

Taluraamatupidamise õpetus

I osa

Liht ühekordne
raamatupidamine

Agr. Aug. ESLAS.

5-88
Juv. nr. V-156

TALLINNAS, 1926.

Põllumajandusliku Raamatupidamistalituse väljaanne.

Taluraamatupidamise õpetus

I osa

Liht ühekordne
raamatupidamine

~~10.189~~

Agr. Aug. ESLAS

Põllumajandusliku Raamatupidamistalituse
juhataja.

Lu. nr. V - 156

TALLINN 1926.

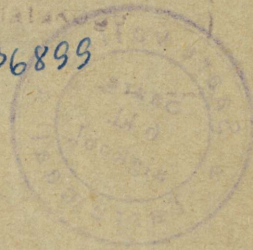
Põllumajandusliku Raamatupidamistalituse väljaanne nr. 16.

M. N. Minis'e trükk, Narvas

1654
88102

2,

36899

Saatesõna.

Järjest rohkem ja rohkem märkame tõusvat huvi põllumeeste seas taluraamatupidamise vastu. See huvi tõus on ka täiesti mõistetav, sest mida päev edasi omas edenemises ja tulunduslikus arenemises, seda suuremaks läheb tarvidus raamatupidamise järele ka meie talu elus. Meie talude naturaalsel tulunduslikul iseloomul on hauda varisemas ja kiirelt on talu rahamajapidamise iseloomu võtmas, talle omase kiire rahalise ringkäiguga. Põllumehe peaauesandeks ei ole meie ajal enam mitte omatarvituseks saaduste valmistamine, vaid oma ettevõttesse, talusse mahutatud kapitali ja töö eest suurt tasuvust saada. Tasuvust ei ole aga ilma raamatupidamiseta võimalik teada saada. Sellepärast on meie aja põllumees, kes raamatuid ei pea, palju vähem teadlik oma tegevuse tagajärgede suhtes, kui vanaaja põllumees, kuna sel ajal mõõdeti talu tasuvust naturaalsaaugi järgi, mida silma mõõdu järgi võis kindlaks teha.

Kui läinud aastal samal ajal „Liht ühekordse taluraamatupidamise juhatuskirjaga“ eesti põllumehele talu raamatupidamise küsimuses abiks tulin, siis pidin veel mitmes küsimuses äraootaval seisukohal asuma. Kõige pealt aga raamatupidamise süsteemi küsimuses mida seal käsitlesin ja tarvitusele soovitasin võtta. Kuid möödunud aasta kogemused aitasid tõendada, et käsilletud raamatupidamise viis täiesti meie harilikku põllumehe jõukohane on ja sellest väikese vaevaga jagu saab.

Kuna „Juhatuskiri“ ainult üht osa raamatupidamise küsimusest selgitas ja peamiselt Raamatupidamistalituse usaldusmeeste tarvete kohaselt oli kokku seatud, puudus meil taluraamatupidamise õpperaamat, mis küsimust koguulatuses käsitleks, täielikult.

Selle puuduse kõrvaldamiseks asusin taluraamatupidamise õpetuse kokkuseadmisele, millest käesolev raamat esimest osa kujutab, mis on määratud liht ühekordse taluraamatupidamise käsitlesele.

Oma otstarbe järgi on käesolev õpetus tegelikule põllumehele-
raamatupidajale käsiraamatuks määratud, kuid võiksid seda ka
koolid õpperaamatuna tarvitada.

Kartus raamatu hinna kalliduse pärast ei lubanud käesoleva õpe-
tuse juure iseseisvat raamatupidamise näidet tervikuna liita, küll aga
moodustavad sisus toodud näited lühendatud kujul üht talu raama-
tupidamist, mida jälgides raamatupidamise kui terviku kohta ette-
kujutuse saab.

Leidku käesolev raamatupidamise õpetus meie põllumeeste
peres lahkelt vastuvõtmist ja aidaku omalt poolt kaasa meie taluraa-
matupidamise edenemisele!

Puudusi, mis käesolevas raamatus ette tulevad, palun mulle
lahkesti teatavaks teha, et neid järgmises trükkis parandada.

Tallinn, 26. aprillil 1926.

Aug. Eslas.

I. Sissejuhatus.

1. Taluraamatupidamise tähtsus.

Taluraamatupidamise tähtsus seisab järgmiste ülesannete lahendamises:

A. Üksik raamatupidamine annab raamatupidajale põllumehele vastuse tema talumajapidamise ehk talukäitise kulutusest, kogusaagist ja tasuvusest. Näitab tema varanduse väärtust ja selle muutusi aastate jooksul. Selgitab talupidamises ettevõetud uuenduste ja muude korralduste tagajärgi. Kaitseb maksustamisel ülekohtuse maksu määramise eest. Arendab põllumehe tulunduslikku mõtlemist ja täiendab tema teadmisi. Annab andmeid üksikute talumajapidamise ehk käitisharude tasuvuse ja valmistamis- ehk tootmiskulude väljaarvamiseks. Võimaldab kavatsusi ja uuendusi, mis talupidamise paremale järjele tõstmise või ümberkorraldamise sihis mõeldakse ette võtta, oma talust päritolevate tegelikkude andmetega põhjendada. Samuti pakub raamatupidamine rohkesti arvulisi andmeid mitmesuguste eelarvete kokkuseadmiseks, mis talupidamise juhtimisel tarvilikud.

B. Raamatupidamiste alusel korraldatud raamatupidamise ehk tasuvuse statistika ülesanded on järgmised:

a) Maatulunduslikult (põllumajanduslikult) seisukohalt:

1. Ühiskondlikule agronomiale ehk agronoomilise abiandmise korraldusele annab tasuvuse statistika andmeid üldise agraarstatistika läbi saadud pildi täienduseks, võimaldades kogu riigi või teatava piirkonna talupidamise olude ja eriti tulunduslikkude tingimiste üksikasjalist tundmist.

Sellest seisukohalt selgitab talupidamiste suuruse, maa tulundamise, talitussihhi ehk käitussuuna ja teiste tegurite mõju talupidamise tagajärgede peale nii piirkondliselt, kui üleriikliselt, nii aasta-aastaliselt kui perioodiliselt, — seega pakkudes täielikku pilti meie põllumajanduse minevikust ja praegusest seisukorrast, mis on agronoomilise abiandmise korraldusele kindlaks alusteks tuleviku jaoks edendamise kavade kokkuseadmisel ja kogu edendamise töö juhtimisel selles sihis, mis kõige väiksemate kulutustega ülesseatud eesmärgile viiks.

Tasuvuse statistika annab aluseid agronoomilisel abiandmise tööl jooksvalt üleskerkivate käitustulunduslikkude küsimuste lahendamiseks. Tulundus-nõuandmisel on tasuvuse statistika nõuandjale ustavaks ja ainukeseks juhtnööriks keeruliste tulundusorganisatsiooni- küsimuste õige otsustamiseks.

2. Põllumajanduslikkudele õppeasutustele annab tasuvusstatistika andmeid talupidamise tulundusõpetuse õpetamiseks ja seega õpilaste meie tegelikkude talupidamise oludega tutvumiseks.

3. Tasuvuse statistika võimaldab eesti maaviljuse tulundusõpetuse loomise ja selle alalise täiendamise uudselt avanevate tõdedega.

4. Põllumeestele võimaldab oma talupidamise andmeid võrrelda üldiste keskmiste ja samase talitussihiga talupidamiste keskmisega, mis teda avatleb järele mõtlema ja läbiharutama oma talupidamise organisatsiooni.

b) Riigi- ja rahvatuluduslikult seisukohalt selgitab kogu põllumajanduse, kui ka üksikute talupidamiste ja nende rühmituste asukohta ja tähtsust riigis, nii absoluutselt, kui ka suhteliselt teiste valmistusaladele.

Selgitab põllumajanduses tegutseva rahvakihi olukorda ja elamis-tingimusi võrdluseks teiste riigi kodaniku kihtidele.

Võimaldab seadusandlusele ja poliitikale tõeliku olukorraga põllumajanduse alal tutvuneda ja uute korraldusvõtete tarvilikkust põhjendada ning sellest tingitud loomulikka tulemusi ette arvata.

2. Talu osad.

Talu iseloomustajaks ja pea osaks selles on talumajapidamine (põllumajapidamine) ehk talukäitis. Talumajapidamine, mis koosneb põllu-, heinamaa-, karja- jne. majapidamisest, on väga sagedasti ühenduses teiste kõrvaliste ettevõtetega, nagu veski, meierei, telliskivitehas jne., kus peaaesjalikult äritegemise otstarbel ja väljast juure muretsetud ainetega töötatakse, et peremehele-põllumehele kõrvalist sissetulekut soetada. Neid kõrvalisi ettevõtteid talus kutsume talu kõrvaltöönduseks. Et neil kõrvaltööndustel vähe ühist on päris talumajapidamisega, siis tuleb nendesse mahutatud kapitali ja nende arvepidamist talumajapidamise kapitalist ja arvepidamisest täiesti lahus hoida ja selle kui talu ühe alaosa peale vaadata.

Peale kõrvaltöönduse eraldamise tuleb talu raamatupidamise juures peremehe isiklik ehk eratarvituse kapital ja isiklikkude tarvituste arvepidamine lahus hoida talumajapidamise arvepidamisest. Kui peremehe ja tema perekonna isiklikkude kulutuste ja saamiste arved ei ole talumajapidamise omast kindlalt lahutatud, siis ei ole võimalik talumajapidamise tulu ega puhtsaaki kindlaks teha. Peremehe isiklikkude ja talumajapidamise arvete vahel vahe tegemine on esimene nõudmine taluraamatupidamises. Peremehe isiklikkude kulutuste suurus ei tohi ühelgi kujul end talumajapidamise tagajärgedes ilmutada. Kui põllumees rohkem talumajapidamisest saadud raha ära tarvitab, kui temal talumajapidamisele antud oma ja oma perekonnaliigete tööjõu eest õigus saada oleks, siis võib talu pankrotti jääda, vaata-

mata, et talumajapidamine vahest veel puhtsaaki näitab. Pankrotis talu ei tunnista igakord mitte seda, et talumajapidamine tasuv ei ole, vaid sagedasti seda, et peremees rohkem talumajapidamise kapitalisid on ära kulutanud, kui tema seda oleks tohtinud.

Väga tarvilik on veel toitlus- ehk ühise kodumajanduse kapitali ja arvepidamise eraldamine muude taluosade arvepidamisest.

Meie enamas osas taludes on peremehe ja tööliste toitmine ühise laua juures. Talumajapidamise tööliste prii söök on neile palga lepingus talumajapidamise arvel lubatud, — siis on see otsekohene talumajapidamise kulu. Kui ainult talumajapidamise töölisel toitlusmajanduse arvel sööks, siis ei ole eraldi toitlusmajanduse arvepidamine mitte nii väga tarvilik. Samuti ka mitte siis kui talus palgalisi töölisi ei ole, kes talult süüa saavad ja ainult oma perekonna liikmed talu töös ja söögil on. Viimasel juhusel võib otsekohe kõik kulud eratarvituse arvele kanda, mis toitmise peale kas puhtrahas või ainete näol on kulutatud.

Möödapääsematuks aga muutub toitlusmajanduse eraldamine, kui peale tööliste ka peremees oma perekonnaga, kõrvaltöõnduse töölisel ja suuremates taludes ka peremehe isiklikud teenijad ühisest kodumajanduse söögilauast osa võtavad. Siis ei saa seda toitu, mis äratarvitatud, kõiki talumajapidamise kulude hulka lugeda, vaid see osa kuledest, mis kõrvaltöõnduse teenijate toitmine maksma läinud, peab kõrvaltöõnduse kulude hulka arvatama. Samuti ka peremehe ja perekonna liigete toitmine peab peremehe isiklikkude kulude arvel sündima.

Et toitlusmajandusest väga mitmesuguseid inimesi osa on saamas, siis tulevadki kulud, mis toitlusmajanduses üleüldse tehtud, eraldi arvestada ja sööjate vahel ära jaotada, et teada saada, kui palju iga talu osa toitlusmajanduselt on söögi ehk toitmise näol saanud.

Sellega koosneb kogu talu neljast osast: 1) talumajapidamine, 2) toitlus- ehk ühine kodumajandus, 3) peremehe isiklik majandus ehk eratarvitus ja 4) kõrvaltöõndus.

3. Ühe- ja kahekordne taluraamatupidamine.

Ühe- ja kahekordne taluraamatupidamine lähevad teineteisest tuntuvalt lahku oma ulatuse poolest.

Ühekordse taluraamatupidamise ülesandeks on ainult kogu talumajapidamise kui jaotamata terviku tasuvust selgitada, kuna kahekordses taluraamatupidamises jaotatakse talumajapidamine üksikuteks harudeks, nagu veisepidamine, sigadepidamine, põllupidamine jne. ja arvatakse iga haru tasuvus eraldi välja. Kahekordse raamatupidamise põhjal on võimalik teada saada veisekarjapidamise, sigadepidamise ja teiste valmistusharude tasuvust.

Olgugi, et kahekordne raamatupidamine palju täielikumaid andmeid pakub ja põllumehe seisukohast väga tarvilikke küsimusi selgitab, ei ole selle tarvituselevõtmist laiemas ulatuses Eesti taludes mitte niipea loota, sest kahekordne raamatupidamine nõuab oma tarvituselevõtmiseks rohkem eelteadmist ja kulu, kui seda meie harilikul põllumehel on.

Ühekordne liht raamatupidamine nõuab ainult 10 minutit igapäev aega. Täielik kahekordne aga vähemalt 2 kuud aasta kohta.

Kahekordse raamatupidamise aset suudab osalt täita ühekordsete raamatupidamiste andmete statistiline läbitöötamine. Selleks otstarbeks rühmitatakse ühesuguse käitussuunaga (talitussihiga) talumajapidamised eraldi rühmadeks ja võrreldakse nende rühmade tasuvust üksteisega. Kui, näiteks, talude rühm, kus peasissetulek saadakse piimast, näitab suuremat tasuvust, kui mõne teise rühma talud, kus peasissetulek saadakse teraviljamüügist või mõnest teisest valmistusharust, siis võib ka üldjoontes oletada, et piimakarjapidamine end paremini tasub kui teised valmistusharud.

4. Liht ühekordne taluraamatupidamine.

Ühekordne raamatupidamine võib oma ulatuse järgi väga mitmesugune olla, kas täielikum n. n. laiendatud või lihtne raamatupidamine. Laiendatud ühekordses raamatupidamises peetakse samu raamatuid kui kahekordse raamatupidamise jaokski. Need kaks lähivad teineteisest lahku ainult lõpuarve tegemise küsimuses.

Liht ühekordne raamatupidamine, kus ainult neid arveid peetakse, mis talumajapidamise üldise tasuvuse leidmiseks hädatarvilikud, seisab koos ainult 3 eri arveraamtu pidamisest. *)

Kõige esimene ja tähtsam raamat on selles inventari raamat ehk varanduse nimestik. See raamat on selleks, et siia aasta algul ja lõpul kogu varanduse väärtust selle hinna järgi sisse kanda. Inventari raamatu ülesandeks on näidata kogu talu varanduse, võlgade ja puhtvaranduse suurust ja selle suurenemist või vähenemist aasta jooksul.

Teiseks raamatuks on kassaraamat, kuhu märgitakse talu rahaline läbikäik järjekorras üles. Kassaraamatu pidamine üksinda ei kujuta endast veel mingit raamatupidamist, nagu ekslikult väga sagedasti arvatakse. Kassaraamat ei näita midagi peale puhtraha läbikäigu ja sellepärast on kassaraamat iseenesest vähema tähtsusega kui inventari raamat.

Liht ühekordse raamatupidamise juures ei ole erilise aida- või tagavararaamatu pidamine mitte tarvilik. Tuleb ainult üks osa talumaja-

*) Kõige lihtsamat ühekordist taluraamatupidamist võimaldavad pidada Põllumajandusliku Raamatupidamistalituse väljaantud vormid.

Saada Põllumajanduslikult Raamatupidamistalituselt, Tallinnas, Laiⁿ t. 41. Hind 300 mk, komplekt, postiga saates 30 mk. kallim.

pidamise saadustest ülesmärkida ja nimelt see osa, mis kas toitude otstarbeks, peremehe isiklikuks tarvitamiseks või kõrvaltöõnduste peale tarvitatakse. See osa saadustest, mis, näiteks, talumajapidamises enesära tarvitakse, nagu veiste, sigade, hobuste söötmiseks või maha külvatud on, võib liht ühekordses raamatupidamises üles märkimata jääda, kuna talumajapidamise tasuvust on võimalik ilma selleta kindlaks teha.

Selleks kohaks, kus seda ülesmärkida, mis talumajapidamine saaduste näol teistele talu osadele on annud või see teistelt saaduste näol on saanud, on liht ühekordses raamatupidamises *raamatus* raamat. Majanduse raamatusse tuleb ka inimeste ja hobuste töö kõige lihtsamal viisil üles märkida.

Nende kolme põhiraamatule lisaks võib veel tarvitada, n. n. perenaise raamatut, mis on ainult kassa- ja majanduse raamatu täienduseks. Viimane on perenaise pidada ja kuu lõpul kannab siit peremees ülesmärgitud teated kas kassa- või majanduse-raamatusse edasi.

Kassaraamatu juure võib veel liita võlgade ja nõudmiste lehed ja majandusraamatu juure mitmesugused täiendus- ja märkuslehed, nagu tööpalgalehed, külyi- ja saagitabel, erakorraliste toitmispäevade leht jne., mis talupidamise juhtimise ja laiendatud lõpuarve otstarbel tarviliid.

5. Taluraamatupidamise aasta algus.

Taluraamatupidamise aasta alguse määramisel võib väga mitmesuguseid asjaolusid arvesse võtta.

Kõige soovitam meie oludes on 1. maid talu raamatupidamisaasta alguks võtta ja seda järgnevail põhjuseil:

1) 1. mail on tagavarad, mille hindamine muidu tülikas, kaunis väikesed ja ei valmista kuigisuguseid raskusi nende hindamine.

2) 1. mail olemasolevad tagavarad kõnelevad sellest, kuidas eelmise aasta saagiga välja on tulnud.

3) Teenijaid palgatakse ja põllutööd algavad 1. mai ümber.

4) 1. mail on põllumehel rohkem vaba aega inventuri tegemiseks ja raamatupidamise lõpetamiseks, kui kunagi teisel ajal suve poolel.

5) Kevadel korraldatud raamatupidamiskursustel saadud juhatused on veel elavalt meeles ja selle tõttu esimest korda raamatupidamisega algust tegijail on selle tööga kergem alata.

6) 1. maiks raamatupidamisaastat lõpetades on võimalik eelmise saagiaasta tagajärgi ja tasuvust võrdlemisi varakult teada saada.

II. Talu kapitalide hindamine ja inventuuri tegemine.

1. Tootmisabinõud ehk -vahendid ja kapitalid.

Talus on tegevuses väga suurel määral tootmisvahendeid, nagu maa, ehitused, taimed, loomad, riistad ja masinad, raha- ja muud tagavarad, inimese tööjõud, looduse jõud, nagu soojus, niiskus jne. Kõik need abinõud ehk vahendid on talus uute saaduste valmistamise ehk tootmise juures tegevad üks ühel teine teisel määral.

Kui me oleme puuda rukkid või mõnda teist vilja kogunud, siis on selle juures abiks olnud ja tegevuses esiteks maa, kus peal see villi kasvas, siis taimed, mis vilja kandsid, riistad ja masinad maaharimiseks, viljakoristamiseks jne., inimese tööjõud, mis seda kõiki korraldanud ja teiste vahenditega töötanud, lõpuks on selle puuda vilja kogumiseks tegevuses ja abiks olnud looduse jõud, nagu valgus, soojus, niiskus.

Neid tootmisvahendeid põllumehe seisukohalt vaadeldes, näeme, et üks osa tootmisvahendeist on talus tegevuses, ilma et nende eest oleks raha väljaantud või nende soetamiseks ja tegevusesse panemiseks kulu tehtud, need on looduse jõud, nagu soojus, valgus, niiskus, mis igale vabalt tarvitada, kuid väga suurel määral tootmiseks tarvilikud. Teine osa tootmisvahendeist on raha eest talupidamisesse ostetud ehk neil on talupidaja silmas rahaline väärtus. Seesugused tootmisvahendid, nagu maa, ehitused, loomad, riistad ja masinad, igasugused tagavarad jne., mil on rahaline väärtus, kutsutakse kapitaliks. Tootmisvahendite kohaselt kõneleme siis ka maa-kapitalist, ehituskapitalist, loomkapitalist jne. Maatulunduslik hindamine ja raamatupidamine teevad ainult kapitalide hindamise ja arvestamisega tegemist, kuna teised tootmisvahendid jäetakse kõrvale.

2. Kapitalide jaotus.

Igasse talu osasse mahutatud kapitalid moodustavad selle talu osa nimelise kapitali rühma. Nii eraldame: 1) talumajapidamise kapitali, 2) toitlus- ehk ühise kodumajanduse kapitali, 3) peremehe isikliku ehk eratarvituse kapitali ja 4) kõrvaltöünduse kapitali rühma kogu talu kapitalis. Praktilise elu, keele pruugi, seaduse nõuete ja eriti raamatupidamise seisukohalt on tarvilik igat kapitalirühma alarühmadeks ehk n. n. lihtkapitalideks jaotada.

Talumajapidamise alla kuuluvad kapitalid jaotame järgmisteks lihtkapitalideks:

1) maakapital, 2) maaparanduskapital, 3) ehituskapital, 4) viljapuukapital, 5) metspuukapital, 6) väljakapital, 7) loomkapital, 8) riistade-masinate kapital, 9) tagavarapital ja 10) rahapital. Viljapuu-, metspuu- ja väljakapitali alarühma kutsutakse sagedasti taimkapitaliks, samuti tagavara ja rahakapitali jooksvaks käituskapitaliks.

Toitlusmajanduse kapital jaotatakse samuti lihtkapitalideks. Siin eraldame: 1) toitlusmajanduse riistade ja 2) toitlusmajanduse tagavarade kapitali. Peremehe ehk eratarvituse ja samuti kõrvaltöõnduse kapitalide arvestamine ja nende arvepidamine on talu raamatupidamises kõrvalise tähtsusega, seepärast võetakse ka nende all olev kapital üldsummas ilma üksikasjalise jaotuseta.

Kõik talu osades tegevuses ja talupidaja päralt olevad kapitalid sünnitavad vastava talu osa tegeva ehk aktiivkapitali. Talu või selle osa on sagedasti koormatud kohustuste ehk võlgadega. Talu võla-summat nimetatakse võla- ehk passivkapitaliks. Passivkapital on see osa põllumehe kapitalist, mida ta teistele võlgneb ja ei saa omaks kapitaliks tunnistada. Talu puhtkapitali summa saame alles siis teada, kui aktiivkapitalist võlad ehk passivkapitali maha arvame.

3. Kapitalide hindamisest üleüldse.

Talus tegevuses oleva kapitali hindamine on raamatupidamise raskematest ülesannetest.

Kuid ilma kapitalide hindamiseta ei ole inventari raamatu ehk varanduse nimestiku pidamine ja ühes sellega ka raamatupidamine võimalik.

Inventarist peab näha olema kui palju on põllumehel talus kapitali, s. o. peab näha olema, kui suur on tootmisvahendite rahaline väärtus hindamise ehk inventuuri tegemise silmapilgul.

Järelikult tuleb kapitalisid hinnata nende tõelises väärtuses.

Talukapitalide hindamisel on kõige sündsam välja minna vastavate kapitalide nõutamise kuludest. Ühe kapitali nõutamiskulu koosneb selle ostuhinnast, ostmisega ühenduses olevaid otskoheseid kulusid juure arvates, või kui see kapital on talus eneses valmistatud, siis selle valmistamise ehk tootmiskuludest.

Selle järele, kuidas vastavad asjad ära kulunud või juba äratarvitatud, kirjutatakse väärtus madalam.

Müügiväärtust, s. o. väärtus, mis ühe asja eest selle müümise korral saadakse, ei või talukapitalide hindamisel mitte alati arvesse võtta. Põllumees arvutab selle hinnaga, mis tal teatava asja soetamiseks välja tuleb anda. Ainult talupidamise lõpetamise ja teatavate müügi jaoks talus olevate ainete hindamise korral võiks müügiväärtusega hindamisest juttu olla.

Talu saaduste hindamine, mis peremehe isiklikuks tarvitamiseks või toitlusmajanduse otstarbeks välja antud, peab keskmiste turuhindade alusel sündima, arvatult talu õues. See käib ka talus olevate tagavarade hindamise kohta. Tagavarade hindamisel peaks hindamine turuhindadest veokulu, hindade kõikumuse ja riisiko võrra, mis tagavarade hoidmisega ühenduses, madalamalt sündima.

Saaduste hindamisel, mis talus jälle ära tarvitatakse, nagu iga-sugu loomasööd jne., ei tohi ilmiski tarvitada mõne ajalehe järgi kohaliku linna turu või ka vahest maal väiksel müügil juhuslikult saadud hindu, vaid tuleb põhimõtteliselt tarvitada tootmiskulu väärtust.

Kui ei ole teada saaduse tootmiskulu, siis tuleb arvestada keskmiste turuhindadega, sellest mahaarvates müügi ja veokulu, oletusega, et need turuhinnad talumajapidamise keskmise tootmiskulule vastavad.

Kui mõne saaduse hinda teada ei ole või see on turuhinnatu, nagu nairid, laudasõnnik, siis tuleb neid hinnata teiste saaduste hindade järgi, mis umbes samaks otstarveks ära tarvitatakse, võttes arvesse nende ainete võrdlevat mõju. Nii hinnatakse nairid kartulite järgi, laudasõnnikut kunstsõnnikute järgi, põhku heinte järgi jne.

Seesuguseid saadusi võib hinnata ka ümbertöötamise ehk väärinduse väärtuse järgi. Nii hinnatakse heinte ja põhu väärtust piima hinna järgi jne.

4. Inventari raamat.

Inventari raamat on talupidaja kapitalide ja võlgade nimestik. Et talu- ehk põllu-majapidamise tasuvust leida, tulevad need kapitalid, mis talumajapidamisesse on mahutatud, teistest talupidaja kapitalidest lahus inventari raamatusse kanda, järjelikult tulevad kapitalid ja võlad talu osade järele sissekanda, s. o. missuguse talu osa otstarbeks need tehtud või olemas on. Nagu juba eelpool tähendatud, on tarvilik talu neljaks osaks jaotada, vastavalt sellele jaotame ka inventari neljaks.

I. Talumajapidamise ehk talukäitise inventar.

II. Toitlus- ehk ühise kodumajanduse inventar.

III. Kõrvaltöenduse inventar.

IV. Eratarvituse ehk pererahva isiklik inventar.

Iga talu osa juures eraldame viimase tegeva ehk aktivkapitali selle osa peal lasuvast võla- ehk passivkapitalist ja kanname need üks-teise järele inventari raamatusse.

Iga talu osa aktiv- ja passivkapitalide järele tehakse selle osa kokkuvõtte ja arvatakse puhtvarandus välja. Kui kõigi nelja talu osa inventar raamatusse kantud, tehakse üldine kokkuvõtte ja arvatakse kogu talu puhtvarandus välja.

Inventari raamatusse kantakse ainult kaks korda aastas inventari väärtus sisse, — iga raamatupidamisaasta algul ja lõpul. Inventari väärtus ühe aasta lõpuks on ka selle väärtuseks järgmise aasta algul, nii et tegelikult ühes järjes aasta-aastalt raamatuid pidades ainult üks

Talu osa, kapitali, rühma ja asja nimetus	1. mail 1923 a.			1. maiks 1924 a.			1. maiks 1925 a.			1. mail 1926 a.			Märkused ja kustutusmäärad			
	Arv	Üksuse hind Mk.	Kokku Mk.	Arv	Üksuse hind Mk.	Kokku Mk.	Arv	Üksuse hind Mk.	Kokku Mk.	Arv	Üksuse hind Mk.	Kokku Mk.	Uus- väärtus Mk.	Kestvus aastat	Soetamis- aasta	Austane kustutus Mk.
O. Teenijatetoe inven- tar.	tk.															
Voodid	2		2 000	2		1 950	2		1 900	2		1 850	à 1000	40	1923	25
Voodiriided	2		1 280	2		1 120	2		960	2		800	à 1200	15	1915	80
Lauad	1		400	1		380	1		360	1		340	600	30	1913	20
Toolid	2		550	2		500	2		450	2		400	à 400	15	1918	25
Kapid	1		2 000	1		1 950	1		1 900	1		1 850	3 000	60	1903	50
Kokku: o. Teenijatetoe inventar			6 230			5 900			5 570			5 240				
P. Mitmesugune inven- tar.	tk.															
Viljaredelid	60	60	3 600	70	60	4 200	65	60	3 800	72	60	4 320				
Sarjad	1		300	1		285	1		270	1		255	300	20	1923	15
Korvid, kartuli	5	40	200	6	40	240	5	40	200	4	40	160				
Kokku: p. Mitmesugune inventar			4 100			4 725			4 270			4 735				
KOKKU: 6. Masin-riist- kapital			150000			148000			154500			150400				
7. JOOKSEV KÄITUS- EHK TALITUSKAPI- TAL.																
A. Tagavarakapital.																
A. Koresööt.																
Niiduhein, keskmine	130	60	7 800	40	70	2 800	110	60	6 600							
Põldhein	80	100	8 000	50	100	5 000				100	105	10 500				
Suiviljapõhk	90	40	3 600	149	40	5 600	120	40	4 800	180	45	8 100				
Soohein							20	50	1 000							
Kokku: A. Koresööt			1 9400			13 400			12 400			18 600				

kord aasta kohta tuleb inventari raamatut kätte võtta. Aasta läbi seisab inventari raamat puutumata ja ei ole vaja sinna mingisuguseid jooksivaid märkusi kanda.

Inventari jaotus talu osade vahel ja osade inventari jaotus lihtkapitalideks ja nende alaosadeks on siia juure lisatult näha. Üksikasjalikum jaotus on „Inventari raamatust“ *) näha, kuna viimases on püütud kõik ette trükkida, mis võimalik, et inventuuri tegemisel vähese kirjutamise läbi saada. Igal pool on aga veel ruumi jäänud nende asjade sissekandmiseks, mis ette trükitud ei ole.

Inventari raamatut on soovitatav nii sisseseada, et sinna 4–5 aastat inventari ühes järjes sisse võib kanda. Siin nimetatud inventariraamatu (vt. lhk. 13), saab neli aastat järjes inventari väärtuse sissekanda. Iga aasta tuleb sissekanda asjade arv „Arvu“ lahtri, iga tüki või mõõdu hind „Üksuse hinna“ lahtri ja vastava asja või asjade koguväärtus „Kokku“ lahtri. Kui vastavat asja arvu järgi ainult üks, kantakse selle väärtus otsekohe „Kokku“ lahtri. „Kokku“ lahtrisse kantakse veel: ühekordse jämeda joone vahele vastava kapitali alajaotuse summa, kuna kahekordsete jämedate joonte vahele kantakse vastava kapitali koguväärtus, s. o. üksikute alajaotuste kokkuvõte. Ühe- või kahekordsete jämedate joonte vahele kokkuvõtetuid summasid ülekandeks kokku ei võeta. Ainult kahel leheküljel poolitatud alajaotus võetakse „ülekandeks“ kokku ja kantakse järgmisele leheküljele „Ülekanne“ joonele „Kokku“ lahtrisse.

Kapitalide juures, mille väärtus aasta jooksul kustub, on märkuste lahtris võimalik üles märkida vastava asja uusväärtust, kestvust, muretsemise ehk soetamise aastat ja igaastast kustutussummat.

Iga kapitali sissekandmise iseärasuste kohta antakse seletust allpool vastava kapitali käsitluse juures.

*) Põllumajanduslik raamatupidamistalitus, 1926 a. „Inventari raamat“

TALU INVENTAR.

I. Talumajapidamise ehk talukäitise inventar.

A. Aktivkapital.

1. Maakapital.
 - a) Maatarbealad.
 - b) Tulundamisõigused.
2. Maaparanduskapital { Lahtised kraavid
Salakraavid
3. Ehituskapital
 - a) Kõrged ehitused { Elumaja
Rehi
Laut jne.
 - b) Madalehitused { Sõnnikuruum
Kaevud
Aiad
Sillad jne.
 - d) Ehituste ja teedealune maa.
4. Taimkapital.
 - a) Viljapuud.
 - b) Metspuud.
 - d) Väljakapital.
5. Loomkapital { Veised
Sead
Hobused
Lambad
Sulgloomad
Mesilased
6. Masin-riistkapital.
 - a) Veoriistad { Vankrid
Reed
Kastid
 - b) Hobuse- ja sõiduriistad { Rangid
Sedelgad
Valjad
Loogad
Ohjad
Tekid
Kõied jne.
 - d) Põllutööriistad { Adrad
Äkked
Rullid jne.
 - c) Masinad { Rehepeksumasin
Heinaniidumasin
Tuulimasin jne.

- g) Käsiriistad { Vikatid
Rehad
Hangud
Labidad jne.
- h) Käsitööriistad { Hõõvliid
Puurid
Saed
Separiistad jne.
- i) Lauda- ja talliriistad { Sõimed
Künad
Ämbrid jne.
- j) Aidariistad { Viljakirstud
Kotid
Viljamõõdud
- k) Aiatööriistad { Kastmiskann
Prits
Lavaraamid jne.
- l) Mesindusriistad { Mesipuud
Meevurr
Suitsulõõts jne.
- m) Piimatalitusriistad { Piimanõud
Koorelahutaja
Võimasin jne.
- n) Talujuhatamisinventar { Kirjutuslaud
Raamatud
Baromeeter jne.
- o) Teenijatetoa inventar { Voodid
Toolid
Voodiriided jne.
- p) Mitmesugune inventar { Viljaredelid
Korvid
Sarjad jne.

7. Jooksev käitus- ehk talituskapital.

A. Tagavarakapital.

- a) Koresööt { Heinad
Põhud jne.
- b) Aluspõhk ja -materjal.
- d) Jõusööt { Loomajahud
Õlikoogid jne.
- e) Tera- ja kaunvili.
- g) Mitmesugused seemed { Ristikheinaseeme
Linaseeme jne.
- h) Söödajuurikad.
- i) Kartulid.
- j) Metsasaadused { Põletuspuud
Palgid
Tarbepuud jne.
- k) Mitmesugused talukäitise
saadused { Linad
Või
Nahad jne.
- l) Ehitusmaterjalid { Telliskivid
Lubi jne.

III. Kõrvaltöõnduse inventar.

A. Aktivkapital.

1. Protsentikandvad nõudmised	{	Aktsiad
		Obligatsioonid
		Hoiusummad jne.
2. Tööstuslikud ettevõtted	{	Jahuveski
		Saeveski jne.
3. Muud nõudmised	{	Palk kõrvalametist
		Saadaolevad protsendid jne.

B. Passivkapital.

Kõrvaltöõnduse võlad.

IV. Eratarvituse inventar.

A. Aktivkapital.

Eratarvituse varandus	{	Riided
		Mööbel
		Iluasjad
		Kodukäsitööriistad, nagu:
		Kangateljed jne.

B. Passivkapital.

Eratarvituse võlad	{	Arsti võlg
		Laste koolitamise võlg jne.

5. Talukäitise inventar.

Kõik inventar, mis talumajapidamise ehk talukäitise otstarbel talus on olemas, samuti kõik võlad, mis talumajapidamise otstarbeks on tehtud, kuuluvad talumajapidamise inventari hulka. Teatav osa inventarist on ühel ajal nii talumajapidamise, toitlusmajanduse kui ka peremehe isiklikuks kasutamiseks, nagu elumaja, kaevud jne. Otstarbekohasuse mõttes võib neid siiski talumajapidamise inventari alla võtta, kuna lõpuarve tegemisel tuleb teistel taluosadel vastavalt nende tarvituse suurusele talukäitisele üüri ehk tasu maksta.

Talukäitise inventaris on nii aktiv- kui passivkapital eraldi sissekantud ja otstarbekohasuse mõttes need mõlemad rühmadeks jaotatud. Aktivkapital on 7 lihtkapitaliks ja võlad 4 alarühmaks jaotatud.

A. AKTIIVKAPITALID.

1. Maakapital.

Maakapitali hulka arvatakse seesuguse maa väärtus, mille peal taimed kasvavad. Maa, millelt see võime ära võetud, nagu hoonete-, teede- ja õuealune maa, ei kuulu mitte enam maakapitali hulka.

Maakapitali õiglase hindamine on meie tingimustes kaunis raske ülesanne, kuna ei ole olud kindlate maa hindade väljakujunemiseks küllalt soodsad.

Kus on talu alles ostetud, seal on maa hinna leidmine kaunis kerge, tuleb ainult teiste kapitalide, nagu ehituste, maaparanduste jne. väärtus talu hinnast maha arvata ja saamegi maakapitali väärtuse kätte. Igal teisel juhusel tuleks oma ümbruskonna talude müügi- ja ostuhindasid kuulata, nende põhjal oma talu hind väljaarvata ja siit maa väärtus leida.

Ühekordse raamatupidamise juures ei ole üksikute maatarbealade, nagu põllu-, heina-, karjamaa jne., hindamine eraldi tarvilik, vaid maa hind võetakse üldsummas.

Maakapitali hinna väljaarvamiseks järgmine näide:

„Uudla“ talu omandatud 1923 a. ostu teel.

Talu eest maksetud 600 000 mk.

Sellest maha:

Ehituste väärtus 250 000 mk.

Viljapuuaiade väärtus 25 000 „

Kasvava metsa väärtus 80 000 „

Väljakapitali väärtus 15 000 „

Maaparanduste väärtus 20 000 „ 390 000 mk.

Jääb maa hinnaks 210 000 mk.

See hind kantaksegi inventari raamatus maakapitali all maatarbealade hinnaks.

Juhusel, kui talu p ä r a n d u s e t e e l on praeguse valdaja omanduseks saanud, siis tuleb sellest hinnast välja minna, millega talu ja ühes sellega maa oma valdusse on saadud.

Väga sagedasti tuleb pärijal talu ühes aktiva ja passivaga üle võtta. Siis leiame talu väärtuse kui talul lasuvate võlgadele paneme juure selle, kui palju pärija teistele pärijatele välja peab maksma ja veel pärija enese peale langeva päranduse osa väärtuse. Iseäranis sagedasti unustatakse see osa juure arvamata, mis pärija enese päranduseks tuleb, kuna viimase eest ei olnud pärija kellegile maksnud.

N ä i d e: Poeg saab vanemate talu päranduseks ühes inventariga. Selle eest peab tema igale oma kolmest õest 200 000 mk. maksma ja ka kõik talu võlad 200 000 mk. suuruses üle võtma.

Ülevõtmise hind kujuneks järgmiseks:

Võlad	200 000 mk.
Päranduse väljamaks	600 000 „
Ülevõtja enda päranduse osa	400 000 „
Kokku: Ülevõtmise hind	1 200 000 mk.

Sealt maha:

Ehituste väärtus	350 000 mk.
Maaparanduste väärtus	20 000 „
Viljapuude väärtus	25 000 „
Metspuude väärtus	80 000 „
Riistade-masinate väärtus	95 000 „
Loomade väärtus	165 000 „
Tagavarade väärtus	75 000 „
Nõudmised ja puhtraha	65 000 „
Kokku:	875 000 mk.

Jääb maa hinnaks 325 000 mk.

Päranduse kordadel läheb talu sagedasti alla tegeliku hinna ühe pärija kätte, mispärast eeltoodud näite järgi maa hinda arvates viimane liig väikeseks jääb ja palju tõelikust maa hinnast lahku läheb. Seesugusel juhtumisel on kõik talu kapitalid alla tõelikku väärtust omandatud ja mitte üksi maa kapital. Vastavalt sellele tuleks kõikide talundikapitalide hinda ühtlaselt s. o proportsionaalselt vähendada ja kapitalid nende vähendatud hindade järgi inventuuri üles võtta.

N ä i d e:

Pärija talundikapitalide ülevõtmise hind oli 500 000 mk.

Sellest maha teiste talund- kapitalide väärtus:

1) Ehituskapital	350 000 mk.
2) Metspuu „	80 000 „
3) Viljapuu „	25 000 „
4) Maaparanduskapital	20 000 „
	<u>475 000 mk.</u>
Jääb maa hinnaks	25 000 mk.

Talu maa suurus on 30 tiinu, seega maahind liiga odav.

Keskliste ümbruskonna hindade järgi tuleks

maahinnaks vähemalt võtta 200 000 mk.

Sellele juure teiste talundikapitalide väärtus . 475 000 „

Saame: Selle talu keskmise turuhinna . . 675 000 mk.

Talundikapitalid oleks (675 000 mk.—500 000 mk.) seega 175 000 mk. ehk 26% odavamalt keskmisest hinnast meil käes.

Vastavalt sellele alandame kõikide kapitalide väärtust 26% võrra ehk võtame iga kapitali tõelikust väärtusest 74% võrra inventari hinnaks.

Seega oleks:

1. Ehituskapital	350 000 mk.	74%	=	259 000 mk.
2. Metspuukapital	80 000 „	74%	=	59 200 „
3. Viljapuukapital	25 000 „	74%	=	18 500 „
4. Maaparanduse kapital	20 000 „	74%	=	18 500 „
5. Maakapital	200 000 „	74%	=	148 500 „

Kokku: Mk. 500 000 mk.

Selle järgi oleks maakapitali hinnaks 148 500 mk. millega viimase inventari kanname.

Maahinna hulka arvatakse ka maaparanduse väärtus, mis kestvalt maa väärtust tõstavad ja kustutamist ei tarvita, nagu kividest puhastamine, maatasandamine, maajuurimine jne.

Näide: Peremees ostis 1922 a. tüki kivist põldu ja maksis selle eest 50 000 marka. Järgmisel aastal lasi ta kivid lõhku ja need põllult koristada. See töö tuli maksta 15 000 mk. Selle järele oleks selle maatüki praegune väärtus:

Ostuhind	50 000 mk.
Kividest puhastamine	15 000 „

Kokku: Praegune väärtus 65 000 mk.

Sagedasti on peale oma päralt oleva maa võõra maa kasutamiseks õigus ostu teel omandatud. Ka neid tuleb maahinna juures arvesse võtta, kui õiguse omandamine pärast maa ostmist on juhtunud. Nende väärtust võib maa väärtuse hulgas, kuid soovitamata lahus inventuri kanda tulundamisõiguste all.

Näide: Maa on ostetud 1922 a. 210 000 marga eest. Hiljem 1923 a. on naabrilt karjatamise õigus ostetud tema karjamaal loomade karjatamiseks, mille eest on maksetud 50 000 marka.

See summa kantaksegi siis lahus maahinnast tulundamisõiguste all sisse.

Tegelik maahinna leidmine saab kahtlemata raskusi tegema, sest 1) ennesõjaaegsete ostuhindade tarvitamine on rahakursi muutuste tõttu võimatuks saanud; 2) praegu on meie maa müük-ost võrdlemisi loid, sest a) maa ostmiseks ei ole võimalik pikaajalist odava protsendilist laenu saada, kuna maa kõrget laenu protsenti ei suuda tasuda; *) b) maa kui kapitali alus on maareformi tagajärjel kõikumata pandud ja d) maareformiga on laialdased ringkonnad maaga varustatud, mida kas ilma tasuta või võrdlemisi odavalt kasutada on antud; 3) seni sõlmitud maa ja talude ostu-müügi kohta ei ole statistikat korraldatud ega tõelikult maksetud hindade üle mingisuguseid ülevaatlikke andmeid.

Kahtlemata avaldab see hind, millega riik maad asunikudele päriks müüb, suurt mõju ka teiste maade ostu-müügi hinna peale, mida seepärast tuleks praeguse maahinna leidmise juures arvesse võtta.

*) Märkus. Maapanga ellukutumise järele muutub maade müük ja ost kahtlemata elavamaks ja ühtlasi kindlakujulisemaks.

Inventari raamatu pidamisel tuleks järgmist silmas pidada.

Üksikute tarbealade järele kantakse raamatusse „Arvu“ lahtri ainult nende suurus kas tiinudes või hektarites. Maa hind kirjutatakse kogusummas „Kokku“ lahtrisse.

Kui aasta jooksul maa juures midagi ei ole juhtunud, mis selle väärtust muudaks, märgitakse viimane endise hinnaga inventari raamatusse.

Kui mõni tükk maad on aasta jooksul juure ostetud, siis arvatase juureostetud maa hind endisele väärtusele juure. Samuti tõstab maa väärtust kividest puhastamine, maajuurimine ja tasandamine.

2. Maaparanduskapital.

Maaparanduskapitali hulka arvatakse kõigi piiratud kestvusega maaparanduste väärtus, mis kauemalt püsimiseks uuendamist ja korrahoidmist nõuavad. Uue maa ülesjuurimist ja kividest puhastamist on parem otse maaväärtuse juure arvata, kuna need kustutamist ei tarvita. Maaparanduste hulka kuuluvad: kuivatuse-, niisutuse-, kaitseehituste sisseseaded ja maade kokkumõõtmise kulud.

Maaparanduste hindamised on kõige otstarbekohasem maaparanduse valmistamise kulusid aluseks võtta. Maaparanduse valmistuskulud koosnevad puhtrahaväljaminekuist, oma talu materjalide hinnast, mis maaparanduse peale ära tarvitatud, oma talu inimeste ja hobuse töö kulust, mis maaparandusega ühenduses ja lõpuks võla protsentidest, mis maaparanduse alla mahutatud kapitali pealt tulevad maksta.

Kui maaparanduse uusväärtusest kustumise maha arvame, saame maaparanduse praeguse väärtuse, millega meie maaparanduse inventari kanname.

Kuivatuse sisseseadete kestvuse järele on ka nende kustumise määr väga mitmesugune. Keskmiselt võib arvata torukraavide kestvuseks 30–50 aastat. Lahtiste kraavide kestvus on maa iseloomu järele muutuv.

Lahtiste kraavide kestvuseks võib inventari raamatu panna 10–20 aastat, mis aja jooksul kraavi väärtus maha kustutatakse. Kuid igakord tuleb maa ja kraavi iseloomu arvesse võtta ja selle järgi kestvus arvata. Kestvus on ainult selle läbi nii pikk, et mõne aja tagant jälle puhastamine ette võetakse.

Torukraavituse kulud ühe tiinu kohta tulevad Eesti Põllumeeste Keskseksi maaparandustalituse andmetel 20 000 marka maksma.

Kuidas maaparanduse praegust väärtust väljaarvata, selleks järdmine näide:

Maatorutus võeti 15 aastat tagasi ette. Praegu oleks seesugune kuivatussissesead 90 000 marka maksma läinud.

Selleaegset hinda ei saa tarvitada, sest rahakursi muutuse läbi on see oma tõelikkuse kaotanud.

Sel ajal hinnati selle torutamise kestvust 50 aasta peale. Iga aastane kustutussumma oleks 90 000 mk. : 50 = 1800 mk. Nüüd, 15 aasta jooksul on kustunud 1800 mk. \times 15 = 27 000 mk. Praegune torutuse väärtus oleks veel 90 000 mk. - 27 000 = 63 000 mk.

Kui maaparanduse jooksvaks korrashoidmiseks iga aasta ühel ja samal määral töösid ette tuleb, siis ei arvata nende tööde väärtust maaparanduskapitali, vaid jooksvate talumajapidamise kulutuste hulka.

Üldiselt on soovitatav maaparandusi üksikult inventari üles võtta ja iga ühe jaoks eraldi kustutuse summat väljaarvata, mis õiglasemaid resultate võimaldab.

3. Ehituskapital.

Ehituskapitali alla kuuluvad kõik ehituslikud sisseseaded, mis maaga enamvähem kindlalt ühenduses on. Liikuv koeraputka ja mesi-puud ei kuulu mitte ehituskapitali, vaid riistadekapitali alla. Peale kõrgete hoonete, mida harilikult ehitusteks peetakse, kuuluvad siia aiad, sillad ja trumbid, kaevud jne. Siia kuulub ka ehituste- ja teede-alune maa, mille peal taimed ei kasva.

Selle järele jaotame ehituskapitali kolme alarühma: 1. kõrged ehitused, 2. madalehitused ja 3. ehituste- ja teedealune maa. Siia võib ka teede ja ehituste tarvitamisõigused sisse kanda, kui need pärast talu ostmist on omandatud.

Talu kõrgete ehituste alla kuulub elumaja, laut, tallid, küünid, aidad jne

Kas elumaja talumajapidamise või eratarvituse varanduse hulka tuleb arvata, oleneb sellest, kas elumaja on ainult peremehe tarvitada, nagu mõisates ja suuremates taludes, kus pererahva jaoks ise elumaja, või seda ka talu tööliste ja üleüldse talumajapidamise otstarbel peetakse. Harilikudes taludes on otstarbekohasem elumaja talumajapidamise alla võtta, kuna viimases nii töölistel aset leiavad, kui ka loomadele, nagu sigadele sööki, hobustele sooja vett jne. valmistatakse. Talumajapidamine üüratab sel puhul peremehele eluruumid tasuta eest, mida lõpuarve tegemisel arvesse võetakse.

Ehitusi hinnatakse iga üht üksikult, samuti kantakse iga ehitus üksikult inventari raamatu.

Kui ehitus on uus ja on teada ehituskulud, siis hinnatakse nende kulutuste summa kõrguses. Vanemaid ehitusi ja juhtumisel, kui ehitamis- ehk valmistamiskulusid teada ei ole, arvatakse, kui palju seesuguse ehituse uuest ehitamine tuleks praegusel hindamise ajal maksma. Sellest summast tuleb kustumise, amortisatsiooni summa maha arvata, mis oleneb ehituse materjalist iseloomust jne. See kustutussumma peab nii suur olema, et selleks

ajaks, kui ehitus muutub tarvitamiskõlbatuks, tema väärtus oleks vana ehitusmaterjali väärtuseni maha kirjutatud.

Ehituse kestvusest olenedes, peab kustutamiseks iga aasta ehituse uuväärtusest maha kirjutama:

25 aastase kestvuse juures	$4\frac{0}{10}$,
50 " " "	$2\frac{0}{10}$,
75 " " "	$1\frac{3}{10}$,
100 " " "	$1\frac{0}{10}$,
150 " " "	$2\frac{3}{10}$,
200 " " "	$1\frac{2}{10}$,

Mida paremini on ehitatud, mida korralikumalt ehituse eest hoolitsetakse ja jooksvad parandused korda seatakse, seda vähem pruugib iga aasta kustutada. Kõige parem oleks, et raamatupidaja ise oma ehituste kustutuse suuruse hindab. Keskmiseks kestvuseks võiks pidada:

1. Elumajad:	Keskmine kestvus
Kivist	125 aastat
Palkidest	70 "
Püstpalk	40 "
2. Künid:	
Kivist	100 "
Palkidest	60 "
Püstpalk	40 "
3. Veiste laudad ja tallid:	
Kivist	75 "
Palkidest, kivi alusm.	45 "
Püstpalk	30 "

Iga varem ehitatud hoone hindamisel tuleb järgmistele küsimustele vastata: 1) Kui palju läheks seesuguse uue ehituse ehitamine või soetamine praegusel ajal maksma, või teiste sõnadega, kui suur on selle ehituse uuväärtus?

2) Kui pikk on selle ehituse arvatav kestvus?

Nüüd saame iga-aastase kustutus- ehk amortisatsioonisumma teada kui jagame ehituse uuväärtuse kestvuse aastale.

3) Kui kaua on see ehitus juba kestnud?

Kestnud aastate arvu iga-aastase kustutussummaga korrutades saame teada, kui palju sellest ehitusest on juba kustunud. Viimast summat ehituse uuväärtusest maha arvates, saame ehituse nüüdse ehk praeguse väärtuse teada. Sel juhtumisel, kui vahepeal on suuremaid parandusi või ümberehitamisi ette võetud, ei saa enam sellesel talitades tõelist väärtust kätte. Tuleb veel täiendavalt küsida:

1) Kui kaua oli ehitus siis juba kestnud, kui ümberehitus või põhjalik parandus ette võeti?

2) Kui suured olid ümberehituse kulud?

3) Kui pikk arvati ehituse kogukestvus pärast parandusi?

4) Kui kaua on ehitus kestnud pärast parandusi?

Teades, kui kaua ehitus oli juba kuni paranduseni kestnud, saame teada ka tema selleaegse väärtuse. Selleaegsele väärtusele paranduse kulused juure arvates saame ehituse väärtuse pärast parandusi.

Sagedasti suureneb aga ühes parandustega ehituse kestvus, mis nüüd uuesti tuleb kindlaks määrata ja ka uus iga-aastane kustutuse-summa, mille saame kätte juba juhata tud viisil talitades. Samuti saame teada ka ehituse nüüdse väärtuse pärast parandusi. Nüüdse väärtuse väljaarvamist selgitab järgmine näide:

Talus ehitati 30 aastat tagasi 200 000 margaline karjalaut, mille kestvus arvati 50 aastat. Aastane kustumine on siis 4 000 marka. 25 aastat pärast lauda ehitamist võeti ette lauda tsement sisemuse valmistamine, mille peale kulus 100 000 mk. Ehituse selleaegne väärtus oli $200\,000 - (25 \times 4\,000) + 100\,000 = 100\,000 + 100\,000 = 200\,000$ mk. Nüüd, 30 aasta pärast, oleks lauda hind, oletades et lauda sisemus kestab nii-sama kaua kui laut ise, s. o. 20 aastat $- 200\,000 - (5 \times 8\,000) = 200\,000 - 40\,000 = 160\,000$ marka.

Mitte kõik ehituse osad ei kustu ühetasaselt ega ühekorraga. Iga 10—50 aasta sees tuleb majade juures suuremaid parandusi ette võtta. Ja ainult sel juhtumisel on mõeldav ehituse kestvus 100—200 aastat ja isegi kauem, kuid ei ole soovitatav alla $\frac{1}{2}\%$ mahakirjutada, kuna 200 aasta sees juba ehitused tehniliselt vananevad ja ajanõutele enam ei vasta.

Kõige täpsem viis oleks igat isesuguse kestvusega maja osa vastavalt isesuguse % kustutada. Et see viis väga tülikas, on see tegelikus elus vähe tarvitusele võtmist leidnud.

Kuna ehituste hindamisel alati ehituse uusväärtusest välja minnakse, siis on õiglase uue hinna leidmine väga tähtis.

Kus uue ehituse ehitamiskulused teada ei ole, või need rahakursi muutuse tagajärjel enam tegelikule elule ei vasta, seal võetakse uue hinna väljaarvamiseks abiks kas ümbruskonnas praegusel ajal teada olevate ehituste kulud või asja lihtsustamiseks hoonete juures hoonete kubik-arsina või -meetri keskmised hinnad, mille järel mõni sellekohane asutus, nagu meil Põllutöoministeerium, hoonete hindamist korraldab, ja korrutatakse neid ainult hoone kubik mahu arvuga, kus siis hoone ligikaudne väärtus kätte saadakse*).

Kuid mitte iga kord ei saa valmistamiskulude järgi käia. Eriti nüüd, kus asunikud mõisa suuri hooned omandavad oma väikepõllupidamise otstarbeks. Kui siin amortiseeritud uusväärtuse järele hinnad panna, siis koormab ehituste kapital erakordselt suuresti talumajapidamist, kuna tegelik väljamaks ainult selle osa kohta nende hoonete väärtusest käis, kui palju nad sellele talule tarvilikud on.

Seda juhtub iseäranis ka siis, kui eelmine omanik väga rohkesti ja toredusmajasid on ehitanud. Seesugusel juhtumisel oleks parem hin-

*) Põllutöoministeeriumi hoonete hindamise määrused on ilmunud raamatus: „Seadused, määrused ja juhtnõidid maareformi teostamiseks Eestis“, „Agronoomi“ kirjastus.

damisest loobuda ja hoonete ja maa vahel ostuhind jagada, arvates 50% kogu talundkapitali väärtusest (maa, hooned, melioratsioon, viljapuud ja mets) hoonete hinnaks

Asunikud võivad hoonete hindamisel ostuhinda aluseks võtta.

Näide: Põllumees ostis 15-tiinulise talu 300 000 margaga. Selle peal on elumaja ja teised hooned, mille uusväärtus on 300 000 marka ja ka amortisatsiooni mahaarvates on praegune ehituste väärtus vähemalt 250 000 marka. Sellega jääks maa, viljapuude ja metsa hinnaks ainult 50 000 marka, summa, mis kaugelt vähem teiste kapitalide tõelikust väärtusest. Hoonete hinda vähendatakse sellepärast ja nimelt 50% talundi väärtusest, seega 150 000 marga peale; seega jääks maa, puude ja metsa peale 150 000 marka.

Ka tulekinnitussummasid võib hoonete hindamise korral hindamise kontrollimiseks tarvitada. Kuid neid hindu ei saa ilmaski inventuuri kanda, sest need lähevad sagedasti tegelikust väärtusest palju lahku ja on harilikult madalamad viimasest.

Ehituskapitali alla kuulub ka ehitusliikude sisseseadete, nagu sõnnikuhoiu, veesisseseade ja muude seesuguste ehituste väärtus. Nende väärtust arvatakse samaste põhimõtete järgi nagu kõrge-ehituste omagi. Massivsetele sõnnikuhoidudele ja virtsakaevudele võib 1¹/₂% ja veesisseseadele 2% kustumist arvata. Aiad ja plangud kanname inventuri pikkuse mõõdu järgi poole uue hinna suurusel, nagu vähemaid riistu riistade kapitali juures.

Ehitustealune maa koormab talupidamist nagu hoonedki. Eriline hoonetealuse maa hindamine on tarvilik, sest ka selle maa eest on hinda maksetud, kuna seda ehitustega ühes ei saa arvata, sest selle pealt ei arvata amortisatsiooni ega pole parandamist ega kindlustamist. Selle hind arvatakse selle maa hinna järgi, kuhu ehitus peale on tehtud. Samuti talitatakse ka teede ja õueruumi hindamisel. Teedealuse maa hulka kuulub ainult oma talu otstarbel rajatud sisemiste teede all olev maa, mitte aga talu maast läbiminevad avalikud teed.

4. Taimkapital.

Taimkapitali alla kuuluvad kõik talu maal kasvavad ja veel maaga ühenduses seisvad elavad taimed ja kulutused viimaste kasvatamiseks.

Siaa kuulub: viljapuukapital, metspuukapital ja väljakapital.

a. Viljapuukapital.

Viljapuukapitali alla kuulub viljapuude, marjapõõsaste jne. väärtus.

Viljapuude hindamisel on kõige õiglasem puu üleskasvatamise ehk valmistuskuludest välja minna. Puude kasvatamise juures tehtud kulutused peavad tõeliku puu väärtuse aluseks olema. Seda mõistab selgesti see, kes uue aia asutamisega peale hakkab. Uue aia asutamise kulusid ei tohi aasta lõpuarvet tehes kunagi jooksva kulutuse hulka arvata.

Müügi väärtus võiks arvesse tulla ainult noorte puukooli puude ja vanade väljasurevate puude hindamisel.

Vanemat viljapuud ei või selle järgi hinnata, mis selle eest saaks, kui viimast müüma hakata. Vanemad puud, mis ümberistutamist ei kannata, tuleks sel puhul puuväärtuse eest ära müüa.

Tõeliku valmistuskulu leidmine on aga suurte raskustega ühendatud, sest maa renti, väetuse ja hoolitsemise kulused on väga raske väljaarvata. Puu valmistuskulud koosnevad:

1. Noore puu ostuhind (kui puu omast puukoolist, siis selle kasvatamise kulud).

2. Istutamine ja esimene väetus, juurearvatud vaiade väärtus.

3. Korrapärane igaaastane väetus.

4. Lõikamine, hoolitsemine, talveks kinnikatmine jne.

5. Maakapitali rent.

6. Talituskapitali rent.

7. Riisiko või kindlustus.

8. Osa üldistest juhtimise kuludest.

Sellest tuleb maha arvata saak.

Täiskandvate puude hinnaks võib võtta 2 000—4 000 mk.

Vanemad puud lähevad saagis tagasi ja nende väärtus tuleb järkjärgult maha kustutada.

Noori puud hinnatakse väärtuse ja vanaduse järele 300—2 000 mk.

Kus vähe viljapuud, seal tulevad puud üksikult inventuuri võtta.

Kus neid rohkem, võib rühmades inventuuri kanda.

Rühma hindade määramisel võiks järgmine tabel abiks olla:

1. rühm: alles istutatud puud	300— 350 mk.
2. „ noored hästi kasvavad puud	350— 600 „
3. „ noored visalt edenevad puud	300— 450 „
4. „ noored terved puud kandm. algul	1 000—1 500 „
5. „ noored viletsam. puud kandm. algul	600—1 100 „
6. „ hästi edenevad puud kandm. eas	1 800—3 500 „
7. „ halvem. edenevad puud kandm. eas	1 200—2 500 „
8. „ head puud väheneva saagiga	1 500—3 000 „
9. „ halvemad puud väheneva saagiga	750—1 500 „
10. „ vanad, vähe kandvad puud	puu väärtus.

Marjapõõsaste hind on väga mitmesugune, suuruse, headuse jne. järele. Keskmiseks hinnaks kõigi liikide juures võiks olla 30—250 mk. põõsas.

Viljapuud on soovitatav siin antud rühmade järjekorras inventuuri kanda. Vaatamata puu liigile võib kõiki ühekõrguselt hinnata. Viljapuude hindamisel tuleb arvesse võtta peale puu üleskasvatamise kulude ka puu saagiväärtust. Saagiväärtuse mõttes on linna ja turu lähedal puud palju kallimad kui turust kaugemal kohas. Viimast asjaolu tuleb viljapuude hindamisel arvesse võtta.

Kuna vanemad viljapuud saagi vähenemise tõttu ka väärtuses vähenevad, võiks nende hinda inventuuris kustutada. Otstarbekohasem on siiski väheneva väärtusega puud inventuuri odavama rühma alla

viia ja nii ilma kustutusmäära väljaarvamiseta puude väärtust inventari väärtusele kohastada. Samuti tuleb noori väärtuses-juure võtvaid puid kõrgema rühma alla kanda.

b) Metspuukapital.

Metspuukapitali alla kuulub kasvava tarbe- kui ka põletuspuu metsa väärtus. Metsa maa ei kuulu mitte siia, vaid maa kuulub maa- kapitali alla.

Kasvavat metsa võib hinnata nii nagu viljapuid nende kasvatuse ehk valmistuse kulude järele. See viis ei anna aga mitte küllalt häid tagajärgi. Metsa saab alati müüa. Müügil on temal turu hind. Sellepärast hindame metsa müügihinna järgi, arvatult metsas. Kasvava metsa müügihinna leiame, kui turul saadud hinnast arvame maharaiumise ja veokulud maha. Ainult noort metsa võiks ka valmistuskulude järele hinnata. Põllumehe seisukohalt on kõige otstarbekohasem metsa kantsülla arvu leida ja seda keskmise müügi väärtusega korrutada, mil teel saabki metsaväärtuse kätte. Väga tülikas ja raske on harjumata hindajal aga metsa suurust kantsüldades leida.

Metsa hindamine sünnib sel teel, et kas võetakse kogu metsa hindamine ette või jälle võetakse teatud osa metsast katsetükiks, mille suurus teada ja kus kasvava metsa suurus kantmeetrites või -süldades kindlaks tehtud. Selle katsetüki järgi hinnatakse siis kogu metsa suurust.

Vähemate metsatükkide juures on soovitav metsa suuruse kindlakstegemist üksikute puude hindamise teel läbiviia. Nii saadakse kõige tõenäolisemad andmed. Leitud metsa suurus kantsüldades ehk -meetrites korrutades keskmise kantsülla vastava metsa hinnaga, saamegi praeguse metsaväärtuse teada.

Kui talul mitmet liiki metsa on, siis on igat liiki soovitav eraldi inventari kanda ja hinnata nii puu liigi, vanaduse kui ka metsapuude otstarbe järele kasutamise mõttes. Kui metsa algusväärtuse oleme kindlaks teinud, siis tuleb igaaastane juurekasvu väärtus leida kas teoreetilise arvustuse järele või jälle iga 5–10 aasta tagant uut hindamist läbi viies. Iga aasta tuleb maha lõigatud metsa hulk kindlaks teha, siis saame teada, kui palju metsaväärtus aasta jooksul kasvanud või kahanenud (juurekasvust mahaarvates mahasaetud puude hulka).

Meie taludes on harilikult metsa ainult oma tarvituseks, nii et iga aasta võetakse keskelt läbi niipalju maha, kui aasta jooksul juure on kasvanud. Nii et erilist juurekasvu ei oleks vaja sel puhul välja arvama hakata. Kus aga suuremad metsad ja mõni aasta erakorraliselt palju metsa maha võetakse, tuleb eriline hindamine ette võtta.

d. Väljakapital.

Väljakapitali all mõeldakse väetiste, külviseemne ja töö väärtust, mis möödunud aastatel järgneva aasta kasuks on tehtud.

Väljakapitali arvestamine on samuti põhjendatud ja tarvilik, nagu kõikide teiste väärtuste inventuuri võtmine.

Väetusest arvestatakse ainult talumajapidamisesse juureostetud väetiste väärtust, kuna oma talupidamise laudasõnniku väetuse arvestamist ette ei võeta, kuna see inventarist välja jääb, oletusega, et laudasõnniku väetuse tagavara igal aastal ligikaudu üheks ja samaks jääb.

Nii hädatarvilik, kui väljakapitali hindamine ka ei ole, on see suurte raskustega ühenduses.

1. Väetustagavara hindamine. See sünnib väetamiskulude alusel. Väetustagavara hindamisel ei võeta mitte üksi eeltuleva saagi aasta jaoks maha külvatud väetise väärtus, vaid ka eelmiste aastate väetuse väärtusest teatav osa arvesse, sest väetiste mõju kestab üle ühe aasta, väljaarvatud Tshiilisalpeeter, mille mõju ainult üheks aastaks arvatakse.

Esimest korda väetustagavara arvestades, on soovitav vähemalt 2 viimase aasta väetiste tagavara, kui „vana maajõudu“ arvesse võtta ja nimelt eelmise saagi aasta väetusest pool väärtusest ja üle-eelmise aasta omast $\frac{1}{4}$ väetisväärtust, kui tagavara tulevaseks saagiaastaks arvata.

Ühekordse raamatupidamise juures arvestatakse väetuse tagavara üldsummas, ilma üksikute põldude või maatarbealade vahel jaotamatult.

Väetustagavara arvestamine sünnib järgmiselt:

1924 a. saagi saamiseks on väljakülvatud kokku:

Kalisoola 4 kotti à 750 mk.	3 000 mk.
Superfosfaati 4 kotti à 750 mk.	3 000 „
	<u>6 000 mk.</u>

Sellest väetusest arvatakse $\frac{1}{2}$ sellesama aasta saagi kuludeks, pool järgmise aasta tagavaraks, s. o. 3 000 mk.

1925 a. saagi saamiseks kulutati:

Kalisoola 8 kotti à 700 mk.	5 600 mk.
Superfosfaati 10 kotti à 700 mk.	7 000 „
Tomasjahu 5 kotti à 600 mk.	3 000 „
Kokku väljakülvatud väetise väärtus	15 600 mk.
Eelmise aasta väetustagav. mullas	3 000 „
Kokku väetustagavara	18 600 mk.

Sellest arvatakse pool käesoleva aasta saagi peale, pool järgmise aasta tagavaraks, s. o. 9 300 mk.

1926 a. lõikuse saamiseks anti sügisel ja talvel väetuseks põldudele ja heinamaale:

Superfosfaati 4 kotti à 700 mk.	2 800 mk.
Tomasjahu 3 kotti à 600 mk.	1 800 „
Sügisel ja talvel antud väetised	4 600 mk.

Selle juure:

Väetustagavara eelmisest aastast	9 300 „
Kokku väetustagavara 1. mail 1926 a.	13 900 mk.

2. Väljakülvatud viljaseemne tagavara käesoleval aastal saagi saamiseks:

a) 1924 a. külvati 2-aastase põlluheina seemnesegu 2 tiinule à 5 500 mk.=11 000 mk.

Sellest jääb, arvates pool seemnekulust möödunud saagi aasta kuluks, 1926 a. kevadeks tagavaraks

pool s. o. 5 500 mk.

1925 a. külvati sama segu 2¹/₂ tiinule à 5 800 mk. . . . 14 500 „

See jääb kõik 1925 a. tagavaraks, seega:

Põlluheina seemne tagavara 1 mail 1926 a. 20 000 mk.

b) Rukis külvatud 1925 a. sügisel 2 tiinule à 8 pd.=16 pd.×

350 mk. pd. 5 600 „

Nisu külvatud 1/2 tiinule 4 pd. à 550 mk. pd. 2 200 „

Kokku väljakülvatud viljaseemne tagavara 1 mail 1926 a. 27 800 mk.

3. Eelmisel aastal tehtud töö käesoleval aastal saagi saamiseks.

Põllumees annab ütelusele „tööd tegemata“, võrdlematu suure tähenduse. Kui sügisel künni- ja muud põlluharimise tööd tegemata jäävad, siis on see järgnevale aastale kahjulik:

1) Töötegemise kulu võib kahekordselt ühe aasta koormaks jääda:

2) Sügisel ülesharimata põllud aga kõnelevad ka sellest, et saagi lootused järgneval aastal on palju halvemad, kui siis, kui põllud oleks üles haritud.

Et aga ühekordse liht raamatupidamise juures töötarvitamist üksikasjalikult ei arvestata, siis on eelmise aasta kasuks tehtud töö väärtuse leidmine väga raske. Sel põhjusel tuleb tööjõu arvestamisest ühekordse raamatupidamise juures loobuda.

5. Loomkapital.

Loomkapitali nimetatakse vahest elusaks inventariks.

Loomkapitali alla kuulub loomade väärtus, keda talumajapidamises saagi saamiseks peetakse.

Loomade hindamise aluseks võib ostuhinda võtta. Oma kasvatatud loomade hindamisel on väga tulus üleskasvatamise kulusid aluseks võtta, kui need teada on. Väga palju aitab loomade hindamisele kaasa, kui viimaste raskust — s. o. elusraskust teatakse. Sellepärast on väga soovitav, et inventuuri tegemisel kõik loomad saaks kaalutud. Loomade kaalumine on talupidajale endale väga tarvilik, sest see näitab loomade sööda äratarvitamise mõju ja on aluseks sööda annuste kokkuseadmisel. Kus loomakaal puudub, võib veiseid rihmaga mõõta; samuti ka sigu.

Nagu tähendatud, on kõige soovitavam loomi kas üleskasvatamise kulude või ostuhinna järgi hinnata. Et need andmed väga sagedasti puuduvad, siis tuleb hinnad keskmise turuhinna s. o. ostu-müügi väärtuse järele invenatri panna.

Kuid peab tõsiselt hoitama hindamisel turuhinna kõikumisi jälgides kõige kõrgemaid hindu aluseks võtta. See toob ainult iseenese pettust ja rikub raamatupidamise andmeid. Loomad, keda peremees niipea müüa ei mõtle, on tema silmas alati endises väärtuses, olgugi, et nad turul vähem ehk rohkem maksavad.

Kui loomade tarbeväärtus muutub vananemise tagajärjel vähe- maks, siis tuleb inventaris väärtust kustutada. Eriti on korrapäraselt tarvilik vanemaid hobuseid omas väärtuses kustutada. Hobustele arva- takse aasta kohta 8—10% kustumist, alates 5—6 aastast. Noored hobu- sed võtavad väärtuses juure ja neid ei tule mitte amortiseerida.

Samuti tuleb ka lehmade ja sugupullide väärtust teatavast vana- dusest: lehmade juures 6 eluaastast ja sugupullide juures 2 eluaastast alates, kustutama hakata, kuni lihalooma väärtuseni. Meil, kus tõu- ja piimalehma väärtus veel võrdlemisi vähe üle lihalooma väärtuse, ei ole mahakustutamisel nii suurt tähtsust, kui neis maades, kus suure väärtusega tõu- ja piimaloomade tegemist on. Kuid selles asjas muu- tub meie olukord kiiresti ja õigem on meilgi väärtuse kustutamist tõu- ja piimaloomade juures ette võtta.

Iga looma kustutusmäär tuleb eraldi leida.

Kõige otstarbekohasem on kustutusmäära leidmiseks looma kõige suuremast tarbeväärtusest välja minna ja loodetav tapaväärtus välja arvata. Kõrgemat tarbe- ja tapaväärtuse vahet jagades aastate arvule, mille jooksul loom tapaväärtuse omandab, leiame selle looma iga- aastase kustutusmäära.

Loomade tarbeiga seisuperiodi algusest ehk kõige kõrgemast väärtusest kuni välja praakimiseni oleks järgmine: hobused 10—15 aastat, härjad 2—5 a., lehmad 6—10 a., sugupullid 2—4 a., emised kuni 4 a. ja kuldid kuni 3 ja enam aastat. Nende aastate peale jagatakse loomade väärtuse vahe ja nii leitakse keskmine kustutus iga aasta kohta.

Näide: 1. Lüksilehm hinnati 5 aasta vanuselt 25 000 mk. peale. Selle lehma kui lihalooma väärtus on 7 aasta pärast keskmiselt võttes veel 12 000 mk. Lehma tarbe ja lihalooma väärtuse vahe on 25 000 mk. — 12 000 mk. = 13 000 mk. Seega väheneb lehma väärtus viiendast aastast peale keskmiselt 13 000 mk. : 7 = 1 900 mk. Iga aasta. Kui see lehm oleks praegu 9 aastane, siis oleks tema väärtus vähenenud 4 aasta jooksul à 1 900 mk. = 7 600 mk. Selle lehma prae- gune väärtus oleks siis veel 25 000 mk. — 7 600 mk. = 17 400 mk.

2. Tööhobune osteti 3 aasta eest ja makseti 35 000 mk. Iga-aasta- seks kustutusmääraks 8% võttes, oleks iga-aastane kustutus 2 800 mk. 3 aasta kohta 8 400 mk. Järjekult on hobuste väärtus praegu veel 26 000 mk.

3. Teine hobune osteti 12 aasta eest. Sellepärast peab tema väärtus juba tapaväärtuseni maha kirjutatud olema. Sellepärast pan- nakse see hobune tapaväärtusega inventuri, s. o. 4 000 mk. Seda vää-

tust ei kustutata hiljem enam mitte, vaid see jääb selle hobuse hinnaks kuni viimase surmani.

Et loomade seis aastate jooksul suuresti muutub ja selle tagajärjel palju ruumi inventari raamatust oma alla võtaks, on eriline „Loomade hindamistabel“ tarvitusele võetud, kus loomad üksikult ülesmärgitakse.

Loomade hindamistabelina tarvitatakse järgmist vormulaari:

Looma liik ja nimi	Tõug	Vabadus aasta algul	Raskus aasta algul pd.	Väärtus	Väärtus	Märkused:
				1. mail 19... a. Mk.	1. maiks 19... a. Mk.	
						Amortisatsioon, juureostud, sündimised, müügid, tapmised jne.

Ainult looma rühmade hinnad kantakse inventari raamatu.

Loomade hindamistabelil tuleb ülesmärkida iga looma nimi, tõug, vanus aasta algul, raskus aasta algul ja lõpul, väärtus aasta algul ja lõpul ning märkused väärtuse muutuse, kustutuse jne. üle.

Sead, peale sugusigade, lambad, mesilased ning sulgloomad võib rühmade kaupa loomade hindamistabelile ülesmärkida ja hinnata. Teisi loomi on soovitatav üksikult sissekanda ja hinnata. Hobustele võib kaalu asemel ülesmärkida nende kõrgust.

6. Masin-riist-kapital.

Masinate ja riistade kapitali kutsutakse sagedasti eluta-inventariks.

Need on eluta asjad, mida talumajapidamises rohkem kui üks kord tarvitada võib,—seega kõik riistad ja masinad, mida väga mitmesuguseks otstarbeks talumajapidamises tarvitatakse.

Talumajapidamise riistade-masinate alla kuuluvad ainult niisugused riistad, mida talumajapidamise otstarbeks tarvitatakse, sellepärast ei kuulu siia uhkussõiduriistad, peremehe eratarvituse mööbel, toitlusmajanduse riistad jne.

Inventuuri tegemise otstarbel riistade-masinate hindamisel võetakse aluseks asja ostu- ehk valmistuse hind või väärtus, sellest kustumist maha arvates.

Riistade-masinate juures teeme vahet riista uus-väärtuse ja praeguse väärtuse vahel, nii nagu chituste hindamiselgi.

Masinate-riistade kustumine algab sellest peale, mil meie nad oma talusse oleme muretsenud. Kustumine ise on masinate-riistade juures väga mitmesugune. See oleneb väga mitmesugustest tingimustest ja nimelt:

1. Riista tarvitamise rohkusest;
2. Riista materjalist, millest see valmistatud ja selle konstruktsioonist;
3. Masina ja riistaga ümberkäimise hoolsusest ja oskusest;
4. Maapinna omadustest;
5. Korralikust parandusest;

Sellepärast on raske üldist normi ette kirjutada, mis igasuguses olus ja tingimuses õige ja vastuvõetav oleks.

Riista või masina kestvusest oleneb selle kustutamise % ehk iga-aastane kustutusmäär.

Et riista kustutusmäär kätte saada, selleks jagatakse riista uusväärtus kestvuse ajale. Selle kustutusmäär võrra vähendataksegi inventaris iga aasta riista väärtust.

Nagu juba tähendatud, on kustumise suurus oludest tingitud. Sellepärast on tarvilik, et iga talupidaja katsuks ise oma kogemuste järele vastava asja ea määrata.

Üldiseks näpunäiteks võiks masinate-riistade juures järgmisi kestvusi võtta:

	Kestvuse kõikumine aastates	Keskmine kestvus	Iga-aastane kustutus %
Vankrid	7—15	10	10%
Reed	5—10	7	15%
Hobuseriistad	5—10	7	15%
Adrad, rauast	10—20	15	7%
Muldamisadrad („liblikad“)	20—30	25	4%
Kultivaatorid	20—30	25	4%
Vedruäkked	20—30	25	4%
Raudpulkäkked	4—6	5	20%
Raudäkked	10—20	15	7%
Puuäkked	4—6	5	20%
Rullid puust	10—20	15	7%
Rullid, rauast	20—30	25	4%
Loorehad	1—3	2	50%
Hangud, hargid	3—7	5	20%
Vikatid	2—5	3	33%
Kirved	5—10	7	15%
Heina- ja viljaniidumasin	10—20	15	7%
Hobuseriha	10—20	15	7%
Hobuse veovärk	15—35	25	4%
Aurumasin	20—30	25	4%
Plahvatusmootor	10—15	12 ¹ / ₂	8%
Rehepeksumasin	20—30	25	4%
Tuulimasin	25—50	35	3%
Kartulivõtmise masin	15—25	20	5%
Sorteerimismasin	30—50	40	2 ¹ / ₂ %
Külvimasin	20—30	25	4%

	Kestvuse kõikumine aastates	Keskmine kestvus	Iga-aastane kustutus %
Kunstväetise külvimasin	10—15	12 ¹ / ₂	8 ⁰ / ₁₀
Juurvilja külvimasin	15—25	20	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀
Hekslimasin	15—30	20	5 ⁰ / ₁₀
Söödapurustaja	15—25	20	5 ⁰ / ₁₀
Veetorud, rauast	20—40	33 ¹ / ₃	3 ⁰ / ₁₀
Teenijate voodid	20—30	25	4 ⁰ / ₁₀
Koorelahutaja	8—12	10	10 ⁰ / ₁₀
Võimasin	10—20	15	7 ⁰ / ₁₀
Piimanõud	5—10	7	15 ⁰ / ₁₀

Kõik väärtuslikumad riistad ja mida ainult üks või paar tükki talus, tulevad üksikult inventari kanda ja hinnata. Kui mõne asja väärtus kuni vana materjali väärtuseni kustutatud, kantakse see endise hinnaga inventari edasi.

Käsiriistad, mida talus rohkesti, jäävad alati ühesugusesse seisukorda: vanemad kukuvad välja ja uued ostetakse asemele. Sellepärast võetakse niisuguseid asju arvu järele poole ostu ehk valmistuskulu hinnaga inventari. Järgmisel aastal kontrollitakse ainult arvu. Suuremates taludes võib sel viisil ka väärtuslikumaid asju, nagu atru ja äkkeid, vankreid, hobuseriistu jne., kui neid mitu tükki olemas ja juureostu teel alati ühesuguses väärtuses peetakse, inventari raamatusse kanda.

Kui mõne asja väärtus põhjaliku paranduse teel väga palju tõusnud, siis tuleb see kõrgema hinnaga inventari võtta. Harilikud jooksvad parandused jäetakse tähelepanemata, kuna need kuuluvad talumajapidamise kulutuse hulka.

Näide: 5 aastat tagasi osteti ader. Selle uusväärtus on 4 000 mk. Adra keskmine tarvitamisiga on 15 aastat. Aastane kustutus on selle järele 260 mk., viie aasta jooksul on kustunud $260 \times 5 = 1300$ mk. Adra praegune väärtus on selle järele 4 000 mk. — 1300 mk. = 2700 mk.

Kui harilikumad ja sagedamini ette tulevad riistad ja masinad on inventariraamatus ette trükitud, — tuleb ainult arv ja väärtus juure kirjutada. Sealt on ka näha riistade rühmitus. Kui talus veel teisi riistu-masinaid leidub, mis mitte ei ole ette märgitud, kirjutatakse selle nimetus selle rühma järgi, millele see oma iseloomu järgi kõige enam vastab — tindiga sisse ja väärtus kantakse nagu teistegi juures.

7. Jooksev käitus- ehk talituskapital.

Jooksva käituskapitali alla kuuluvad kõik talumajapidamises tarvitavad liikuvad ained ja asjad, mida ainult kord tarvitada saab ja see siis äratarvitatud on.

Jooksvat käituskapitali iseloomustab selle liikuvus. Seda võib verega looma kehas võrrelda.

Meie eraldame jooksva käituskapitali all kaks iseseisvat kapitali alarühma:

1. Tagavarakapital ja 2. rahakapital.

Tagavarakapitali alla kuuluvad kõik talus valmistatud või tema arvel soetatud tagavarad, olgu need siis müügiks määratud või edaspidise valmistamise jaoks. Tagavarakapitali alla kuuluvad kõik vilja, loomasaaduste, metsasaaduste jne. tagavarad.

Sõnnik, mis laudas, kuulub tagavarakapitali alla, kui see väljale veetud, siis on see juba väljakapital.

Nii on lugu ka viljaseemnega, kunstväetisega jne.

Ülevaatlikkuse mõttes on soovitatav veel tagavarakapitali alarühmadesse jaotada.

Rahakapitali alla kuulub puhas ehk sula raha ja nõudmised nende asjade peale mida talumajapidamine on võlgu müünud või laenuks annud.

Puhasraha võib alati talumajapidamise arvel seista. Ainult siis, kui talumajapidamisega on suured kõrvaltööndused ühenduses, mille läbikäik palju suurem kui talumajapidamise oma, võiks kassa eratarvituse varanduse all üles võtta.

Arusaadavalt ei kuulu mitte kõik talu nõudmised talumajapidamise alla, vaid ainult nõudmised talumajapidamise varanduse võlgu müügist. Kõrvaltöönduse ja eratarvituse nõudmised kuuluvad viimaste talu osade alla. Otstarbekohane oleks suuremaid hoiale antuid summasid kõrvaltöönduse nõudmistele alla märkida.

Tagavarade rohkuse kindlaks tegemine.

Tagavarade hindamine on mitmeti tülikas ja raske. Tagavarade hindamine peab algama tagavarade hulga või mõõdu kindlaks tegemisega. Ainult vähestes taludes on võimalik kõikide tagavarade kaalumist ette võtta.

Enamail juhuseil tuleb sellega leppida, et kaal mahu järele arvatakse. Kõige soovitamam on, et põllumees ise enne mahu üksuse raskuse leiaks kaalumise teel. Väga sagedasti tuleb müüa, siis oleks hea, kui maht oleks mõõdetud, siis on kerge selle mahu üksuse kaalu leida.

Heina mahu raskus on väga muutlik omaduse, vanaduse ja vajuvuse järele. Keskmise kaalu saamiseks on kõige parem viraast väljalõiget teha kuni põrandani. Tehtud augu suurust äramõõtes ja heinte raskust kaalul leides, arvame ühe kantsülla või -meetri heinte raskuse.

Õlgede kaalu on kergem leida. Kaalutakse 10—30 kubu ära ja selle järele saadud keskmist olekoo kaalu kasvatatakse kubude arvule.

Teravilja kaalu leidmiseks on kõige õigem vili läbi kaaluda, kuna 1. mail on tagavarad võrdlemisi väikesed. Ühel ajal võib ka külvi jaoks viljaseemne välja kaaluda. Nii et see töö ei ole täiesti asjata olnud. Kui nii suurt tööd ei taheta ette võtta, siis võib vilja raskuse samuti kantmõõtude alusel väljaarvata, mis otstarbeks põrandapinna suurus kasvatatakse viljakorra paksusele. Vili tuleb enne mõõtmist salves tasaseks siluda.

Kartulid ja nairid. Kuhjas olevate kartulite-nairiste mõõt peab igal korralikul peremehel teada olema. Soovitav on kartulikasti suurust ära kaaluda, et kerge oleks üldist saagi raskust leida. Peab tähendama siin kohal, et talve jooksul kartuli raskus kahaneb 1. maiks 10% sügisesest raskusest.

Laudasõnnikut on sünnis kantmõõtudes mõõta ja keskmise kantmõõdu raskusega kasvatades kogu sõnniku raskust leida. Ka saab koormate järgi arvates raskuse teada. Selleks tuleb aga mõni koorem ära kaaluda, et tõelist koorma kaalu leida.

Tagavarade keskmised mahu raskused oleksid järgmised:

Kantsüld:	Keskmine raskus pd.:
Ristikheina kaalub	50 pd.
Segaheina "	35 "
Maiseheina hää "	50 "
Maiseh. keskm. "	40 "
Talivilja põhku "	24 "
Õlgi "	48 "
Suivilja põhku "	25 "
Haganaid "	70 "
Laudasõnnikut "	500 "
Rukist "	420 "
Nisu "	450 "
Odra "	390 "
Kaera "	290 "
Kartuleid "	400 "
Nairid, turnipse "	330 "

Tagavarade hindamine.

Siin võib mitmesuguseid hindamisviise tarvitada.

Ostetud tagavarad võetakse nõutamiskuluga, oma valmistatud valmistamiskuluga ja müügile määratud tagavarad müügiäärtuse järele inventari.

Väga paljude tagavarade hinnad ei ole teada või mitmed tagavarad on hoopis turuhinnatud, nagu põhk, haganad, nairid ja nairilehed. Sel juhtumisel tuleb hinnata neid aineid nende tarvitamismõju järele, võrreldes teiste samaseks otstarbeks tarvitataivate turuhinnaliste ainetega.

1. Hein. Hinnaks võetakse keskmine suvine müügihind, arvatult talu õues. Täit päevahinda ei ole soovitav heintele inventuri panna. Eriti tuleb kevadel sagedasti ette, et karjasööda puudusel hinnad kuulmata kõrgeks tõusevad. Niisuguseid hädahindu ei tule korralikul talul arvesse võtta. Kõrgeid hindu inventari pannes võib talu kunstlikult häid resultate näitama panna.

Kui erilisi hinna kõikumisi ei ole, siis tuleb hind aasta lõpul samane võtta kui aasta algulgi, et hindamise mõjul mitte paremaid tagajärgi tegema hakata.

2. Õled ja põhk. Juureostetud põhku hinnatakse ostuhinna järele arvatult talu õues. Oma valmistatud — valmistuskulude järele. Kui põhku loomadele söödetakse, võib põhu väärtust heinte hinna järele arvata, võttes aluseks heina tärkliisühikute hinda. Seal juures tuleb aga õle lämmastiku sisaldust ja söödaainete kontsentratsiooni arvesse võtta.

Keskmiselt võib põhu pd. hinna 2—2,5 korda väiksema panna kui ristikkeina või põlluheina hinna. Rukkiõled 3 korda odavamalt põlluheina hinnast.

3. Nairid. Siin puuduvad enamaste turuhinnad kui ka valmistuskulud. Hinna leidmiseks tarvitame seepärast relatiivseid hindu, mõõdetult kartulite hinna järele. Nairid kartulite tarvitamismõju järgi hinnates, on ühe puuda nairiste väärtus 2—3 korda väiksem kartuli väärtusest. Selle järgi tuleks ka nairiste hind 2—3 korda väiksem võtta kartulite hinnast.

Kui kartulite pd. hinnaks on 60 mk., siis oleks turnipsi puuda hinnaks 22 mk. ja loomapeetide hinnaks 27 mk. puud.

4. Väetised. Ostetud väetised võetakse inventari ostuhinnaga talu õues. Laudasõnniku tagavara võib liht ühekordse raamatupidamise juures arvestamata jääda, kuna selle hindamine tülikas on ja ka eriliselt tarvilik ei ole, sest laudasõnniku tagavara on igal aastal enam-vähem ühesuurune. Samuti jäävad inventarist välja teised oma käitise väetusained.

Rahakapital.

Puhtraha võetakse selle tõelikus väärtuses inventari.

Nõudmised, mis nõudmiste-võlgade raamatus märgitud ja 1. maini tasumata, kantakse siit inventari selle järele, mille eest nõudmine on jäänud, nagu piima, teavilja, õlgede jne. eest. Panka pandud raha, kui siin suuremate summadega tegemist, ei võeta mitte talumajapidamise kapitali alla, vaid kõrvaltöõnduse alla, kuna selle raha pealt %/0 saadakse, mis on küll peremehe sissetulek, kuid mitte enam talumajapidamise sissetulek. Ainult jooksva ehk jatkuva arvel hoiuleantud vähesed summad võib talumajapidamise rahakapitali all inventari võtta.

Peale puhtraha ja nõudmiste tuleb siia sisse kanda veel talumajapidamise võlgade pealt 1. maini ettemakstud protsendid, kuna see on järgmise raamatupidamise aasta kasuks tehtud, ega või need kulutused eelmise aasta kanda jääda.

Kui talumajapidamise saadustest midagi võlgu on müüdnud ja selle võla pealt ka protsenti maksetakse, siis tuleb, kui 1. maini selle võla pealt veel protsenti-raha ära ei ole tasutud, see inventari üles märkida kui saada olevad protsendid talumajapidamise võla pealt. Välja laenatud puhas raha ja selle raha pealt saadaolevad protsendid tulevad kõrvaltöõnduse all sisse kanda. Põllumajanduslike ühingute osamaksud võib samuti talumajapidamise rahakapitali all sisse kanda.

Sagedasti maksetakse teenijatele palka ette. Ka see on järgmise aasta kasuks sündinud ja seda tuleb inventaris näidata kui talupidaja

nõudmist. Ettemaksetud palga all tuleb sissekanda kuni 1. maini nii puhtrahas kui ka saaduste näol töölistele ettemaksetud palk. Lõpuarve otstarbel on tarvilik talutoidul, oma toidul ja tükitöölistele ettemaksetud palka üksteisest lahus sissekanda.

B. PASSIV- EHK VÕLAKAPITAL.

Võlakapitali all tulevad sisse kanda kõik talumajapidamise otstarbel tehtud ja tema peal lasuvad võlad, mis kuni 1. maini veel ära tasutud ei ole.

Otstarbekohasuse mõttes on võlad neljaks pearühmaks jaotatud. Pikaajaliste kindlustatud võlgade alla võib sisse kanda kõik varandusega kindlustatud pikemaajalised võlad. Kõigi võlgade juures tuleb ära tähendada kindlustus, võla % ja võlavõtmise aeg. Jooksvate võlgade all tulevad eestkätt sissekanda 1. maini maksmata võla %/0. Käitusvõlad on harilikult ilma protsendita jooksvalt talujuhtimise otstarbel tekkinud võlad, nagu võlgu õstus, mis 1. maini veel ei ole ära tasutud, siis 1. maini töölistele väljamaksmata palk jne. Tööliste maksmata palk tuleb lõpuarve otstarbel kolmes eraldi jaos sissekanda, vahet tehes talu toidul ja omatoidul ja tüki-

Talumajapidamise inventari kokkuvõte.

	1. mail 1925 a.	1. mail 1926 a.
1. Maakapital	400 000	400 000
2. Maaparanduskapital	50 000	60 000
3. Ehituskapital	480 000	472 000
4. Taimkapital	80 000	88 000
K o k k u: A. TALUNDKAPITAL	1 010 000	1 020 000
5. Loomkapital	250 000	255 000
6. Masin-riistkapital	150 000	148 000
7. Jooksev käituskapital	149 000	151 000
K o k k u: B. RENTNIKUKAPITAL	549 000	554 000
Kokku: Talukäitise kogu aktiivkapital	1 550 000	1 574 000
Sealt maha:		
1. Pikaajalised kindlustatud võlad	125 000	120 000
2. Panga jooksvad võlad	15 000	—
3. Teised protsentvõlad	40 000	45 000
4. Jooksvad võlad	12 000	21 000
K o k k u: Talukäitise kogu passivkapital	192 000	186 000
Jäab:		
TALUKÄITISE PUHTVARANDUS	1 358 000	1 388 000
Talukäitise puhtvarandus suurend	30 000	—
” ” ” vähenend	—	—

töölistele maksmata palga vahel. Kui võlgu ostusi veel 1. maiks tasuda on, siis tuleb ka nende asjade või ainete nimetus käitusvõlgade all inventari sisse kanda, mis eest võlga tasuda on.

D. TALUMAJAPIDAMISE INVENTARI KOKKUVÕTE.

Kui aktiv- ja passiv-kapitalid on inventari kantud, kirjutatakse kõik kapitalid kokkuvõttesse välja. Siin võetakse aktivkapitalidest maa, maaparanduse-, ehitus- ja taimkapital alajaotuseks kokku, mida kutsutakse talundkapitaliks vastandina looma-, masinriist- ja jooksev käituskapitali kokkuvõttele, mida nimetatakse rentnikukapitaliks. Seda jaotust võib iseloomustada ütelusega, et talundkapitali alla kuuluvad need kapitalid, mis talus olemas, kui rentnik tallu sisse kolib ja rentnikukapitali alla need, mis rentnik ise kaasa viib. Talund- ja rentnikukapitali kokkuvõte annab talumajapidamise kogu aktivkapitali.

Võlad kirjutatakse alarühmade järele kokkuvõttesse ja võetakse talumajapidamise kogu passivkapitaliks kokku. Talumajapidamise puhtvaranduse leiame, kui aktivkapitalist passivkapitalid maha arvame. Talumajapidamise puhtvarandust aastä algul ja lõpul võrreldes näeme, kas puhtvarandus on suurenend või vähenend. Suurenemise või vähenemise summa võime kirjutada vastava kirje joonele „Kokku“ lahtrisse. (vt. näide).

6. Toitlus- ehk ühise kodumajanduse inventar.

Ühise kodumajanduse kapitali alla kantakse kõikide asjade ja ainete väärtus, mis nii pererahva kui teenijate vaheliseks tarvitamiseks 1. mail talus olemas on.

Nii kui talumajapidamise peal, võivad ka toitlusmajandusel võlad lasuda, nagu võlgu ostetud toidu- ja kööginõud jne. Seepärast eraldame ka siin nii aktiv- kui ka passivkapitali. Ühise kodumajanduse aktivkapitalid jaotame kaheks: 1. riist-kapital ja 2. tagavarakapital.

Ühise kodumajanduse riist-kapitali alla kantakse köögi, söögitoa, pesuköögi ja sauna inventar, liha ja kalja astjad, õllevaadid jne.

Inventari raamatus võib ühise kodumajanduse inventari kas kogusummades ehk üksikult sisse kanda. Soovitav on siiski, et inventari raamatu toitlusmajanduse riistade kapital üksikult, nii kui talukäitise riistade kapital, sisse saaks kantud. Aasta lõpul tuleb suuremate riistade väärtust kustutada, nagu talumajapidamise riistade juureski.

Peale riistade võetakse toitlusmajanduse inventari toitlusmajanduse tagavarad, s. o. tagavarad, mis 1. mail talus toitlus- ehk ühise kodumajanduse otstarbeks olemas on, nagu liha, leivajahu, tangude, põletuspuude, hagude, suhkru, seebi, aiavilja jne. tagavarad. Esimest korda inventuuri tehes tuleb lihtsalt need ained toitlusmajanduse taga-

varaks kirjutada. Järgmistel aastatel võib inventaris ühise kodumajanduse tagavaradena ainult neid aineid näidata, mis kas kassa või majanduseraamatu kaudu varem ühise kodumajanduse arvele on kantud ja veel 1. maiks tagavaras on. Tagavarakapitali all tuleb sisse kanda ka võlgu müüdnud ühise kodumajanduse ainete või asjade eest kuni 1. maini tasumata nõudmised.

Söögikartuleid saab ainult sel juhtumisel ühise kodumajanduse inventari all sisse kanda, kui inimeste toitmiseks minevad kartulid eraldi on pandud loomade söötmiseks minevaist. Kui mõlemite tarvituseks võetakse ühest ja samast salvest, siis on otstarbekohasem kogu kartulite tagavara talumajapidamise alla jätta.

7. Kõrvaltöünduse inventar.

Kõrvaltöünduste arvepidamise võib talu raamatupidamisest välja jätta, ilma et see halvavalt mõjuks talumajapidamise tasuvuse leidmise peale. Täielikkuse mõttes on siiski aga soovida, et talupidaja kõrvaliste ettevõtete varandus ja läbikäik taluraamatupidamises üles märgitaks. Siia kuuluvad kõige pealt mitte talumajapidamisesse mahutatud protsenti kandvad kapitalid ja nimelt aktsiad, osatähed, obligatsioonid, hoiusummad, elukinnituse sissemaksud jne. Sagedasti on talupidaja päralt mõni tööstuslik ettevõte, nagu jahuveski, saeveski või äriline ettevõte, nagu kauplus jne. Nende kõrvaliste ettevõtete ehk kõrvaltöündustesse mahutatud kapital võetakse kõrvaltöünduse inventari all üles.

Sagedasti võib kahtlus tekkida, kas mõni kõrvalise sissetuleku allikas kuulub talumajapidamise või kõrvaltöünduse alla. Näiteks jahuveski, saeveski, viljapeksumasin, traktor jne. Need on ka talumajapidamise otstarbel tarvilikud. Seepärast ei ütle kapital ise igakord, kus alla viimane kuulub, vaid otsustajaks tuleb seda asjaolu võtta, kas vastav kapital on peaaesjalikult oma talumajapidamise otstarbeks või peaaesjalikult kõrvalise sissetuleku soetamiseks võõraste töös tegevuses. Kui veski kauem aega võõrastele jahvatab kui omale, on otstarbekohasem viimast kõrvaltöünduse alla viia. Samuti tuleb talitada ka teistel juhusel.

Samuti, kui kõrvaltöünduse varandus, tulevad ka kõrvaltöünduse nõudmised ja võlad lahus talumajapidamise omadest siin üles märkida.

8. Eratarvituse inventar.

Pererahva isikliku inventari ülesvõtmisel ei ole mingit erilist tähtsust. Et seda põllumehed oma kogu varanduse suuruse leidmiseks teinekord hinnata ja ülesmärkida soovivad, mis ka väga soovitav, siis on selleks eratarvituse inventari all ruum olemas, kus seda teha võib. Peale eratarvitusriiete ja mööbli on eratarvituse inventari alla paigutatud kodukäsitööriistad, nagu õmblusmasin, kangasteljed jne.

Seega kuuluks kogu kodukäsitöö, raha-, aja- ja saaduste ehk materjali kulutused viimase peale eratarvituse alla.

Kodukäsitöö on sel põhjusel eratarvituse alla viidud, et viimane peaausjalikult pererahva isiklike tarvituste rahuldamiseks on olemas. Tõsi on, et ka tööliste riide-palka maksetakse, kuid see palgamaksimise viis oli enne sõda juba väljasuremas ja kui mõni aasta veel edasi läheb, ei tee teenijad enam riide-palga lepingut, vaid ostavad riided kauplustest. Kui eratarvitus riidet talumajapidamisele annab, tuleb seda majanduse raamatus vastavalt sisse kanda.

Nii kui pererahva isikliku varanduse, võib ka isiklikud võlad passivkapitali all üles märkida. Eratarvituse võlgade hulka kuuluvad võlad, mis on eratarvituse varanduse, nagu mööbli jne. ostmiseks tehtud, — siis veel arstivõlad, laste koolitamise võlg, restoraani võlg jne.

9. Üldine kokkuvõte.

Ettevõtja või talu kogu varanduse teadasaamiseks tuleb üksikute talu osade inventar kokkuarvata. Selleks otstarbeks kirjutatakse üksikute talu osade aktiv- ja passivkapitalid eraldi üldisesse kokkuvõttesse välja. Aktivkapitalide summast passivkapitalide summat mahaarvates saame kogutalu puhtvaranduse. Talu kogu puhtvarandust aasta algul ja lõpul võrreldes, leiame kogu puhtvaranduse suurenemise või vähenemise.

Üldine kokkuvõte.

	Seis 1 mail 1925	1 mail 1926
AKTIVKAPITALID:		
Talumajapidamises	1 550 000	1 574 000
Toitlus- ehk ühises kodumajanduses	45 000	47 000
Kõrvaltöõnduses	250 000	242 000
Eratarvituses	120 000	135 000
K o k k u: Aktivkapitalid	1 965 000	1 998 000
Sealt maha:		
PASSIVKAPITALID:		
Talumajapidamises	192 000	186 000
Toitlus- ehk ühises kodumajanduses	—	350
Kõrvaltöõnduses	41 000	34 000
Eratarvituses	2 000	2 650
K o k k u: Passivkapitalid	235 000	223 000
Jääb:		
KOGU TALU PUHTVARANDUS	1 730 000	1 775 000
Koguvarandus suurenend		45 000
„ vähenend		

III. Kassaraamat.

1. Üldiselt.

Kassaraamatusse märgitakse puhtraha läbikäik. See märkimine võib sündida mitmel eriviisil. Üks viis on nii, et sissetulekud ja väljaminekud kantakse päevade järjekorras ühele ja samale raamatu leheküljele. Otstarbekohasem ja ülevaatlikum on raha sissetulekuid väljaminekuist lahus sissekanda, nii et sissetulekud oleks raamatu pahemal leheküljel, väljaminekud paremal.

Et kassaraamatusse märgitakse kogu talu rahaline läbikäik, siis on tarvis ka siin meie raamatupidamise põhimõtteist kinnipidades raha summad nelja talu osa: talumajapidamise, ühise kodumajanduse, kõrvaltöünduse ja eratarvituse järele eraldada ja neile osadele vastavalt eri jaotuslahtrisse kanda. Kuna raha sissetulekud eratarvitusest võrdlemisi harvad, siis on üleaarne sissetulekute poolel eratarvituse sissetuleku jaoks iseseisvat lahtrit avada. Juhuslikud eratarvituse sissetulekud võib kõrvaltöünduse sissetuleku lahtrisse kanda, neid eraldamise mõttes ristiga või mõne muu märgiga ära märkides, et aasta lõpukokkuvõtet tehes neid kõrvaltöünduse sissetulekust eraldada saaks.

Raha sissetulekute ja väljaminekute jaotus talu osade vahel ei sünnita erilisi raskusi, kui inventariraamatu jaotuse põhimõtteid meeletuleta. Kõik raha sissetulekud varanduseosadest, mis inventaris teatava talu osa all on, tulevad sama talu osa sissetulekuna kassaraamatusse kanda. Samuti on ka lugu raha väljaminekutega.

2. Sissetulekute ja väljaminekute jaotus nelja talu osa vahel.

1. Talumajapidamise sissetulekusse kuuluvad:

- a. Talumajapidamise toodete müügist saadud raha, nagu piima, teravilja, keinte jne. müügist saadud raha.
- b. Talumajapidamise tööliste ja hobuste töö eest saadud raha, nagu vedude eest jne.
- d. Talumajapidamise varanduse osade müügist saadud raha, mis inventaris talumajapidamise all üles võetud, nagu maa, ehituste, riistade-masinate, loomade jne. müügist.

Kui maatükkide ja muu varanduse müügist palju kõrgemat hinda saadud, kui inventari hind on, mis kas mõne erilisele juhtumisele või spekulatsioonile põhjend, siis on

õigem seda vahet kõrvaltöönduse sissetuleku alla kanda, nagu asjatundmatu ostjale müüdnud hobuse pealt saadud ülimäär jne.

- e. Talumajapidamise nõudmistest eest ära maksetud raha, mis inventaris talumajapidamise all sissekantud oli, nagu võlgu müüdnud rukki eest kättesaadud raha jne.
- g. Seesuguste ostetud tarbeainete jällemüügist saadud sissetulek, mis olid muretsetud talumajapidamise otstarbeks ja mille ostuhind sai talumajapidamise väljaminekusse kantud, nagu juhusline kunstväetise ja loomajõusööda naabrile edasimüümine jne. Kus aga seesuguste ainetega kaubeldakse, siis tulevad nende ostu-müügi hinnad kassaraamatus kõrvaltöönduse all sisse kanda.

2. Talumajapidamise väljaminekusse kuuluvad:

- a. Talumajapidamises töötavate teenijatele ja päivilistele maksetud raha palk. Talumajapidamises töötavate peremehe perekonnaliigetele maksetud raha ainult siis, kui nad kindla palgalised on ja nende kui teenijate peale võib vaadata, kes talumajapidamise töös tegevad.
- b. Rahaväljaminekud talumajapidamise tagavarade soetamiseks, nagu kunstväetise, loomajõusööda, viljaseemne jne. juureostmiseks.
- d. Kulutused varanduse osade juuremuretsemise, paranduse, korrashoidmise ja kindlustamise peale, mis talumajapidamises tarvitusel on, nagu ehituste, masinate-riistade, maa, loomade, viljapuude jne. ostmise, nende paranduse, korrashoidmise ja kindlustamise peale tehtud väljaminekud.
- e. Võlgade ja võlaprotsentide tasumiseks läinud summad, mis inventaris talumajapidamise alla üles võetud.
- g. Talumajapidamise maksud, nagu talumajapidamise varanduse ja tulu pealt võetavad maksud.
- h. Talumajapidamise juhtimise kulud, nagu raudtee veo- ja sõidu-, posti- ja telefonikulud, mis talumajapidamise otstarbel sündinud, samuti kulutused maatulundusliku ameti kirjanduse, nagu ajakirja „Põllumehe“ tellimise raha jne.
- i) Petroleumi, elektrivalgustuse ja -jõu kuludest kantakse ainult see osa talumajapidamise väljaminekusse, kui palju talumajapidamise peale tõelikult kulutatud. See osa, mis ühise kodumajanduse, eratarvituse või kõrvaltöönduse otstarbel kulutatud, jääb nende kanda.

3. Ühise kodu- ehk toitlusmajanduse sissetulekusse kuuluvad:

- a. Inventaris ühise kodumajanduse alla ülesvõetud varanduse osade müügist saadud raha, nagu juhuslik toitlusmajanduse riistade müük, toitlusmajanduse tagavarade liha, leiva jne. müük.

- b. Ühise kodumajanduse nõudmiste eest ära maksetud raha, mis inventaris kodumajanduse alla üles võetud.
- d. Nende asjade jällemüügist saadud sissetulek, mille ostuhind kassaraamatus ühise kodumajanduse väljaminekusse kantud, nagu sissetulek juhuslikust suhkrumüügist jne.
- e. Võõraste toitmise eest raha sissetulek, nagu lihunik või oömaline maksnud toidu eest jne.
- g. Tagavarade müügist saadud sissetulek, mis majanduseraamatus varem märgitud kodumajanduse saamisena, kas talumajapidamiselt või eralt, nagu kodumajanduse tagavarast jahu, kartulite müük jne.

4. Ühise kodumajanduse väljaminekusse kuuluvad:

- a. Nende teenijate ja tööliste palk, kes toitlus ehk ühise kodumajanduse töödes on, nagu köögitüdruk, pesupesija, kui viimane ka tööliste pesu peseb. Otstarbekohasem on siiski kõikide teenijate tööd talumajapidamise väljaminekusse kanda.
- b. Ühise kodumajanduse otstarbeks ostetud toiduained, nagu suhkur, sool, kohvi jne.
- d. Kõik väljaminekud ühise kodumajanduse jaoks varanduse osade ostmise, paranduse, korrashoiu ja kindlustuse peale, nagu kööginõude ostukulu, sepale köögiriistade paranduse eest jne.

5. Kõrvaltöõnduse sissetulekusse kuuluvad:

- a. Mitte talumajapidamisse mahutatud kapitalidest ja äriosadest saadud sissetulekud, nagu pangast ja obligatsioonide pealt raha protsent, kui vastavad kapitalid kõrvaltöõnduse inventari võetud.
- b. Tööpalk ja sissetulekud ärielistest ettevõtetest, kodutöõstusest ja ametist, nagu sissetulekud talupidaja päralt olevast kauplusest, veskist, vaheltkauplemisest, palk vallavanemaks, kooliõpetajaks, ühisuse ametnikuks olemise eest jne.
- d. Sissetulek nende varanduste müügist, mis inventaris kõrvaltöõnduse alla võetud või kõrvaltöõnduse nõudmise tasumisest, nagu väärtpaberite müügist saadud sissetulek jne.

6. Kõrvaltöõnduse väljaminekud:

- a. Väljaminekud mitte talumajapidamise äriettevõtete peale ja kõrvalteenistuse juures, nagu loomade ostmine loomadega kauplemiseks, ametikulud vallavanemaks olles jne.
- b. Väljaminekud mitte talumajapidamise varanduseosade ülesehitamise, juureostmise, korrashoidmise ja kindlustuse peale, nagu hoiule antud raha, elukinnitusepreemia jne.

Samuti kuuluvad siia kõrvaltöõnduse pealt võetavad maksud, nii varanduse, äritunnistuse ja kõrvaltöõnduse tulu pealt.

- d. Kõrvaltöõnduse inventari alla kuuluvate võlgade ja võlaprotsentide tasumiseks läinud summad.

e. Ainult kõrvaltöõnduses tegevuses olevate võõraste tööliste rahapalk, nagu veski-poisile jne.

7. Eratarvituse sissetulekusse kuuluvad:

Sissetulekud kantud riiete ja riide tagavara, mööbli, käsitööriistade ja valmistatud asjade müügist. Need sissetulekud tulevad sissetuleku lahtris märgiga varustada, et kuu ja aasta lõpukokkuvõtet tehes neid kui eratarvituse sissetulekuid kõrvaltöõnduse sissetulekuist võimalik eraldada oleks.

8. Eratarvituse väljaminekusse kuuluvad:

Peremehe ja tema perekonnaliigete väljaminekud, mis mitte ühise kodumajanduse alla ei kuulu, nagu kulutused riiete, jalanõude, era mööbli, maitseainete, tubaka, paberosside ostmiseks; siis kulutused huvireisude, lastekoolitamise, peremehe ja perekonnaliigete arstiabi ja -rohtude, jutu- ja kooliraamatute peale.

Eratarvituse väljamineku hulka kuulub veel lastetüdruku ja peremehe isikliku toatüdruku, käsitööliste, nagu rätsepa ja kingsepa palk, kingitused, kodukäsitööriistade ja tarvisminevate materjalide ostud, peremehe ja perekonnaliigete isiklikud maksud, nagu peamaks ja maksud eratarvituse varanduse, nagu jalgratta, luksus-sõiduriistade ja mööbli pealt.

Nende põhimõtete alusel on võimalik enamail juhuseil õieti otsustada. Kui raamatupidaja neid põhimõtteid hästi mõistnud on, siis saab ta jaotusest kergesti üle. Mehaaniliselt ja shablooniliselt ei saa taluraamatupidamise küsimusis mitte talitada, sest see nõuab iseseisvat mõtlemist ja arutamist. Selles seisabki taluraamatupidamise suur kasvatuslik tähtsus.

3. Kassaraamatu pidamine.

Kassaraamat on raha läbikäigu ülesmärkimiseks.

Kassaraamat ja kassa ise peavad alati kooskõlas seisma.

Esimesed märkused raha väljamineku-sissetuleku kohta tulevad teha taskuraamatusse, nagu „Põllumehe taskukalender“, kui raha väljandmine-sissevõtmine sünnib väljaspool kodu. Perenaisel tuleb tarvitada jooksva raha läbikäigu ülesmärkimiseks perenaise kassaraamatut, või mõnda väikest vihku, kuhu tema oma raha sissetuleku ja läbikäigu üles märgib.

Kassaraamatu pahema poolele küljele kantakse sissetulekud, parema küljele väljaminekud.

Iga väljaminek või sissetulek märgitakse kuupäevaga, millal see sündinud, kusjuures kassaraamatu lehe ülemisele äärele pannakse kuu nimi ja „kuupäeva lahtri“ kuupäeva number. Kuupäeva lahtri kõrvale võib jätta ühe lahtri tõendi numbri sissekandmiseks. Tõendeid ja tõendavaid dokumente on soovitatav raha väljamineku jaoks kõigilt kaubamüüjailt nõuda ja neid kassaraamatu sissekannete tõenduseks

alles hoida. Et tõendid mitte segamini ei läheks, selleks nummerdatakse neid sissetuleku järjekorras. Vastava tõendi number kantakse siis tõendi numbri lahtri. Tõendi tähtsus seisab selles, et tulumaksukomisjonid väljaminekute juure tõendeid nõuavad.

Lai lahter nii sissetuleku kui väljamineku poolel on selleks, et üles märkida, kellele või kellelt ja kus kohal vastav asi, mida ka täpselt kirjeldada tuleb, on ostetud või müüdüd.

Seda sissekandmist on soovitatav hästi täielikult teha, et näha oleks, mis otstarbeks asi või aine ja kui suurel määral on ostetud või müüdüd ja selle üksuse hind. Laia lahtri kõrval võib rajada konto numbri lahtri. See on selleks tarvilik, et raha sissetulekuid-väljaminekuid üksikute harude, s. o. kontode järgi pärast kergem oleks ära jaotada.

Sellele järgnevad raha lahtrid. Neid on sissetuleku poolel 4 ja väljamineku poolel 5. Esimest korda kantakse kõik sissetulekud-väljaminekud esimesse „summa“ lahtrisse. Iga rahasumma kantakse veel teist korda jaotuslahtrisse. Seega kantakse iga rahasumma kahte lahtri, väljaarvatud kassa seis, mis ainult summa lahtri jääb.

Alumise joone all arvatakse kõik rahalahtrid kas ülekandmiseks või kuukokkuvõtte tegemiseks kokku. Kui viga ei ole tehtud, siis peab lahtrite „talumajapidamine“, „ühine kodumajandus“, „kõrvaltööndus“ ja „eratarvitus“ kokkuvõtte „summa“ alla kokkuvõtetud tulemusele ühtuma. Sissetuleku poolel peab siiski jaotus lahtrite kokkuvõtte summale kuu algul kassa seisu veel juure arvama.

Iga kuu algul märgitakse kassa seis esimesena selle kuu „summa“ lahtrisse, kuid seda ei kanta mitte taluosade jaotus lahtri edasi, vaid see jääb ainult summa lahtri.

Kuu lõpul tehakse kuukokkuvõtte. Kõigepealt arvatakse sissetulekud ja väljaminekud kokku. Kogu vastava kuu väljamineku võetakse selle kuu kogu sissetulekust maha ja ülejääki nimetatakse kassaseisuks. Kui seda väljamineku summale juure arvata, ühtub viimane sissetuleku poole summale. Sissetuleku kokkuvõtte asetatakse samale joonele, kus väljamineku kokkuvõttegi asub. See joon, mille peale väljamineku poolel kassaseis üles märgitakse, jäetakse sissetuleku poolel tühjaks, selle alla tõmmatakse joon, mida üleväljalpoolel viimase sissekande kirje alla tõmmatud kriipsu põikjoonega ühendatakse ja selle alla kirjutatakse teist korda sissetuleku summa, mis võrdub väljaminekule plus kassaseis väljamineku poolel.

Lõpuks tõmmatakse arvude alla ja tõendi lahtri kõrvale kakssikjoon.

Kassaseis märgitakse jälle järgmise kuu sissetuleku poolel esimesena üles.

Kui kõik korralikult sündinud, peab kassaraamatu seis raha seisuga kassas kokkukõlas olema.

Kui on vahe, siis on mõned väljaminekud või sissetulekud sisse kandmata jäänud.

Kui viga ei ole võimalik üles leida, siis kantakse vahe kassaraamatusse sisse ja jaotakse nelja taluosa: talumajapidamise, tootlusmajanduse, kõrvaltööstuse ja eratarvituse vahel oma heaksarvamise järele.

Kassaraamatu pidamise juures tuleb hoida:

1. et mõni sissetulek-väljaminek 2 korda sisse ei kantaks või et mõni arve sissekandmata ei jääks;
2. vahede sissekandmise eest s. o. et vastastikkusel arveteõiendamisel mitte arve vahesid sisse ei kantaks, vaid algarved omas täies suuruses.

Näide: Peremees ostis kaupmehelt:

Superfosfaati . . . 1200 mk. eest

Vankrimääret . . . 200 „ „

Kokku: 1400 mk. eest

Samal ajal müüs sellele kaupmehele:

Rukkijahu 1000 mk. eest

Võid 300 „ „

Kokku: 1300 mk. eest

Kaupmees teeb arvet ja maksab peremehele veel 100 mk. puht-
rahas. Kuid peremees ei tohi mitte seda 100 mk. sissetuleku kirjutada,
vaid kõik 1400 mk. tuleb sissetulekusse ja samuti 1300 mk. väljami-
nekusse kirjutada, kus juures mõlemad sissekanded tulevad lahus,
superfosfaat lahus vankrimäärdest ja rukkijahu lahus võist sissekanda.

Näide: Peremehel on maksta:

Päevatöölisele 10 päeva eest à 150 mk. 1500 mk.

Peremehelt on viimane saanud:

2 pd. odre à 300 mk. 600 „

Peremees maksab päivilistele veel 900 mk. puhtas rahas. Kuid
peremees ei tohi mitte 900 mk. väljaminekusse kirjutada, vaid 1500 mk.
Samal ajal tuleb temal 600 mk. sissetulekusse kanda.

Võib juhtuda, et ühte ja sama summat mitme jaotus-lahtri vahel
tuleb jaotada. See sünnib sel teel, et „summa“ lahtris kantakse see
kogu suuruses sisse, kuna jaotuslahtrite vahel see ära jaotatakse, nagu
petroleumi ja soola ostud.

Kaupade vahetusel, kui raha sissetulekut-väljaminekut ei ole
olnud, tuleb neid ikkagi raha summas sissekanda.

Näide: Peremees vahetas N. laadal hobuse lehma vastu ja sai
10 000 mk. peale. Siin ei või mitte 10 000 mk. sissekanda, vaid hobuse
hinnana tuleb kas inventari hind, näit., 22 000 mk. kassaraamatu sisse-
tulekusse kanda ja lehma ostu hind nii, et lehma hind hobuse hinnast
10 000 mk. odavam on, kassaraamatu väljaminekusse kirjutada.

Kuupäev	Tõendi nr.	SISSETULEK	Konto nr.	Summa mk.	Sissetulek		
					Talumaja- pidamine mk.	Toitlus-ehk ühine kodu- majandus mk.	Eratarvitus ja kõrval- tööndus mk.
		Mai kuu					
1		Kassaseis		5000			
4		Ühispiimataltuselt aprilli kuu piima eest 800 toopi à 14 mk. tp.		11200	11200		
5		Lihunikult lehm - mullika „Maasiku“ eest, lihloomaks, elusk. 800 n.		8000	8000		
5		Räbalakorjajalt 50 n. pererahva vana riiete eest à 6 mk. n.		300			*) 300
8		Linnas, tapetud sea eest 250 n. à 40 mk.		10000	10000		
12		Laane peremehelt sorteerimismas. tarv. eest		300	300		
23		Tulekinnitusseltsilt mahapõlenud küüni eest		10000	10000		
23		Ühispiimataltuselt juhatusliikme palgaks		4000			4000
25		Naabri Jürilt lehma paaritamise eest		500	500		
25		Ühispingast jooksvalt arvelt võetud		8000	8000		
28		Ehitusplatsiks 1/2 tiinu põllumaad müüüd à 15 000 mk.		7500	7500		
29		Onu Hansu pärandus		5000			5000
31		Perenaise raamatu järele sissetulek kuu jooksul:					
		Piimast (talumajapid. tagavarast)		100	100		
		Tangudest (toitlusmajanduse tagav.)		50		50	
		Sealihast („ „ „ „)		200		200	
		Kartuleist (talumajap. tagavarast)		500	500		
		Kanamunadest (talumajap. tagav.)		60	60		
				70710	56160	250	9000 *) 300
Bilanss				70710			

raamat

kuupäev	Tõendi nr.	V Ä L J A M I N E K Maksnud kellele, kus kohas, mis asja või aine eest, aine hulk, üksuse hind ja otstarb	Konto nr.	Summa mk.	Väljaminek				
					Talumaja- plõdamine mk.	Toetus- ehk ühine kodu- majandus mk.	Kõrval- toendus mk.	Eratarvitus mk.	
		Mai kuu							
3		Majandusühisuselt 10 puuda linaseem- ne kooke à 330 mk.		3300	3300				
3		Majandusühisuselt 1 piimaveokann . .		1200	1200				
3		” 5 n. suhkurt à 20 mk.		100		100			
5		Räbalakorjajalt 2 kaussi à 60 mk. . . .		120		120			
8		Ajalehe tellimine 1 kuu peale		150					150
8		Majandusühisuselt 1 vedruäke		3000	3000				
8		Eesti Põllumeeste Keskseltsilt maapa- randuse plaan		1500	1500				
8		Restorani kulud		500					500
9		Kauplustest 10 n. petroleumi à 9 mk. .		90		90			
10		Põllumajandusliku ajakirja tellimine aasta peale		150	150				
10		Poeg Paulile taskurahaks		2000					2000
10		Perenaisele pluuseriie		800					800
15		Tulumaks 1925 a. talumajap. tulu pealt		1920	1920				
15		Tulekinnituspreemiat hoonete pealt . .		1200	1200				
16		Kauplustest sulase Jürile kuue voodrit 8 küünart		800	800				
22		Köögi pliidi paranduse eest potisepale		300	300				
22		Peremehe isikumaks 1925 a. eest		200					200
27		Veski tammi paranduse eest töölistele J. Toomsile tasutud talumajap. peale		1800			1800		
”		tehtud laenu ja selle % 1000 mk.		9000	9000				
29		Panka pandud hoiule (pikemaks ajaks) 8%		20000			20000		
29		Panka pandud hoiule (jooksvale arvele) 4%		10000	10000				
30		Tüdruk „Katale“ palka, aja eest 15. apr. — 15. maini		2500	2500				
31		Perenaise raamatu järele väljaminek: Rosinad		120		120			
		Tee		100		100			
		Pipar ja kaneel		80		80			
				60930	34870	610	21800	3650	
		Kassaseis		9780					
		Bilanss		70710					

4. Talumajapidamise raha sissetulekute ja väljaminekute jaotus.

Talupidaja seisukohalt on tarvilik teada missugustest aladest ehk majapidamise harudest kõige rohkem puhtraha sisse on tulnud, või mis otstarbeks arveaastal kõige rohkem on kulutatud; seda selgust on tarvis eriti ka laiendatud lõpuarve tegemise jaoks, peaausjalikult kogusaagi ja käitus- (kogu-) kulutuse väljaarvamiseks. Kuigi käesoleva õperaamatu piires laiendatud lõpuarve tegemise küsimusel ei saa peatada, toon siin kava *) puhtraha jaotuseks, mille järgi iga raamatupidaja raha sissetulekuid ja väljaminekuid otstarbekohaselt ära jaotada võib, et see ühtlasi lõpuarve tegemisele vastaks.

Raha sissetulekud on jaotatud kahte alaossa: 1) Mitte talumajapidamise- (käitis) sissetulekud s. o. sissetulekud, mis mitte otsekohe talumajapidamisest ei ole saadud, vaid rahaline sissetulek, mis talumajapidamise alla on kassaraamatus kantud selles mõttes, et näidata, mis otstarbeks vastav raha sissevõtmine on sündinud, nagu pangast talumajapidamise otstarbel võetud raha, siis ainete jällemüügist saadud raha, mille ostuhind talumajapidamise all väljaminekusse on kantud jne. 2) Käitississetulekud, s. o. tegelikud talumajapidamise sissetulekud. Viimased on jaotatud sissetulekuks taimekasvatusest, aiast, metsakasvatusest, loomapidamisest ja mitmesugustest allikatest.

Talumajapidamise sissetulekud.

1. Mittekäitississetulek.

1. Panga kontokorrent
2. Muu läbikäimine pangaga
3. Jällemüügid
- 4.
- 5.

2. Käitississetulekud.

- a) Sissetulek taimekasvatusest.
 6. Rukis
 7. Nisu
 8. Oder
 9. Kaer
 10. Segavili
 11. Muu tera- ja kaunvili
 12. Õled ja põhk
 13. Kartulid
 14. Kiutaimed

15. Mitmesugused põllusaadused

16. Põlluheinad
17. Niiduheinad
- b) Sissetulek aiast.

18. Puuvili

19. Puud

20. Keeduvili

d) Metsakasvatusest.

21. Mets

e) Sissetulek loomapidamisest.

a) Veisepidamine.

22. Tarbeloomad

23. Tapaloomad

24.

25. Piim ja selle saadused

26. Mitmesugust

*) Märkus. Raha sissetulekute ja väljaminekute jaotuseks on Põllumajanduslik raamatupidamistalitus sellekohased raha jaotustehed väljaannud millele mahub üheaasta sissetulekud ja väljaminekud sisse kanda. Hind 10 mrk. leht.

b) Seapidamine.	34. Muud koduloomad
27. Sugusead ja põrsad	g) Mitmesugused sissetulekud.
28. Nuumsead	
d) Hobusepidamine.	35. Majade üür
29. Müük	36. Maarendid
30. Veorahad ja mitmesugust	37. Tööst
31. Lambapidamine	38. Talumajap. nõudmiste protsendid jne.
32. Sulgloomapidamine	
33. Mesilastepidamine	

Raha väljaminekud on samuti kui sissetulekud jaotatud nelja pea rühma: 1) Mittekäitis väljaminekud; jaotuse põhimõte on sama, kui sissetulekute juures. 2) Kogusaaki kuuluv väljaminek, s. o. väljaminekud, mis talumajapidamise lõpu kogusaagi väljaarvamisel tulevad viimasest maha arvata, nagu loomade juureostud ja raha väljaminek talumajapidamises tööstuslikuks ümbertöötamiseks juureostetud ainete peale.

3) Palgad, mis on maksetud nii talumajapidamises kui ka ühtlasi tootlusmajanduses, kõrvaltöünduses ja eratarvituses tehtud töö eest. Tööpalka on soovitav liigitada veel tööliste palgalepingu iseloomu järelle talu toidul, oma toidul ja tükitöölistele maksetud palga järgi. Lõpuarve tegemiseks on see otsekohe tarvilik.

4) Otsekohesed käitiseväljaminekud, s. o. väljaminekud, mis kuuluvad otsekohe talumajapidamise kogu (käitis-) kulutuse hulka.

Talumajapidamise väljaminekud.

1. Mitte käitiseväljaminek.

1. Võla protsendid
2. Võla ära maksmine
3. Panga kontokorrent
4. Hoiusummad
5. Maa juure ostmine
6. Põhjaliku paranduse või uuest soetamise rahalised kulud hoonete, maaparanduste ning masinate ja riistade peale.
- 7.
2. Kogusaaki kuuluv väljaminek.
 - a) Loomade juureostud.
 8. Veised
 9. Sead
 10. Hobused
 11. Lambad
 12. Sulgloomad
 13. Mesilased

b) Ainete juureostud.

14. Piim
15. Puu
- 16.

3. Palgad.

17. Talu toidul teenijad
18. Oma toidul „
19. Tükitöölised

4. Käitiseväljaminekud.

20. Väetised
21. Teraviljaseemned
22. Söödaviljaseemned
23. Seemnekartulid
24. Muud seemned
25. Jõusöödad
26. Sööda teraviljad
27. Heinad
28. Kooritud piima söödaks
29. Aluspõhk

6. Kassaraamatu aastakokkuvõte.

Aasta lõpul tehakse kassaraamatu aastakokkuvõte. Iga kuu kassa sissetulek ja väljaminek kantakse eraldi kassaraamatu tagaotsas asuvale ehk selleks eriliselt rajatud aastakokkuvõtte lehele vastava kuu joonele.

Kassaseis tuleb kuu sissetuleku kokkuvõttest enne aastakokkuvõttesse kandmist maha arvata, seega sissetulekud on puhtad selle kuu raha sissetulekud ilma kassa seisuta. Kuude joone alla võetakse kassa sissetulekud ja väljaminekud kokku aasta kassa sissetulekuks ja väljaminekuks. Aasta kokkuvõtte alla kantakse sissetuleku poolel kassa seis aasta algul ja väljamineku poolel kassa seis aasta lõpul.

Aasta kokkuvõte 1925/1926 a.

Sissetulek	Summa mk.	Sissetulek		
		Talumaja- pidamisest mk.	Toitlus- ehk ühine kodu- majandusest mk.	Eratarvitus ja kõrval- tööstusest mk.
Mai	65 710	56 160	250	+ 300 9 000
Aprill	42 035	40 035	650	1 350
Aasta jooksul sisse- tulnud	456 100	422 300	3 800	29 200
Kassas raha raa- matupidamisaasta algul	5 000			+ 800
Bilanss .	461 100			

Väljaminek	Summa mk.	Väljaminek			
		Talumaja- pidamisele mk.	Toitlus- ehk ühine kodu- majandusele mk.	Kõrval- tööstu- sele mk.	Eratar- vitusel mk.
Mai	60 930	34 870	610	21 800	3 650
Aprill	52 900	48 500	1 970	—	2 430
Aasta jooksul välja- läinud	448 600	328 750	35 850	48 200	35 800
Kassas raha raa- matupidamisaasta lõpul	12 500				
Bilanss .	461 100				

Aastane kassa sissetulek plus kassa seis aasta algul ühtub aastase kassa väljaminekule plus kassa seis aasta lõpul. Aastase sissetu-

leku summa, juure arvatud kassaseis aasta algul, kirjutatakse sissetuleku poole „Bilansi“ joonele, samuti kassa väljamineku summa, juure arvatud kassa seis aasta lõpul, kirjutatakse väljamineku poole „Bilansi“ joonele. Sellega on kassaraamatu aasta kokkuvõtte tehtud, kuna mõlemad pooled on tasakaalu viidud.

7. Talu jooksvad nõudmised ja võlad.

Kassaraamat on puhtraha läbikäigu registreerimiseks.

Väga sagedasti ei makseta talusse toodud asjade ja ainete eest kohe raha välja, vaid ostetakse võlgu. Samuti antakse talust aineid ja asju välja, mille eest kohe raha kätte ei saada, vaid maksmine sünnib alles edaspidi, nii kuidas kokkulepitud; talu jääb sel puhul nõudjaks. Seesuguseid võlgu ostmisi ja müümisi ei märgita mitte kassaraamatusse, vaid võlgu müükide-ostmiste jaoks tuleb eraldi võlgade-nõudmiste raamat sisseseada. See raamat on eriti selleks tarvilik: 1) et võlgu müüke-ostmisi ära ei unustataks ja 2) on võlgade nõudmiste nimekirj hädatarvilik aasta lõpukokkuvõtte, eriti inventuuri tegemisel, kuna võlad ja nõudmised tulevad kõik inventuuri võtta, et puhtvaranduse suurust kindlaks teha. Sel puhul on otsekohe näha, kes aasta lõpul meile veel võlgnevad, s. o. kellelt meil nõuda on ja see, kellele ja mis eest meie võlgname.

Lihtsal kujul võib võlgade-nõudmiste raamatut järgmiselt pidada:

Kuupäev	Nõudmised	Mõõtkaal arv	Üksuse hind mk.	Nõudmise summa mk.	Maksu tähtaeg ja märkused kättesaamise üle

Kuupäev	Võlad	Mõõtkaal arv	Üksuse hind mk.	Võla summa mk.	Maksu tähtaeg ja märkused võla maksmise üle

Ühele leheküljele, s. o. pahemale märgitakse üles, mis meie teistele võlgu oleme müünud ja paremale, mis meie teistelt võlgu oleme ostnud. Need märkused kantakse raamatusse võlgade-nõudmiste tegemise järjekorras.

Pahemalt poolt esimesse lahtrisse märgitakse kuupäev, millal võlgu müüdnud või võlgu ostetud. Järgmine lai lahter on selleks, et üles märkida, kellelt või kelle, asja või aine nimetus ja mis otstarbeks või missuguse talu osa tagavarast võlgu müüdnud või ostetud. Järgmine kitsas lahter on aine hulga ülesmärgimiseks, selle kaalu, mõõdu või arvu järele. Üksuse hinna lahtrisse pannakse selle aine mõõdu hind.

Siin juures olgu tähendatud, et kõik võlgu müügid ja ostud tulevad hinnata ja nende hind nõudmise summasse kanda.

Alati kui kellegile võlgu müüakse või antakse, tuleb saajale selle hind teatada ja selle hinna järele nõudmine nimestikku kanda. Samuti tuleb alati küsida või teada saada, mis see maksab, mida meie võlgu oleme võtnud ja see hind tuleb ka võla summasse sissekanda.

Rahalahtri järele on laiem ruum märkuste jaoks. Siin tuleb ära tähendada maksu-tähtaeg, kui see võlgu saamise-andmise juures kindlaks tehtud, et asi ära ei ununeks, edasi märkus teha, kui nõudmine on meile või meie võla ära tasunud. Kui ainult osa nõudmisest on tasutud, või meie ainult osa võlast oleme tasunud, tuleb see samuti üles märkida.

Alles siis, kui meie oma võla oleme kas osaliselt või kõik ära tasunud, kanname selle kassaraamatusse, et N-lt võla tasu saadud selle ja selle varemalt müüdnud asja või aine eest, ülesandes aine hulka jne. Samaselt talitame ka sel puhul, kui meil nõuda olev summa on ära tasutud.

Siia võib ülesmärkida ka puhtraha võlgu võtmisi ja andmisi, kuid need tulevad otsekohe ka kassaraamatust läbi kanda.

Aasta lõpul võib kõik võlad, mis veel tasutud ei ole, samuti kõik nõudmised eri lehele välja kirjutada ja kokku võtta. See väljakirjutamine kergendab suuresti võlgade ja nõudmiste inventuuri kandmist.

8. Isikute arved.

Suuremates taludes või seal, kus talu teatava isiku või asutusega alalises ärilises läbikäigus, on soovitatav selle asutuse või inimese nimelist arvet pidada. Seesuguseid arveid kutsutakse isikute- ehk isiklik-kontokorrent-arveteks.

Isikute arvete jaoks võib vastavad lehed ise joonestada ehk kauplustest sellekohaseid vormulaare osta. Selleks otstarbeks oleks soovitatav järgmist vormulaari tarvitada:

Ants Lõng.

Kuu	Päev	Sisu seletus	Saanud mk.	Annud mk.	J ä ä b	
					Minul saada mk.	Temale maksta mk.
1925						
Mai		Eelmise aasta „saanud“ ülekanne	10 000		10 000	
„	2	Mina müüsin 10 pd. kartu- leid à 60 mk.	600		10 600	
„	10	Tema maksnud puhtrahas		6 000	4 000	
Juuli	15	Tema teinud ehitustööd 500 t. à 30 mk.		15 000		10 400
„	15	Mina andsin puhtrahas	10 400		—	—
			21 000	21 000		

IV. Majanduse raamat.

1. Naturaaliate ringkäik talu osade vahel.

Liht ühekordses raamatupidamises mille ülesandeks on ainult üldise talumajapidamise tasuvuse selgitamine, ei ole tarvilik seda üles märkida, kui palju vilja, põhku või heinu loomadele antakse, või kui palju piima vasikatele ja sigadele on söödetud jne., sest vili ja piim, mis loomadele läheb, saab selles samas talu osas ümbertöötatud ja läheb alles kas liha või piimana, seega ümbertöötatud kujul, sellest talu osast välja. Kui aga midagi talu osast välja läheb või talu osasse sisse tuleb, siis tuleb seda tingimata ülesmärkida. Kui midagi raha eest teatavast talu osast välja antakse või raha vastu midagi sellesse talu osasse juure muretsetakse, siis tuleb see kassaraamatu üles märkida. Sünnib aga seesugune andmine ja saamine talu osade enda vahel ilma rahata, siis tuleb seda osa üles märkida, n. n. majanduse raamatusse, kuna need andmised ja saamised moodustavad ühe osa talu kogusaagist ja kogukulutusest.

Talumajapidamise tasuvust ei ole võimalik ilma talu osade vahelise naturaaliate ringkäigu kontrollita väljaarvata.

Talu osade vahelises naturaaliate ringkäigus märgitakse üles vastastikkused andmised ja saamised saaduste ehk naturaaliate näol 4 talu osa vahel.

Igapäevane saaduste ringkäigu ülesmärkimine oleks põllumehele väga tülikas, sellepärast on soovitatav, 1) et andmised sünniks suurel hulgal ja 2) et juba esimest korda inventuuri tehes tagavarad nende talu osade vahel ära jaotataks, kus neid edaspidi äratarvitada kavatsetakse.

a. Talumajapidamise andmised teistele taluosadele.

Talumajapidamise andmistena tulevad arvestada kõik need saadused, mis talumajapidamisest naturaas teistele osadele ja nimelt toitlusmajandusele, kõrvaltöõndusele ja eratarvitusele on antud.

Tegeliku ülesmärkimistöö lihtsustamiseks võiks järgmiselt talitada.

Talumajapidamine annud toitlumajandusele:

Kartulid. Sügisel kartulite võtmise ajal mõõdetakse tarvilik hulk kartulid eraldi salve toitlusmajanduse otstarbeks, kuna sigade ja loomade söömaks minevad kartulid teise salve paigutatakse. Nüüd ei tarvitse alati või iga päev ülesmärkida, kui palju kartulid on tarvitatud, vaid toitlusmajanduse salve paigutatud kartulid kirjutatakse otsekohe toitlusmajanduse arvele. Kui neid kartulid 1. maiks veel üle on jäänud, siis kirjutatakse ülejääk toitlusmajanduse inventari kui söögi-kartulite tagavara 1. maiks.

Kuid harilikult on nii, et sellest samast salvest, kust inimeste toiduks kartulid võetakse, võetakse neid ka loomadele. Sel juhtumisel ei ole teist võimalust, kui et tuleb kartulite tarvitus toitlusmajanduses iga kuu kohta ligikaudse hindamise põhjal kindlaks teha. Selleks mõõdetakse mõni päev kuu kohta kartulite tarvitamist ja leitud suuruse järele arvatakse selle kuu kartulite kogutarvitus välja ja kantakse see kuu lõpul majanduse raamatusse.

Leiva- ja muud toidujahud. Otstarbekohasem on mitte teri, vaid jahu vastava jahu hinnaga toitlusmajanduse arvele kirjutada. Veskilt tuues mõõdetakse leiva- või teised jahud, mis inimeste toiduks on määratud ja kantakse ühekorruga toitlusmajanduse arvele. Jahvatamise ja veskilkäimise kulu jääks sel puhul talumajapidamise kanda. Samuti tuleb talitada tangude, kruupide ja linnase jahuga, mis kalja või õlle tegemiseks on jahvatada lastud.

Herned ja oad kantakse sügisel kohe toitlusmajanduse arvele, väljaarvatud seemneks ja müügiks määratud osa.

Puud, haod ja turbad. Kõik puud, haod ja turbad, mis omast talumajapidamisest on saadud, kirjutatakse kohe peale talu õue vedamist toitlusmajanduse arvele, väljaarvatud need, mis viljakuivatamiseks ja peksmiseks või karjaköögi kütteks on määratud. Toitlusmajandusele antakse need üle metsas maksetavast hinnast veokulu võrra kallimalt.

Aiasaadused ja juurvili, mida toitlusmajanduses tarvitatakse, kantakse sügisel peale kogumist kõik korruga toitlusmajanduse arvele. Sissetegemise kulu ja töö sünnib toitlusmajanduse arvel.

Kasvuajal toitlusmajanduses tarvitatud aiasaadused nagu värsked kurgid, õunad, marjad jne. kantakse iga nädala või kuu lõpul toitlusmajanduse arvele.

Liha. Kui loom toitlusmajanduse jaoks tapetakse, siis võib looma eluslooma hinnaga toitlusmajanduse arvele kanda; looma tapmine sünniks sel korral toitlusmajanduse arvel. Võib aga ka looma tapetud looma hinnaga toitlusmajanduse arvele kanda, kuid siis tuleb peale liha hinnata ka looma tapa kõrvalsaadused ja see eraldi sisse kanda. Viimasel juhtumisel sünniks tapmise töö talumajapidamise arvel. Samaselt talitatakse kõigi loomade ja ka kodulindude, nagu kanade, anide ja partidega, mis toiduks tarvitatakse.

Mesi ja vaha. Kui mett ühise toitlusmajanduse otstarbeks tarvitatakse, siis võib selle otsekohe peale mee-võtmist toitlusmajanduse arvele kanda. Kui aga mett ainult pererahvas tarvitab ja sellest ühisele toidulauale midagi ei lähe, siis on õigem äratarvitatud mett eratarvituse arvele kanda.

Eelpoolnimetatuid saadusi, mida talumajapidamine toitlusmajandusele annab, saab nii ülesmärkida, et siin igapäevast või alalist märkimist vaja ei ole, vaid saadused kirjutatakse ühekorruga toitlusmajanduse arvele.

Peale nende on aga mõned talumajapidamise saadused, mida tootlusmajanduses iga päev isesugusel määral tarvitatakse ja mis seejärel tarvitavad alalist ülesmärkimist, nagu piim, nii täis-, kui kooritud piim, siis kanamunad jne.

Väga tülikas oleks iga päev toiduks äratarvitatud piima majanduseraamatusse kandma hakata. Et sissekandmise tööd lihtsustada, võiks toiduks äratarvitatud ainete hulga iga päev kuskil eri vihus ülesmärkida. Otstarbekohane oleks seda ülesmärkimise tööd teha perenaise kassaraamatu juures. Toitlusmajanduses tarvitatud saaduste ülesmärkimiseks võiks tarvitada järgmist vormulaari:

..... kuu

Kuupäev	Toitlusmajanduses tarvitatud saadused				
	Täispiima	Koorit. piima	Kanamune	Võid	
1	5		3		
2	4	2	2		
31	6	3	2		
Kokku	294	44	52		

Siia tuleb iga päev kuu jooksul sisse kanda, kui palju on äratarvitatud täis- ja kooritud piima toopides, kanamune ja teisi saadusi, mis igapäevast ülesmärkimist nõuavad. Kuu lõpul tehakse kokkuvõtte ja alles nüüd kirjutatakse kuu jooksul tootlusmajanduses äratarvitatud piim ja munad keskmise kuu hinnaga majanduse raamatusse tootlusmajanduse arvele.

Perenaise raamatusse võib ka tootlusmajanduses tarvitatud või sisse kanda. Või juures tuleks aga järgmisi erijuhuseid arvesse võtta:

1. Talu piim viiakse meiereisse. Tootlusmajanduse jaoks jäetakse mõni toop täispiima kodu. Viimane tuleb perenaise raamatus täispiima all sissekanda (mitte aga seda piima, mis vasikate või sigade peale kulutatakse). Meiereist tuuakse kooritud piim tagasi. Kui sellest mõni toop tootlusmajanduses äratarvitatakse, tuleb ka see osa perenaise raamatus kooritud piima all sissekanda. Või ostetakse väljast. Kui või väljaspoolt ostetakse, siis kantakse see kassaraamatust läbi ja perenaise ega majandusraamatusse ei ole vaja viimast enam sisse kanda.

2. Piim viiakse meiereisse. Osa täispiimast jäetakse tootlusmajanduse otstarbel kodu, millest osa täispiimana äratarvitatakse, osa aga

kooritakse ja saadud koorest valmistatakse ainult oma toitlusmajanduse otstarbeks võid. Ka sel juhtumisel ei ole vaja võid eraldi ülesmärkida ega arvestada, vaid toitlusmajanduse otstarbel kodu jäänud piim kantakse kuu lõpul täispiima hinnaga majanduse raamatusse toitlusmajanduse arvele. Kuidas toitlusmajandus täispiima ära tarvitab, seda ei ole tarvilik enam arvestada.

3. Piim töötatakse kodus võiks ja talu saab sissetulekut oma valmistatud või müügist. Sel juhtumisel on kõige otstarbekohasem perenaise raamatus ühest küljest ülesmärkida, kui palju iga päev täispiima, kooritud piima ja võipiima toitlusmajanduses on tarvitatud ja teisest küljest ka seda, kui palju võid on iga nädala jooksul toitlusmajanduses äratarvitatud. Perenaise raamatust kantakse kuukokkuvõtte järele majanduse raamatusse edasi.

Talumajapidamine annud kõrvaltöõndusele:

Mitmesuguseid naturaaliaid, nagu metsasaadusi: puid ja hagu ning tagavarast laudu, palke jne.

Talumajapidamine annud eratarvitusele:

Mitmesuguseid talumajapidamise saadusi, nagu aiasaadusi: õune; ploome, kurke, juurvilja jne., põllusaadusi: vilja, heinu; metsasaadusi, puid, hagu; siis loomapidamise saadusi, nagu liha, võid jne.

Siia alla kuuluvad kõik talumajapidamise naturaaliade ära kinkimised, siis sugulaste ja lastele andmised, nagu koolilastele linna jne.

Sugemiseks määratud linnad ja lamba villad, mis kodus pererahva tarvitamiseks lähevad, kirjutatakse eratarvituse arvele. (Linade sugemise ja villakraasimise raha ja töö kulu kuulub eratarvituse väljaminekute alla.) Samuti kantakse looma nahad eratarvituse arvele, kui peremees neid isiklikuks otstarbeks mõtleb tarvitada.

b. Üüri jaotus.

Harilikult kantakse elumaja ja kõik teised talu hooned, mis mitte täieste kõrvaltöõnduse alla ei kuulu, inventari raamatus talumajapidamise alla, nagu elumaja, ait, keller, saun jne.

Talumajapidamise arvel sünnivad ka kõik paranduse, korrashoidmise, kindlustuse jne. kulud. Neid ehitusi ei tarvita aga mitte üksi talumajapidamine, vaid ka pererahvas, s. o. eratarvitus, nagu perekonnaliigete magamistuba, puhastuba jne., siis on veel üks osa ehitustest pererahva ja teenijate vaheliseks tarvitamiseks, nagu kõik toitlusmajanduse tarvitada olevad ruumid, nagu köök, söögituba, osa keldrist, aidast ja saun. Ehituste tarvitamise eest tuleb neil talu osadel talumajapidamisele üüri maksta või talumajapidamise alla viidud hoonete amortisatsiooni korrashoidmise, paranduse, kindlustuse jne. kuludest tuleb teistel talu osadel üks osa oma kanda võtta.

Et seda osa leida, tuleb vastav ehitus selle järgi nelja talu osa vahel ära jaotada, kui palju, näiteks, põranda pinnast või hoone mahust igäühe talu osa tarvitada on. Ühe ehituse üüri hinnaks võib arvata keskmiselt 10—12% ehituse inventari väärtusest aasta algul.

Hoone üüri väljaarvamisel tuleb arvesse võtta:

1) Amortisatsioon—inventari raamatu järele või keskmiselt 2% uusväärtusest.

2) Kapitali protsent—meie oludes oleks hoonekapitali protsendiks 6%, mida hoone praeguse väärtuse pealt arvatakse.

3) Jooksva korrashoiu kulud ja vähemad parandused. Jooksva korrashoiu kulud koosnevad kassaväljaminekust ja oma talu saaduste ning töö kulust hoonete peale. Viimaste kulutuste täpset suurust ei ole võimalik liht ühekordses raamatu pidamises kindlaks teha. Keskmiselt võiks jooksva korrashoiu kuludeks arvata 1,3% hoone uusväärtusest.

4) Kindlustuse maks tulekahju vastu—tegeliku summa järgi või keskmiselt 0,5% hoone praegusest väärtusest.

5. Maksud hoonete pealt—tegeliku maksusumma järgi või keskmiselt 0,1% hoone uusväärtusest.

Kui hoonete üüri arvamise aluseks võtta hoone praegust väärtust ja sellest teatavat protsenti üüriks arvata, siis tuleb üüri summa vanemate hoonete kohta liig väike, mispärast tõeliku hoone üüri väljaarvamiseks on tarvilik seda osa üürist, mis amortisatsiooni, jooksva korrashoiu ja maksude tasuks langeb, kokku keskmiselt 3,5%, hoone uue väärtuse pealt arvata, kuna kapitali protsent ja kindlustusmaks, kokku keskmiselt 6,5% hoone praeguse väärtuse pealt arvatakse.

See üür, mis teistel taluosadel talumajapidamisele tuleks maksta, kantakse samuti aasta lõpul majanduse raamatu kaudu teiste talu osade arvele.

Kui suur osa ehitusest enesest teatava talu osa all on, selle järgi tuleb ka selle peale langevat üüri suurust arvata.

Näide: Taluelumaja on üheskoos rehelaga ehitatud. Selle väärtus on hinnatud 200 000 marga peale. Uus väärtus on 400 000 mk. Hoone üüri leidmiseks talitame järgmiselt:

200 000 margast (praegune väärtus)	6,5%	13 000 mk.
400 000 „ (uus	„ 3,5%	14 000 „
Kokku aasta üür		27 000 mk.

Hoone üüri lihtsalt, teatavat protsenti, näiteks, 10% arvates saaksite üüriks 20 000 mk. mis mitte õiglane ei ole, ja üüri jaotuse aluseks esimesel viisil leitud suuruse võtame.

Sellest elumaja väärtusest on:

talumajapidamiseks	5/8
toitlusmajanduseks	1/8
eratarvituseks	1/4

Kogu üürisummast langeb seega:

talumajapidamisele	$\frac{27\ 000,5}{8} = 16\ 875$ mk.
toitlusmajandusele	$\frac{27\ 000,1}{8} = 3\ 375$ „
eratarvitusele	$\frac{27\ 000,1}{4} = 6\ 750$ „
Kokku	27 000 mk.

Toitlusmajandus peab seega talumajapidamisele 3375 mk. ja eratarvitus 6750 mk. üüri maksma, missugused summad talumajapidamise andmiste all majanduse raamatus vastavate talu osade arvele kanname.

d. Hobusetöö kulude jaotus.

Hobused asuvad talumajapidamise inventaris, samuti sünnib hobuste toitmine jne. talumajapidamise arvel. Hobuse tööd tarvitavad peale talumajapidamise veel toitlusmajandus—toiduainete kauplustest toomiseks jne., eratarvitus—pererahva isiklikud sõidud kiriku, külasse jne., ja kõrvaltööndus—tööstuslike ettevõtete töös, kõrval ametis käimiseks jne. Kõigil neil juhustel on talumajapidamine hobuse tööd teistele taluosadele annud, mille eest esimene on õigustatud viimastelt tasu saama. Hobuse töö, mis teistele osadele tehtud, kanname hobuse tööpäevade ja väärtuse järgi majanduse raamatu kaudu talumajapidamise andmiste all teiste talu osade arvele vastavalt viimastes tehtud töö hulga. Hobuse töö hindamise aluseks tuleb võtta hobuse tööpäeva oma hinda. Et liht ühekorde raamatupidamises ühe hobuse tööpäeva oma hinda võimalik pole kindlaks teha, tuleb tööpäeva hinnata kohaliku aasta keskmise tööpäeva hinna järgi, oletades, et viimane talu hobusetööpäeva oma hinnale vastab.

e. Toitlusmajanduse andmised teistele taluosadele.

Kõik, mis toitlusmajandus oma tagavaradest või varem kassa-raamatu või majandusraamatu kaudu toitlusmajanduse arvele kantud ainetest teistele taluosadele tagasi annab, kuulub toitlusmajanduse andmiste hulka.

Toitlusmajandus annud talumajapidamisele.

Kõik toitlusmajanduse jätised, mis talumajapidamises ära tarvitatakse, nagu talumajapidamise loomade söödaks jne., kantakse hinnatult iga nädala või kuu lõpul majanduse raamatu kaudu talumajapidamise arvele. Jätiste hindamisel võiks aluseks võtta seda kartulite hulka, mis toitlusmajanduse jätiste söötmisega kokku hoitakse. Kui, näiteks, jätiste söötmise läbi päevas 10 naela kartulid kokkuhoitakse, siis võib kuu lõpul toidu jätiste väärtuseks 300 naela kartulite hinna 450 mk. (puud 60 mk.) talumajapidamise arvele kirjutada.

Toitlusmajandus annab üksikult ülesloetult talumajapidamisele:

Sigade pidamisele: seasööki, puid ja hagu seasöögi keetmiseks, halvaks läinud inimeste toitu, leiba, kaljaraba jne.; veise pidamisele: sooja vett, soola, leiba jne.; hobuse pidamisele: sooja vett, leiba; mesilaspidamisele: suhkurt; põllupidamisele: tuhka, peldikusõnnikut; kanapidamisele: tangu, leiba jne. Talu teenijaile natura alpalgana liha, leivajahu, tangu jne.

Kõik need andmised tulevad majanduse raamatu kaudu talumajapidamise arvele kirjutada, kas iga nädala või kuu lõpul, mis selle

a ja jooksul toitusmajanduse jätistest ja tagavaradest talumajapidamisele on antud.

Toitus- ehk ühine kodumajandus annud kõrvaltööndusele:

Mitmesuguseid naturaaliaid toitusmajanduse tagavaradest ja produktitest. Küttematerjal ainult sel juhusel, kui viimast toitusmajanduse tagavaradest on võetud.

Toitusmajandus annud eratarvitusele:

Mitmesugused kingitused toitusmajanduse tagavaradest. Siis veel kõik need saadused, mida toitusmajanduse tagavaradest koolilastele või sugulastele linna rahata saadetakse.

Muud andmised. Talus tarvitatakse aineid, nagu sool, petroleum jne., mida mitme talu osa peale kulutatakse ja mida seepärast ostmise korral oleks võimata üksikute talu osade vahel õiglaselt ära jaotada. Sel puhul on otstarbekohane neid ostetud tagavarasid, nagu sool, petroleum jne, mõne talu osa arvele kirjutada ja majanduseraamatu kaudu seda kulu teiste talu osade vahel jaotada. Kui, näiteks, sool ja petroleum on kassaraamatus kõik toitusmajanduse arvele kirjutatud, siis tuleb majanduse raamatus see osa soolast ja petroleumist toitusmajanduse arvelt teiste osade arvele viia, mis teiste osade poolt on äratarvitatud. Samuti võib arvata ka kütte kulude jaotust, kui ruumide ja pliida kütteks tarvitatud haod, puud ja turbad varem kõik toitusmajanduse arvele on kantud. Sel korral tuleks see osa küttekuludest, mis talumajapidamise otstarbel on tehtud, nagu sigade kartulite keetmine ja loomadele soojavee tegemine ja mis eratarvituse otstarbel on tehtud—pererahva eluruumide soojendamise, vastavalt nende osade peale arvatava küttematerjali hulga järgi viimaste arvele kanda. Jaotuse võib ettevõtta kas aasta lõpul kogu aasta kohta, või kuu kaupa iga kuu lõpul.

g. Toitmiskulude jaotus ja toitmispäevade arvestamine.

Toitusmajanduse kogukulud tulevad aasta lõpul talumajapidamise, kõrvaltöönduse ja eratarvituse vahel jaotada. Selleks peab aga teada olema, kui mitu toitmispäeva talumajapidamise ja kui mitu toitmispäeva eratarvituse ja kõrvaltöönduse peale langeb.

Talumajapidamise peale langeb teenijate, päiviliste ja tükitööliste toitmine, kes talumajapidamise arvel palka saavad ja peasjalikult talumajapidamises töötavad.

Eratarvituse peale kogu pererahva, nagu peremehe, perenaise, laste, sugulaste ja külaliste toitmine. Siis veel pererahva isiklikkude teenijate, nagu lapsetüdrukute ja õmbleja toitmine.

Kõrvaltöönduse peale ainult nende inimeste toitmine, kes kõrvaltöönduse arvel palka saavad ja talu toidul on.

Nende inimeste toitmispäivi on kerge leida, kes läbi aasta talus viibivad või kelle nimi inimtöö arvestamise otstarbel kuskil juba üles on märgitud. Nende inimeste toitmispäevade leidmine ei tarvita mingisugust erilist kontrolli.

Teine lugu on tükitöölistega, külalistega jne. Siin ei saa toitmispäevade arvu enam ilma ülesmärkimiseta kätte. Seesuguste erakorraliste toitmispäevade ülesmärkimiseks on tarvis erilist erakorraliste toitmispäevade lehte pidada.

Erakorraliste toitmispäevade ülesmärkimiseks võib tarvitada järgmist vormi:

M—Mehed.

N—Naised.

L—Lapsed.

Erakorralised toitmispäevad.

Nädali nr.	Talumajapidamine			Kõrvaltööndus			Eratarvitus		
	M.	N.	L.	M.	N.	L.	M.	N.	L.
1	3	$2\frac{2}{3}$	—	2	—	—	4	4	4
52	1	$\frac{2}{3}$	—	—	—	—	$\frac{2}{3}$	$1\frac{1}{3}$	$2\frac{1}{3}$
Kokku	51	$23\frac{1}{3}$	—	15	—	—	53	48	34
Arvatud . . .	×1.0	×0.8	×0.5	×1.0	×0.8	×0.5	×1.0	×0.8	×0.5
Normaltoitmispäevad	51	19	—	15.0	—	—	53	38	17
Kokku normaaltoitmispäevad	70			15.0			108		

Sellele vormile märgitakse iga nädala lõpul nädala jooksul erakorraliselt talu toidul olnud inimeste toitmispäevade arv üles, selle järgi, kas need toitmispäevad langevad talumajapidamise, eratarvituse või kõrvaltöönduse peale, vahet tehes meeste, naiste ja laste toitmispäevade vahel.

Toitmispäevade väljaarvamiseks arvatakse: terve toitmispäev $\frac{3}{3}$, üks toitmiskord $\frac{1}{3}$, kaks toitmiskorda $\frac{2}{3}$.

Aasta kokkuvõtet tehes arvatakse naiste ja laste päevad mees ehk normaal toitmispäevadeks ümber, kus üks naistoitmispäev arvatakse $\frac{8}{10}$ ja lapse toitmispäev keskmiselt $\frac{5}{10}$ ühest meestoitmispäevast

Laste toitmispäevade arvamine vanaduse järgi on muutuv ja oleks järgmine:

14—18 aastase poisi toitmispäev	0,8	normaal päeva.
14—18 „ tüdruku	„ 0,7	„ „
8—14 „ lapse	„ 0,6	„ „
4—8 „ „	„ 0,4	„ „
1—4 „ „	„ 0,2	„ „

Kui ühest küljest on teada kogu toitlusmajanduse kulutus ja teisest küljest toitmispäevade arv, siis leiame keskmise toitmispäeva hinna, mille alusel jaotamegi toitlusmajanduse kulud üksikute talu osade vahel.

Toitlusmajanduse kulude jaotus on juba aasta lõpuarve ülesanne ja seda ei tule mitte majandusraamatu kaudu talu osade vahel jaotada.

h. Kõrvaltöönduse andmised.

Kõrvaltööndus annud talumajapidamisele: Mitmesuguseid saadusi, nagu veskist loomajahu, kliisid; saeveskist laudu, telliskivitehasest telliskiva jne.

Kõrvaltööndus annud toitlusmajandusele: Mitmesuguseid saadusi, nagu veskist leivajahu, oma meiereist juustu, võid jne.

Kõrvaltööndus annud eratarvitusele: Kas pererahva isiklikuks tarvitamiseks võetud asjad või kui peremees kõrvaltöönduse varandusest midagi on ära kinkinud.

i. Eratarvituse andmised.

Eratarvitus annud talumajapidamisele: Mööblit teenijate tubadesse, riiet, sukalõnga, sokke jne. teenijate palgaks.

Eratarvituse andmised teistele talu osadele on võrdlemisi harvad ja juhuslikud.

j. Naturaaliate ringkäigu jaotus.

Et seda teada saada, mis asju või aineid ja kuipalju üks talu osa teisele tarvitada on annud, selleks tuleb antud ainete jaotus aine rühmade järgi ette võtta. Viimast jaotust on tarvilik ettevõtta ka laiendatud lõpuarve ülesandel, et üksikute käitisharude kogusaaki ja kogukulutuse jaotust läbi viia. Eriti on tähtis talumajapidamise andmiste jaotus, mis toitlusmajandusele on läinud, millest selgub ka toitlusmajanduses tarvitatud ainete liik ja hulk. Naturaaliate andmiste jaotus võetakse ette taluosade kaupa, milleks majanduse raamatust ained eralehele väljakirjutatakse ja seal hulga ja väärtuse järgi kokku võetakse. Toon, näiteks, talumajapidamise andmiste jaotuse, mis toitlusmajandusele on läinud.

Talumajapidamine annud ühisele kodumajandusele.

1. Teraviljakasvatuse saadusi: 4. Aiasaadusi:

dusi:

a) Puuvili.

a) Rukkijahu ja teri.

b) Keeduvili.

b) Nisujahu ja teri.

5. Metsasaadusi:

d) Odrajahu.

a) Puud.

e) Odratangu ja kruupe.

b) Haod.

g) Odra linnaseid.

d) Muud.

h) Kaerajahu ja tangu.

7. Piim.

i) Muud.

8. Või.

2. Kaunvilja.

9. Liha:

3. Kartulid.

a) Sea.

- b) Vasika ja veise. 12. Mitmesugust.
 d) Lamba. a) Hobusetööd.
 c) Kodulinnu. b) Ruumideüüri jne.
10. Mune.
 11. Mesilaste pidamise saadusi.

k. Naturaaliate ringkäigu lehtede täitmine.

Andmiste järjekorras märgitakse iga talu osa andmised teistele osadele vastaval lehel üles. Ülesmärkimiseks võiks siin näiteks toodud vormulaari tarvitada (vt. lhk.67). Iseärasuseks on naturaaliate ringkäigu lehtede täitmisel see, et kõik, mis sisse kantakse, otsekohe ära hinnatakse.

Kuupäev paigutatakse esimesse lahtri „Asja nimetuse“ lahtri märgitakse antava aine või asja lähem kirjeldus, kaal, arv või mõõt. „Üksuse hinna“ lahtri tuleb alati täita, et näha oleks, kui kallilt on hinnatud. Hindamine sünnib müügihinna alusel arvatud talu õues. Esimest korda märgitakse vastava saaduse väärtus „Kokku“ lahtri ja teist korda ühte jaotuslahtri, selle järgi missuguse talu osale on antud.

Lähem sissekandmise käik selgub näiteist.

Toitus- ehk ühine kodumajandus annud:

Kuupäev	Asja nimetus (Ülesmärkida asjade arv, kaal, mõõt (jne.))	Üksuse hind	Kokku	Talumaja- pidamiseks	Kõrval- töõdusele	Eratarvi- tusele
	Mai kuu					
5	Vaesele 5 naela liha annetatud .	50	250			250
10	Tütrele linna 20 naela sealiha .	50	1000			1000
12	8 ¹ / ₂ puuda rukkijahu karjapoisile palgaks	300	2550	2550		
15	Rasva veskisse 2 naela	55	110		110	
16	Köögist tuhka põllule külviks 5 vakka	150	750	750		
31	Kuu jooksul: toidujätised sigadele: (2 tündert kartuleid kokkuhoit.) Soola veistele 1 puud	60	1000	1000		
	Soevesi veistele (60 koo hagude hind)		300	300		
	Leiba hobustele 23 naela	10	230	230		
	Lammastele leiba 4 naela	10	40	40		
	Kanadele tangu 5 naela	12	60	60		
	Kokku		6350	4990	110	1250

Talumajapidamine annud:

Kuupäev	Asja nimetus (ülesmärkida asjade arv, kaal, mõõt jne.)	Markades				
		Üksuse hind	Kokku	Toitus- ehk ühis. kodu- majandus.	Kõrvaltöön- dusele	Eratar- vitusele
	M a i k u u					
5.	12 puuda rukki jahu toiduks . . .	300	3600	3600		
7.	Kiriku regulatiiv maksuõlg 3 puuda rukkiid makstud	280	840			840
8.	Veski paranduseks 3 lauda 3 sülda × 12" × 1 1/2"	150	450		450	
10.	Kooliskäijale tütrele korteri üüriks 3 puuda nisu	400	1200			1200
10.	Kukk toiduks tapetud	120	120	120		
13.	Vasikas tapetud, 90 naela liha . .	30	2700	2700		
13.	Vasika nahk parkida antud — saapa nahaks	800	800			800
18.	20 nl. linu soetud ja kedrata antud	60	1200			1200
18.	Tütrele linna 15 paari mune	15	225			225
19.	2 puuda kama jahu veskelt toodud	500	1000	1000		
22.	1 nael vaha veske rihma määrdeks	120	120		120	
25.	Seemne kartuleist 1 vakk toiduks võetud	180	180	180		
25.	Isapart tädile kingitud	300	300			300
25.	Metsast 2 sülda puid veske kütteks	1500	3000		3000	
25.	Tütrele linna 4 nl. mett (mee taga- vara on talu all)	80	320			320
30.	Lavadest tarvitatud kuu jooksul redi- seid ja salatid		500	500		
30.	Perenaise raamatu järele kuu jooksul:					
	294 toopi täispiima	14	4116	4116		
	44 „ kooritud piima	4	176	176		
	26 paari mune	15	390	390		
	K o k k u . .		21297	12782	3570	4945

Kõrvaltöõnduse ja eratarvituse andmised on harilikus talus seda võrd väiksed, et siin mingit kuu kokkuvõtet tarvis teha et ole, vaid aasta lõpul tehakse üldine aasta kokkuvõte.

Kõrvaltöõndus annud:

Kuupäev	ASJA NIMETUS	Üksuse hind	K o k k u	Talumaja-pidamisele	Toitlusma-jandusele	Eratarvi-tusele
V 22	Veskilt matijahu loo- madele 5 pd.	300	1500	1500		
VIII 5	Veskilt nisujahu toi- duks 2 pd.	500	1000		1000	
Kokku aastas			40943	35000	5943	—

Eratarvitus annud:

Kuupäev	Asja nimetus (Ülesmärkida asjade arv, kaal mõõt jne.)	Üksuse hind	K o k k u	Talumaja-pidamisele	Toitlus-ehk ühisele ko-dumajand.	Kõrval-töõndusele
V 4	Veski sheibi kinnituseks tükk parknahka	700	700			700
4	N. kinkinud 1 puuda herneid . .	400	400		400	
18	Poisile ülikonnaks 10 künart riiet	250	2500	2500		
VII 18	Poisile ülikonnaks 3 künart riiet	80	240	240		
IV 29	Voodiriided teenijate tuppa antud		1800		1800	
30	Sukalõnga tüdrukule 3 naela . .	140	420	420		
Kokku aastas . .			10900	6000	3100	1800

Talumajapidamise ja toitlusmajanduse andmisi tuleb iga kuu lõpul kokkuvõtta. Üksikute kuude kokkuvõtted võib vastava talu osa naturaaliate ringkäigu lehele välja kirjutada ja siin aasta lõpul kokku võtta.

Näide talumajapidamise ja toitlusmajanduse aasta kokkuvõtteks:

Talumajapidamine annud:

Kunipäev	ASJA NIMETUS (Ülesmärkida asjade arv, kaal mõõt jne.)	Üksuse	K o k k u		Toitlus- ehk	Kõrvaltöön-	Eratarvi- tusele
		hind	mk.	mk.	ühis. kodu- majandu- sele	dusele	
	AASTAKOKKUVÕTE						
	Mai	—	21297	12782	3570	4946	
	Aprill		14543	10211	1230	3102	
	Ruumide üür		15250	6750	—	8500	
	Hobusetöö: Tt. 88 t; K. 49 t; E. 110 t;	18	4446	1584	882	1980	
	Kokku aastas		199716	142000	11800	45916	

Toitlus- ehk ühine kodumajandus annud:

Kunipäev	ASJA NIMETUS (Ülesmärkida asjade arv, kaal mõõt jne.)	Üksuse	K o k k u		Talumaja- pidamisele	Kõrvaltöön-	Eratarvi- tusele
		hind	mk.	mk.	mk.	mk.	
	AASTAKOKKUVÕTE						
	Mai		6350	4990	110	1250	
	Aprill		3450	2890	—	560	
	Kütte kulud		6000	4500	—	1500	
	Kokku aastas		28400	24000	300	4100	

Selle järele kantakse üksikute talu osade andmiste aasta kokkuvõtted naturaaliate ringkäigu aasta kokkuvõttesse.

Naturaaliate ringkäigu aasta kokkuvõte.

	Talukäitis		Ühine kodu- majandus		Kõrvaltöendus		Eratarvitus	
	Saanud mk.	Annud mk.	Saanud mk.	Annud mk.	Saanud mk.	Annud mk.	Saanud mk.	Annud mk.
Talukäitis	—	—	142000	24000	11800	35000	45916	6000
Ühine kodu- majandus	24000	142000	—	—	300	5943	4100	3100
Kõrvaltöendus	35000	11800	5943	300	—	—	—	1800
Eratarvitus	6000	45916	3100	4100	1800	—	—	—
KOKKU	65000	178988	151043	28400	13900	40943	50016	10900

2. Tööde ülesmärkimine ja jaotus.

a. Inimtöö jaotus.

Et töökulusid õiglaselt talu osade vahel ära jaotada, tuleb aasta jooksul nii inimeste, kui ka hobuste töö ülesmärkida selle järgi, kui palju keegi iga päev teatavas talu osas on töötanud. Inimeste töö ülesmärkimist on otstarbekohane majandusraamatus korraldada, samuti ka hobuste töö ülesmärkimist.

Kuna tööd talu osade vahel jaotatult tulevad ülesmärkida, siis võib tööde jaotus raskusi sünnitada.

Talumajapidamise alla kuuluvad järgmised tööd: Talumajapidamise loomade talitus, põllutööd, heinatööd, metsatööd, aiatööd, talumajapidamise masinate ja riistade parandus ja valmistamine, hoonete parandus ja uute hoonete ehitus, maaparandustööd, turba lõikus, veskil käimine, talumajapidamise saaduste turule toimetamine ja talumajapidamises tarvisminevate ainete kohale toimetamine, naturaalkohustuste ja talumajapidamise maksude õiendamine, kõik talumajapidamise sisemised veotööd jne.

Toitlus- ehk ühise kodumajanduse alla kuuluvad: Toidu tegemine ja ühiselt tarvitataivate ja teenijate tubade koristus, kauplustes käimine toiduaineid ostmas, köögi- ja söögiriistade parandus, toitude sissetegemine, õlle ja kalja tegemine jne.

Kõrvaltöönduse alla kuuluvad: Tööd kõrvalistes ettevõtetes ja kõrvalteenistuses. Kui on oma talus tööstusline ettevõte, siis need isikud, kes seal tööil on, tulevad kõrvaltöönduse alla ülesmärkida ja ka palk maksetakse neile kõrvaltöönduse arvel.

Eratarvituse tööd: Kõik töö, mis pererahvas omaks isiklikuks otstarbeks teeb, on eratarvituse töö. Kuid selle töö ülesmärkimine, mis pererahvas omaks otstarbeks teeb, ei ole sugugi tarvilik. Tingimata on aga tarvis seda ülesmärkida, kui palju need teenijad pererahva isiklikku tööd teevad, kes talumajapidamise arvel palka saavad. Niisuguste töödena on pererahva tubade koristamine ja söögi tegemine pererahvale, kui viimased ise lauas söövad, siis laste hoidmine, kõik ketruse, kanga ja sukakugumise tööd jne.

b. Inimtöö ülesmärkimine.

Inimtöö ülesmärkimiseks võib mitmesuguseid vormulaare tarvitada. Kõige lihtsamal kujul võib töö järgmisel vormulaaril üles tähendada (vt. lhk. 71).

Sellel vormulaaril, mis endast üht inimtöölehekülge kujutab on kuus laia lahtrit, nii et ühele leheküljele võib 6 inimese töö ühe kuu jooksul või jälle ühe inimese töö kuue kuu jooksul sissekanda. Otstarbekohasem on siiski ühele leheküljele kõikide sel kuul töös olevate tööd ühes järjes registreerida. Kui rohkem kui kuus inimest tööil on, võib muist inimesi järgmisele leheküljele edasi kanda.

Lahtri peasse kõige ülemisele joonele kirjutatakse töötava inimese nimi ja alla kas peremees, perenaine, perepoeg, teenija jne. Päiviliste kohta tuleb veel juure lisada, kas omal toidul või talu toidul ja alaealiste juures nende vanus aastates.

Töö märgitakse üles töötundides, mis palju otstarbekohasem ja kergem kui päevade märkimine. Ka on suvine päev palju pikem kui talvine, mis päevade viisi arvestades ei võimalda tegelikku tööaega kätte leida.

Igas talu osas tehtud töö kantakse vastava taluosa lahtri, kusjuures lahtrite pealkirjad T tähendab talumajapidamist, Tt — toitlusmajandust, K — kõrvaltööndust, E — eratarvitust. Markade lahtris on võimalik ära näidata tööpalka, mis eriti tarvilik päevatööliste juures.

Seal, kus tööjaotus enam-vähem väljakujunenud ja kus teatav isik iga päev korduvalt üht ja sama tööd teeb, ei ole igapäevane töö ülesmärkimine mitte tingimata tarvilik.

Sel juhusel tuleb töölehele sissekanda inimese nimi ja töö ülesmärkimise lahtritesse pikuti kirjutades ära näidata, kui palju igas talu osas see isik töötanud, näit., „Perenaine, Mari Pärtel“: „Töötanud kuu jooksul iga päev 5 tundi talumajapidamises (söötis sigu, veiseid, kanu ja kitkus rohtu), 6 tundi toitlusmajanduses (tegi toitu ja koristab tube) ja 2 tundi eratarvituses.

Kui päivilised kuu iooksul vahetuvad ja ruumi töö registreerimise lahtris veel on, siis võib ruumi kokkuhoidmise mõttes eelmise päivilise lahtrisse järgmise sissekanda.

Kui mitu päivilist ühel päeval töö on, siis tuleb iga päivilise jaoks ise lahter võtta või ruumi kokkuhoidmise mõttes kõikide päiviliste töötundide summa päiviliste lahtri üheskoos sissekanda, vahet tehes, mees-, nais- ja alaealiste päiviliste vahel, võttes seega iga rühma jaoks ise lahter. Päiviliste töö juures tuleb omatoidul päivilised talutoidul päivilistest lahus sissekanda.

Tükitööliste tööd ei registreerita mitte inimtöölehel kuna ei ole teada viimase tehtud töö tunnid, vaid tükitöölise tehtud tööhulk märgitakse kassaraamatus tükitöölisele makstud tööpalga seletusena.

Kui talus on kõrvaltööndus olemas ja seal alaliselt inimesed ametis, siis ei ole tarvis iga päev nende tööd registreerida, vaid ainult neil päevadel, millal need teistes osades töötavad, registreeritakse kogu nende töö ja kirjutatakse vastavasse lahtrisse pikuti märkus, mitu tundi kõrvaltöönduses ülejäänud päevadel harilikult töötatud.

Inimtöölehe täitmise käik selguneb üksikasjalikumalt näitest.

Iga kuu lõpul võetakse kuu jooksul tehtud töötunnid kokku, arvatakse kogu tööhulga kättesaamiseks mees- ehk normaal töötundideks ümber.

Töö ümberarvamise aluseks võib tarvitada tehtud tööhulka ehk tööjõudlust või jälle tööpalka, mis järgi iga üks talupidaja kõikide töötajate töö ühesugusele alusele võib viia. Ümberarvamisel võib üldiste keskmistena tarvitada:

naisterahva töötund 0.8 mees- ehk normaal töötundi.

14—16 aastase poisi	„	0.8	„	„	„	„
14—16 „ tüdruku	„	0.6	„	„	„	„
alla 14 „ poisi	„	0.6	„	„	„	„
„ 14 „ tüdruku	„	0.4	„	„	„	„

Normaaltöötundideks ümberarvatud töö tuleb aastase töö hulga leidmiseks töötajate järgi rühmadesse jaotatult normaaltöötundide aasta kokkuvõttesse kanda ja seal kokku arvata. Lõpuarve ja tööpalga väljaarvamise ülesandel on tarvilik tööd kokkuvõtta kolmes rühmas:

1) ettevõtja perekonna töö, — siia kuulub kõikide töö, kes kindla pagata talus töötavad, 2) talutoidul teenijate töö ja 3) omatoidul teenijate töö. Teenijate tööd on soovitatav veel jaotada töötajate iseloomu järgi alaliste teenijate ja ajutiste teenijate tööks.

Alaliste teenijate töö hulka kuuluks nende inimeste töö, kes vähemalt kuupalga lepingu alusel talus töötavad.

Töö aasta kokkuvõtteks soovitame järgmist vormulaari tarvitada (vt. lhk. 74).

Sellele vormulaarile kantakse iga kuu lõpul inimtöölehel normaal töötundideks ümberarvatud töö üksikute inimeste järgi vastava aasta kokkuvõtte rühma alla järjes sisse. Kui kõik vastavasse rühma kuuluvate inimeste töö aasta kokkuvõttesse on kantud, tõmmatakse viimasele sissekandele joon alla ja võetakse rühma kuukokkuvõtteks kokku. Igal rühmal on oma rühma ehk jaotusnummer I kuni V, mille järgi rühma kuukokkuvõtted kogu töötundide kokkuvõttesse vastava rühma numbriga järjes sisse kantakse. Kogu töötundide kokkuvõttes arvatakse kogu talu töö üksikute töötajate rühmade ja talu osade järgi esiteks kuukokkuvõtteks ja viimased aasta lõpul aasta kokkuvõtteks kokku.

Aasta lõpul võetakse ette töökulude jaotus talu osade vahel, mis on juba lõpuarve ülesanne. Selleks tuleb ka pererahva töö ära hinnata.

d. Hobuse töö jaotus ja ülesmärkimine.

Hobusetööd on tarvis samuti kui inimese tööd iga päev üles märkida selle järgi mitu tundi kõik hobused kokku sel päeval kuskil

Hobusetööleht.

Kuupäev	Mai kuul			 kuul				Aprilli kuul			
	Tundide arv				Tundide arv				Tundide arv			
	T.	Tt.	K.	E.	T.	Tt.	K.	E.	T.	Tt.	K.	E.
1	1	—	—	5					19	2	5	—
31	29	2	—	—					35	—	—	4
Kokku	580	12	10	20					210	6	—	31

Normaal töötundide aastakokkuvõte.

I. Ettevõtja perekond				Alalised teenijad								Ajutised teenijad								Kogu töötundide kokkuvõte				
				II. Talutoidul				III. Omal toidul				IV. Talutoidul				V. Omal toidul				Jaotuse nr.	T.	Tt.	K.	E.
T.	Tt.	K.	E.	T.	Tt.	K.	E.	T.	Tt.	K.	E.	T.	Tt.	K.	E.	T.	Tt.	K.	E.					
220	12	47	—	118	32	—	—	—	—	—	—	154	—	2	—	72	—	—	—	I.	344	161	47	48
124	149	—	48	166	45	—	60					154	—	2	—	72	—	—	—	II.	534	77	30	60
344	161	47	48	250	—	30	—													III.	—	—	—	—
				534	77	30	60													IV.	154	—	2	—
																				V.	72	—	—	—
																				Mai	1104	238	79	108
																				Aprill	1230	201	35	193
5100	1552	415	581	5670	505	112	401	—	—	—	—	1128	34	29	—	434	—	—	—	Aastas kokku	12332	2091	556	982
7648				6688				—				1191				434				Kõik kokku	15961			

taluosas on töötanud. Hobusetöö ülesmärkimiseks võib tarvitada umbes samasugust vormulaari kui inimese töö märkimiseks, kus on iga kuu kohta üks lai lahter, kuhu kõikide hobuste töö kokkuarvatult iga päev sisse kantakse. Ülesse lahtri peasse kirjutatakse kuu nimi, nagu mai, juuni jne. kuul. Kuu lõpul tehakse kokkuvõte ja kuu kokkuvõtte summad kantakse edasi hobusetöö aastakokkuvõttesse milleks järgmist vormi võiks tarvitada:

Hobusetöö aastakokkuvõte.

	Töö t u n n i d		
	Mail	Aprillil	Aastal
Talumajapidamises . . .	580	210	3909
Toitlus- ehk ühises kodu- majanduses	12	6	88
Kõrvaltöõnduses	10	—	49
Eratarvituses	20	31	110
Kokku	622	247	4156

Hobusetööjaotuse juures talu osade järele võiks seda silmas pidades, mis inimtöö jaotuse kohta eelpool oli tähendatud.

Eratarvituse alla kuuluvad kõik isiklikud sõidud, nagu kiriskäimine, pulmaskäimine, külaskäimine jne.

Toitlusmajanduse alla sõidud kauplustesse toiduaineid tooma jne.

Talumajapidamise ja kõrvaltöõnduse tööd on kergesti eraldatavad ja ilma lähema seletuseta mõistetavad.

3. Täiendus- ja abitabelid.

A. NATURAALIAATE RINGKÄIK TALUMAJAPIDAMISES.

a. Üldiselt.

Kuigi liht ühekordse raamatupidamise ülesandeks ei ole enam üksikute talu osade sisemist korraldust ja selle ainete ringkäiku selgitada, on viimase selgitus nii ettevõtja enese kui ka talumajapidamise harude kogusaagi leidmise seisukohalt soovitatav. Sellepärast on ka liht ühekordne raamatupidamine sagedasti ühendatud mitmesuguste abitabelitega, mis raamatupidamise tööd küll suurendab, kuid teisest küljest liht raamatupidamise väärtust tõstab ja laiendatud ühekordse raamatupidamisele lähendab.

Kui palju abitabeleid pidada, see on muidugi otstarbe ja nõueteküsimus.

Üheks tabelite ulatuse piiriks oleks: niipalju abitabeleid sisse seada, kui palju neid tingimata tarvilik on liht ühekordse raamatupidamise põhjal tõelise talumajapidamise lõpukogusaagi ja kogukulutuse leidmiseks. Lõpukogusaagi leidmiseks on peale eelpool käsitletud vormide põhjal leitud andmete veel tarvilik teada seda, kui palju talukäitis oma saadustest, varadest ja aastasest kulutusest rahas kui ka inimese ja hobuse tööjõu näol on väljaannud talukäitise varanduse suurendamiseks, kuna väljaandmised viimaseks otstarbeks ei kuulu mitte aastase kulutuse hulka ja väljaantud talumajapidamise saadused kujutavad endast üht osa selle saaduse lõpukogusaagist, mille kindlaks tegemiseks kõik vastava aine väljaandmised arvesse tulevad võtta, mis talumajapidamises endas tegeliku arveaasta kulutusena ära ei ole tarvitatud.

Peale varanduse suurendamiseks läinud talukäitise saaduste, läheb viimaseid veel tööliste naturaalsel palgaks, milleks tarvitatud saadused samuti ühe osa vastava saaduse lõpukogusaagist moodustavad. Lihtühekordses raamatupidamises, kus abitabeleid töölistele antava naturaalsel palga ülesmärkimiseks ei peeta, jääks see osa talukäitise kogukulutusest kui ka vastava saaduse kogusaagist välja, mis läbi puhtsaak küll ei muutu ja meie ühtlaselt õiged lõputulemused saavutame, kuid nii kogukulutus tööliste peale, kui ka kogusaak vastavast aimest jäävad tõelikust suurusest väiksemaks; et tõelikku kogukulutust ja kogusaaki leida selleks ongi tarvilik naturaalsel palga arvestamine.

Väga lähedane tööliste naturaalsel palgale on naturaalsel kohustustena tehtud arveaasta kulutused. Talukäitise lõputulemus jääb täiesti üheks ja samaks, kas meie naturaalsel kohustusi arvestame või mitte ei arvesta. Kuid talukäitise tõeliku kogukulutuse leidmiseks on ka naturaalsel kohustusena väljaantud kulutuse osa tarvis arvesse võtta, mille arvestamata talukäitise maksud ja kohustused tõelikust suurusest väiksemana esinevad.

Tõelikult samasugune on lugu naturaalsel tule-, loomade- jne. kindlustusmaksuga, kui osa kindlustuspreemiast natuuras tuleb tasuda. Natuuras tasutud osa kindlustusmaksust esineb kogukulutusena, kuna antud materjal vastava talukäitise haru kogusaagi alla kuulub.

b. Talumajapidamise naturaalkohustused.

Talumajapidamise naturaalkohustuste ülesmärkimine sünnib lihtsalt, milleks järgmist vormulaari võib tarvitada (vt. lhk. 77).

Sellele vormile märgitakse naturaalsel kohustused, nagu teede silutamine, vallavoovid, külakubja kord ja natuuras andmised vallavaestele, töö kui saaduste näol rahapeale hinnatult üks kord aastas, näiteks, aasta lõpul, üles. Ülesmärkimine selgub näitest. Samuti kui naturaalsel kohustused võib ka naturaalsel tulekindlustus maksud üles märkida. Viimase juures tuleb antud materjali üksikasjalikult üles tähendada, vahet

Talumajapidamise naturaalkohustused.

Teedesillutamine:	Arv	Üksuse hind mk.	Kokku mk.	Naturaal tulekindlustusmaks:	Arv	Üksuse hind mk.	Kokku mk.
Inimtööd meespäeva (kokku aasta jooksul)	6	250	1500	Materjale: otse metsast " eelmise aasta tagavarast			
Hobusetööd päeva (kokku aasta jooksul)	3	200	600				
Vallavoorid: (puudevedu jne.)				Tööd:			

tehes materjali vahel, mis arveaastal otse metsast ja mis eelmise aasta tagavarast on võetud. Vahetegemine on tarvilik metsa kogusaagi arvestamise otstarbel.

d. Talumajapidamise andmised talukäitise varanduse suurendamiseks.

Siin arvestatakse talukäitise andmised maaparandus-, ehitus- ja riistade-masinate kapitalide suurendamiseks nii oma inimeste kui ka hobusetöö, materjalide ja saaduste näol.

Töö ja materjali kulud, mis nimetatud kapitalide jooksva korrashoiu või vähemate paranduste peale on tehtud, mis kapitalide inventari väärtust ei tõsta, jäävad arvestamata ja kuuluvad arveaasta jooksva kulutuse hulka.

Kulutuste väljaarvamiseks, mis varanduse suurenemiseks on tehtud võib näiteks toodud vormi tarvitada:

Talukäitis annud tööd ja materjale ehitus-, maaparandus- ja masinriistkapitali suurendamiseks.

Sellel tabelil näidata palju talukäitis annud inim-, kui ka hobuse tööjõudu ja materjale tagavarast või metsast uute ehituste, maaparanduste, masinate ja riistade valmistamiseks ning paranduseks	Arv	Üksuse hind mk.	Kokku mk.
Heinaküüni ehituskulud.		tk.	
Palgid 3 sülda 10", eelmise aasta tagavarast	20	450	9000
" 3 " 9" otse metsast	8	325	2600
Sarikad eelmise aasta tagavarast	4	220	880
Katuse latid otse metsast	22	50	1100
Sindlid	1230	1.80	2220
Naelad, sindli pd.	0.23	800	184
" lati pd.	0.13	600	78
Hobuse tööd päeva	3	200	600
Inimtööd, peremehe ja alaliste teenijate "	8	250	2000
" tükitööline "	—	—	4500
Kokku .			23162

Ühtlasi võib sel vormil kogu uue ehituse või paranduse kulud väljaarvata, mille läbi viimast väga kerge on arveaasta lõpul inventari raamatu võtta. Arvestamise juures tulevad üksikud saadused ja kulutuse osad lahus sissekanda, iga materjali juures veel vahet tehes,

kas viimane on käesoleval arveaastal ostu teel omandatud, oma talumajapidamisest saadud või eelmise aasta tagavarast võetud (mis aasta algul inventaris üleval oli). Ehituse juures kulutatud töö aeg tuleb samuti arvestada, vahet tehes tükitööliste, ajatööliste ja oma perekonna liigete töö vahel. Tükitööliste palka arvestatakse tegelikult maksetud hinnaga, ajatööliste palk päevapalga hinnaga, juure arvates toitmiskulu ja oma perekonna liigete palganõudlus samase väärtusega võõraste töö hinna järgi. Ehituse kulude väljaarvamine võetakse ette ehituse valmisaamisel või aasta vahetusel, kui ehitus pooleli on. Liht ühekordses raamatupidamises ei ole võimalik ehituste peale kulunud tööd eraldi arvestada, mispärast tuleb aja kulu ligikaudu hinnata ehk ajakulu kindlaks tegemiseks märkuste raamatut pidada.

e. Naturaal tööpalga arvestamine ja tööpalga lehed.

Naturaal kui rahalise tööpalga arvestamiseks võib tarvitada näiteks toodud tööpalga lehte.

Nimi: *Lüsu Leemann*. Teenistusse astunud 1.III.25. kuni 1.III.26.

		O n s a a d a p a l k a												
		N a t u u r a s												
Maksmise aeg	Rahas mk.	Bukkid pd.	Nisu pd.	Otre pd.	Kaeru pd.	Villast riiet	Linast riiet	Suka lõnga						Mitmesuguste soodustuste näol, nagu loomad talu söömäl, maa-tarvitamise õigus j.n.e.
						kt.	küün.	nl.						
20 000						10	15	3						
	Naturaaliate näol antav palk markades													
						2000	1500	500						
		O n k ä t t e s a a n u d										Märkused:		
1/III	1 000					K.	K.	nl.						
3/IV													2	
5/IV	1 000													

Toodud tööpalga leht on peaausjalikult pikemaajaliste tööliste jaoks mõeldud. Kui ka päevatööliste naturaalkalkulatsiooni maksetakse, siis on otstarbekohasem seda kassas näidata vastava seaduse sissetulekuna ja teistkorda sama summa väljaminekusse kanda kui töölisel maksetud palk.

Kui töölisel maksetud naturaalkalkulatsioon juba tööpalgalehele on märgitud, siis ei ole tarvilik seda enam kassaraamatusse kanda.

Tööpalga lehe täitmine selgub toodud näitest. Ühest küljest märgitakse tööpalga lehele palga tingimused nii rahas, kui naturaas ja teisest küljest väljamaksetud palk. Kui palgatingimustes ka naturaalpalka on ettenähtud, siis arvatakse see kohe selleaegsete keskmiste müügi hindade järgi raha peale ümber.

Palga väljavõtmise korral märgitakse raha rahasummas ja naturaas antud palk hulga järgi (mitte raha peale arvatult) tööpalgalehele üles.

Tööpalgalehele kantud rahasumma, mis töölisle välja maksetud, kantakse otsekohe teistkorda kassaraamatust läbi.

B. TALUMAJAPIDAMISE SAAKIDE ARVESTAMINE.

a. Üldiselt.

Ka saakide arvestamine ei ole tingimata tarvilik liht ühekordses raamatupidamises, kuna ilma viljade, heina, loomade jne. saakide suuruse teadmata on talumajapidamise tagajärge, selle puhtsaaki ja tulu võimalik kindlaks teha. Kuigi saakide arvestamine tingimata tarviline osa ei ole liht raamatupidamises, on viimasel põllumehe kui raamatupidaja seisukohalt väga suur tähtsus ja saakide suuruse teadmine talujuhtimise seisukohalt otse hädatarvilik. Sellepärast liidetakse liht

Tabeli pea algus. Väetuse-, külvi- ja saagileht.

Põllu nimetus ehk nr.	Suurus tiinu	Tänavune vili	Eelvili	Millal viimati laudastõmika- ga väetatud?	Tänavune väetus				
					Laudastõnni- kut koor- mates	Kunstväetist			
						Kali- sool 40%	Super- fosfaat	Tsilli sal- peeter	
						Pd.	Pd.	Pd.	
Rehealune	2 1/3	Rukis	Kesa	1	200	18	18	10	
		Nisu	„	1	40	3	3	2	
Laudata- gune	2 1/3	Ristikhein	Rukis	2	—	18	24	—	

Tabeli pea järg.

Külvi aeg Kuu ja päev	Seemne määr pd.		Korista- mise aeg. Kuu ja päev	Saak puudades				Märkmed
	Kokku	Tiinule		Kokku		Tiinult		
				Teri või juuri- kaid	Õigl või heinu	Teri või juuri- kaid	Õigl või heinu	
1/IX	18	9	3—5/VIII	210	450	105	225	
15/IX	3	9	—	40	85	120	255	
—	—	—	18/VII	—	700	—	300	

ühokordse raamatupidamise juure sägedasti tabelid saakide ülesmärkimiseks; kuhu viljade ja heinte saagid põldude või heinamaade järgi sissekantakse, kust siis talupidajal alati näha on tema töö tagajärgi kõige selgemalt kujutavad andmed. Peale taimete saagi võib ülesmärkida ka loomade saagid, nagu piima toodangu, sigade juurekasvu jne.

b. Väetuse-, külvi ja saagileht.

Taime saagi arvestamiseks, ühtlasi väetamise ja külviseemne hulga ülesmärkimiseks võib tarvitada näiteks toodud väetuse, külvi ja saagilehte.

Sellele lehele märgitakse kõik viljad põldude järgi üles, nii nagu see näitest näha. Iga vilja juures tähendatakse üles veel maa suurus, eelvili, mis eelmisel aastal samal põllutükil kasvas, siis laudasõnniku väetus, kunstväetised, mis selle vilja jaoks maha külvatud, külviaeg, väljakülvatud seemne hulk, vilja koristamise ehk maha niitmise aeg ja saak. Seemne määra ja saagi võib veel tiinu kohta välja arvata, mis saakide võrdlust võimaldab. Põlluviljade järgi märgitakse selle lehele ka heinasaagid heinamaalt.

d. Piimasaak ehk toodang ja selle arvestamine.

Samuti kui vilja saagi võib ka piima saagi liht raamatupidamisele juure lisatud tabelile tähendada. Piima saagi arvestamine sünnib kõige otstarbekohasemalt karjakontrollühisuse kaudu, mispärast neis taludes, kus juba karjakontroll sisse on seatud, üldises talu raamatupidamises erilist piima arvestamist enam tarvilik ettevõtta ei ole. Kus aga karjakontroll puudub, seal oleks otstarbekohane liht raamatupidamise juures piimasaaki kõige lihtsamal kujul vastavale tabelile tähendada. Piima toodangu üles märkimiseks võiks kasuga järgmist tabelit tarvitada:

Piima toodang ja tarvitamine.

Kuu	Päev	Lüpsvate lehmade arv	Kogu kari		Täispiima tarvitamine				
			Proovilüpsi päeval n. piima	Kokku kuu jooksul n. piima	Ühisele kodumajandusele n.	Müüdüd n.	[Müügi või valmistamiseks n.]	Vasikatele n.	Sigadele n.
Mai	5	10	180	511	911	3509	—	650	200
	15	9	171	×10					
	25	9	160	5110					
				160					
				5270					
Aprill	5	8	153	463	810	2290	—	300	130
	15	8	169	×10					
	25	7	140	4630					
Kokku aastas			—	48 200	4 820	40 080	—	2 500	800

Piimatoodangu arvestamise eelduseks on igapäevase piima toodangu kindlaks tegemine mõõtmise abil kogu karja kohta. Et aga igapäevane piima mõõtmine palju tööd nõuab, sellepärast mõõdetakse piima ainult mõnikord kuus, näiteks, 3 korda igal 5, 15 ja 25. kuupäeval ja arvatakse n. n. proovilüpside põhjal keskmine päevane piimasaak kuu kohta välja, milleks kolmel proovilüpsil saadud piimasaak kokku arvatakse, see keskmise päevase piimasaagi leidmiseks 3 jagatakse ja leitud päevane saak vastava kuu päevade arvule korrutakse. Lihtsalt aga sünnib kuu piimasaagi leidmine sel teel, et 3 proovilüpsi piimasaak kokkuarvatakse, see kümnega korrutakse ja kui vastavas kuus üle või alla kolmekümne päeva on, siis ühe päeva s. o. viimase proovilüpsi päeva piimasaak juure arvatakse või kahe proovilüpsi päeva, piimasaak maha arvatakse, kui kuus, nagu veebruaris, on 28 päeva. Näiteks toodud tabelilt selgub üksikasjalikumalt andmete sissekandmise käik.

Peale piimasaagi võib toodud tabelile märkida ka täis- ehk sooja piima tarvitamise. Ühisele kodumajandusele läinud täispiima saame majanduseraamatust kätte, müügile läinud piima kassaraamatust, teised tarvitamise alad tulevad aga kas märkuste raamatu abil või ligikaudse hindamise järgi kuu lõpul täita.

V. Lõpuarve.

1. Üldiselt.

Kui eespool nimetatuid arveraamatuid aasta läbi korralikult on peetud ja arveaasta lõpul kõik veel kord läbi kontrollitud ja tarvilikud kokkuvõtted raamatutes tehtud, võime lõpuarve tegemisele asuda.

Talu lõpuarve ehk pearaamatu ülesandeks on möödunud aasta talu tasuvust näidata ja talu tagajärge iseloomustavate andmete koonduskohaks olla.

Lõpuarve võib oma ulatuse järgi olla kas lihtsam või täielikum, ehk laiendatud, selle järgi missuguseid kokkuvõtteid ja kui palju meie viimaseid lõpuarvesse tahame mahutada. Lõpuarve kõigel lihtsamal kujul peab järgmisi küsimusi selgitama:

1. Varanduse muutust aasta jooksul.
2. Tulu ehk ettevõtja perekonna teenistust.
3. Talukäitise kapitalide tasuvust — puhtsaaki.

Varanduse muutuse selgitamiseks võrdleme aasta algu varanduse seisuga aasta lõpu varanduse seisuga. Kui aasta lõpul puhtvarandus suurem on kui aasta algul, kõneleme puhtvaranduse suurenemisest, vastupidisel juhul puhtvaranduse vähenemisest.

Tulu on see, mida ettevõtja aasta jooksul ära tarvitada võib, ilma et tema puhtvarandus väheneks.

Selle järele koosneb tulu: 1) varanduse suurenemisest aasta jooksul (maha arvatud ehituste, riistade-masinate kapitali kustutused) ja 2) mis aasta jooksul peremees ja tema perekond tarvitanud on. Kui keegi rohkem kui oma tulu aasta jooksul ära on tarvitanud, siis on see tema oma varanduse vähenemise arvel sündinud. Sel juhtumisel tuleb ettevõtja tarvitusest varanduse vähenemine maha arvata, et tulu leida.

Peale maatulundusliku tulu (põllumajandusliku tulu) saab ettevõtja (põllumees) osa tulu veel kõrvaltööstusest. Kui eraldame kogu tulust kõrvaltööstuse tulu, jääb talumajapidamise (maatulunduslik) tulu.

Mis kujutab endast talumajapidamise tulu?

Talumajapidamise tulus on seega sees: 1) tasu peremehe ja perekonna liigete talumajapidamisele tasuta tehtud töö eest, s. o. ettevõtja töö palganõudlus ja 2) tasu talumajapidamisesse mahutatud ettevõtja puhtvaranduse pealt, s. o. puhtvaranduse rent. Talumajapidamise tulu on seega ettevõtja töö ja kapitali tasu, mis aasta jooksul talumajapidamises tegev on olnud.

Kui ettevõtja töö eest temale vastavat palka arvata ja seda—ettevõtja palganõudlust — tulu summast maha arvata, siis jääb talumajapidamise puhtvaranduse rent järele, mis kujutab endast talukäitises oleva ettevõtja puhtvaranduse tasuvust.

Kui puhtvaranduse rendile aasta jooksul maksta olevad võla protsendid juure arvame, leiame puhtsaagi. Puhtsaak on kogu talumajapidamise aktivkapitali rent ehk tasuvus. Puhtsaagi põhjal arvatakse välja talumajapidamise puhtsaagiväärtus.

Talukäitise puhtsaagiväärtuse leiame kui puhtsaagi talukäitise kapitalide kohase protsendiga kapitaliseerime. Meie oludes tuleks puhtsaagiväärtuse leidmiseks puhtsaaki kapitaliseerida 7% - ga s. o. korrutada 14.3 - ga. Siin juures on väljaminevud seisukohalt, et talukäitise iseloomuga ja riisikoga kapitalid kannaksid pangas vähemalt 7%, mida ka ettevõtja—põllumees — talusse mahutatud kapitalide pealt normaalselt peaks saama ja missuguse tasuvuse protsendiga põllumees rahuldatud oleks.

Kui kogu talukäitise puhtsaagiväärtusest arvame rentnikukapitali inventariväärtuse maha, siis jääb talundi puhtsaagiväärtus, mis kujutab endast tegeliku puhtsaagi järgi leitud maa-, maaparanduse-, ehitus- ja taim-kapitali väärtust. Viimasel ajal antakse talundi puhtsaagiväärtusele väga suur tähendus ja viimast tarvitatakse maahindamise, maamaksustamise, päranduse puhul taluülevõtmise hinna ja talu rendi väljaarvamise alusena.

Et talu puhtsaak iga aasta isesugune võib olla, siis on ka puhtsaagiväärtus üksikuil aastail eriline, mispärast ei saa tarvitada kunagi ainult ühe aasta puhtsaagiväärtust mingisuguse kindla alusena, vaid tarvitada tuleb üldist puhtsaagiväärtust, mis tugineb vähemalt 7—10 aasta puhtsaagiväärtuse keskmisele.

2. Lõpuarve tegemine.

Nagu juba eelpool tähendatud, võib lõpuarve lihtsam või täielikum olla. Meie piirdume siin lihtsa lõpuarve käsitlusega. Lihtne talu lõpuarve peab lahendama vähemalt eelmises peatükis nimetatuid küsimusi.

Lõpuarve kokkuseadmise mõttes teeme vahet mitmel viisil koostatud lõpuarve vahel. Käitise tegevust iseloomustavaid arvulisi suurusi leiame nii kontode kui ka mahaarvamise (subtraktsiooni) viisile rajatud lõpuarvega, s. o., lõpuarvet võib teha kontode kui ka mahaarvamise viisil — need mõlemal viisil tehtud lõpuarved näitavad ühesuguseid resultaate ja on seega mõlemad õiged. Kellel kahekordse raamatupidamise põhimõtteid tuttavad, sel on kerge lõpuarvet teha kontode viisil, kel aga viimased alused võõrad on, sel tuleb enne kahekordse raamatupidamise põhimõtteid tundma õppida ja sellepärast vajavad kontode viisil lõpuarve tegemiseks ja viimasest

arusaamiseks erilist juhatust, mispärast piirdun siin lõpuarve tegemisega mahaarvamise ehk subtraktsiooni viisil, mis ühte viisi kergelt mõistetav kõigile. Mahaarvamise viisil lõpuarvet tehes ei tarvitata mitte arvete jaotust „Debeti“ ja „Krediti“ poole vahel, vaid otsitavate tulemuste leidmiseks tarvitatakse mahaarvamist, milleks suurem arv või arvete kokkuvõtte pealepoole ja väiksem allapoole kirjutatakse. Pealpool olevast suuruselt allpool olevat mahaarvates leiame otsitava suuruse. Lõpuarve siin näiteks toodud kujul (vt. „Talu lõpuarve“) sisaldab peale lõpuarve andmete veel ühe osa arveraamatute aasta kokkuvõttest, mis lõpuarve täielikkuse mõttes viimasesse sisse võetakse, nagu varanduse muutus, kassa läbikäik jne.

Üksikasjalikult sisaldab lõpuarve järgmisi andmeid:

1. Puhtvaranduse muutus.
2. Kassa sissetulek ja väljaminek.
3. Talumajapidamise puhtvaranduse muutus kassata.
4. Arveaasta võlaprotsendid.
5. Naturaaliate ringkäik talu osade vahel.
6. Tööpalga suurus ja jaotus taluosade vahel.

I. Teenijate tööpalga kogusuurus ja ühe normaaltööpäeva kohta:

a) talutoidul teenijail.

b) oma toidul teenijail.

II. Teenijate tööpalga jaotus taluosade vahel.

III. Ettevõtja perekonna palganõudlus tehtud töö eest taluosade vastu.

7. Toitmispäevade hulk ja jaotus taluosade vahel.
8. Toitlusmajanduse kogukulutus.
9. Toitmiskulud ühe normaalspäeva ja iga taluosa kohta.
10. Ettevõtja perekonna tarvitus.
11. Kogutulu.
12. Toitlus- ehk ühise kodumajanduse tulu.
13. Puhastatud kogutulu.
14. Kõrvaltöönduse tulu.
15. ja 16. Talumajapidamise tulu (arvatud kahel viisil).
17. Ettevõtja tööpalk.
18. Talumajapidamise puhtvaranduse tasuvus ehk rent.
19. Ettevõtjakasu või -kahju.
20. Puhtsaak.
21. Puhtsaagiväärtus kogu talumajapidamise ja talundi kapitalide kohta.

Allpool vaatleme nende andmete leidmist ja väljaarvamist.

1. Puhtvaranduse muutus.

Puhtvaranduse suuruse ja selle vähenemise või suurenemise oleme juba inventari raamatus kätte leidnud. Käesolevasse kokkuvõttesse kirjutame ainult inventari raamatust võetud arvud sisse.

Esimesena kanname inventari raamatust talumajapidamise puhtvaranduse seis, nii aasta algul kui lõpul välja ja asetame suurema arvu neist teksti lahtrisse peale poole ja väiksema selle alla joonele. Kui näiteks puhtvarandus aasta lõpulsuurem on kui aasta algul siis asetame lõpu seis pealmisele joonele ja ettetrükitud sõnadest „lõpul“ ja „algul“ tõmmame sõna „algul“ läbi. Aasta algu seis asetame alumisele joonele ja mitte vastava nimetuse kustutame maha. Selle järgi kas varandus suurenenud või vähenenud kirjutame viimase muutuse vastavasse lahtri. Koguvõtte muutuse leiame üksikute taluosade varanduse suurenemise ja vähenemise kokkuvõtete vahest. Kui kogu puhtvarandus on suurenenud siis kirjutame viimase summa „vähenend“ lahtrisse allapoole viimast kokkuvõtet. Kui ei ole eksitud, siis saame nüüd kokkuvõtet tehes nii „suurenend“ kui „vähenend“ lahtri ühesuurused arvud. Kogu puhtvaranduse muutus peab ühtuma inventari raamatus leitud muutusega.

2. Väljavõtte kassaraamatust.

Kassaraamatu aastakokkuvõttest kanname üksikute taluosade järgi sissetulekud ja väljaminekud sellele „väljavõttele“ (vt. „Talu lõpuarve“) välja. Kassa seis aasta algul kantakse sissetuleku poolele ja kassa seis aasta lõpul väljamineku poolele. Kokkuarvatud summad sissetuleku kui ka väljamineku poolel peavad tasakaalus olema, mis näitab, et arvutus on õieti tehtud.

3. Talumajapidamise puhtvaranduse muutus kassata.

Kui aasta algul kui ka lõpul olevast talumajapidamise puhtvarandusest arvame kassa seisud vastaval ajal maha, leiame puhtvaranduse muutuse kassata. Leitud suurust tarvitame talumajapidamise tulu väljaarvamisel.

4. Võlaprotsendid.

Siin arvame välja tegelikud arveaasta kohta langevad talukäitise võla protsendid. Arve aasta võlaprotsentide väljaarvamiseks saame andmeid kassa ja inventari raamatust. Ühest küljest arvame kokku: 1) ettemakstud võla protsendid aasta algul (inventari raamatust), 2) aasta jooksul makstud võlaprotsendid (kassaraamatust) ja 3) maksmata võla protsendid aasta lõpul (inventari raamatust). Sellest kokkuvõttest arvame maha: 1) ettemakstud võla protsendid aasta lõpul (inventari raamatust) ja 2) maksmata võlaprotsendid aasta algul (inventari raamatust). Leitud suurus kujutab tegelikke arve aasta kohta langevaid võla protsente, mida on tarvilik teada puhtsõnaga väljaarvamiseks.

5. Väljavõtte majanduse raamatust.

See kokkuvõtte on majanduse raamatu naturaaliate ringkäigu aasta kokkuvõttest võetud selleks, et edaspidi lõpuarve tegemise otsustarbel neid andmeid tarvis tuleb. Selles kokkuvõttes kirjutakse iga taluosa kohaselt saamiste summa „Saanud teistelt taluosadelt“ lahtrisse ja

andmiste kokkuvõte „Annud teistele taluosadele“ lahtri „Saanud“ ja „annud“ poole summade kokkuvõte peab bilansseeruma, mis näitab, et kokkuvõte õige.

6. Tööpalga väljaarvamine ja jaotus taluosade vahel.

Seda on tarvis tööpalga õiglaseks jaotamiseks taluosade vahel, kuna ühed ja samad palgalised mitmes talu osas töötavad, palka aga ühe talu osa, s. o. talumajapidamise arvel saavad. Teiste talu osade peale langev tööpalk on iseenesest üks osa talumajapidamise andmisest, mis ka majanduse raamatu kaudu teiste taluosade arvele kantud võiks saada. Õiglasem on siiski töökulusid iseseisvalt väljaarvata ja neid tegeliku töö hinnaga tehtud töö hulga järgi alles lõpuarve tegemisel teiste taluosade arvele kanda. Peale tööpalga jaotuse saame selle kokkuvõtte abil teada ühe tööpäeva maksuse, mis võimaldab ka ettevõtja perekonna liigete töö hindamist tegelikkude tööpalga hindadele rajada.

Kõige esimesena tuleb leida tööpalkade kogu suurus, kus juures arvestame talutoidul teenijatele maksetud palga lahus omatoidul teenijaile ja tükitöölisile maksetud palgast.

Et tööpalka mitmesugusel kujul antakse, siis tuleb mitmel viisil maksetud palk kokkuarvata. Peamiselt maksetakse palka rahas. Rahas töölistele arveaastal tehtud töö eest maksetava palga välja arvamiseks tuleb arvesse võtta: 1) ettemaksetud palk aasta algul (inventari raamatust), 2) aasta jooksul makstud palk (kassaraamatust) ja 3) maksmata palgad aasta lõpul (inventari raamatust). Nende kolme summa kokkuvõttest arvame maha: 1) ettemaksetud palgad aasta lõpul ja 2) maksmata palgad aasta algul (mõlemad arvud inventarist), siis jääb meile arveaastal tehtud töö eest maksetav palk. Peale rahapalga saavad töölisel sagedasti palka natuuras. Natuuras antud palk peab tööpalgalehele märgitud olema, mille järgi siis antud ained raha peale arvatult kokkuvõttesse kantakse. Kui keegi peale tööpalgalehel ülestähendatud ainete veel naturaalpalka saab, siis on otstarbekohane seda kassaraamatust läbikanda ja see summa tuleb siis kassaraamatu kaudu tööpalga kokkuvõttesse.

Peale naturaalpalka on teenijaile antud sagedasti prii korter ja inventar tarvitada nagu voodid, voodiriided jne. Ka see on osa teenijate palgast, mis arvesse tuleb võtta. Teenijate tarvitada olev inventar on inventari raamatus sees ja sellest väärtusest arvatakse 7—10% igaaastaseks tööpalkade kulutuseks. Korterit üüriks võetakse teatav osa talumajapidamise peale langevast elumaja üürisummast või kui teenijate jaoks eraldi maja, vastava maja üür. Üüri arvamise aluseks on põranda pinna või ruumi suurus, mis teenijate tarvitada on („Üüri jaotus“ lhk. 60). Sel teel arvame nii talutoidul, omatoidul kui ka tükitöölisile maksetud palga lahus välja. Selle väljaarvamise juures ei võeta arvesse toitmiskulusid, mis toitlusmajanduse kaudu teenijate osaks on saanud.

Kui teame teenijate tööpalka suuruse ja tehtud töö hulga, viimase leiame majanduseraamatu normaal töötundide aastakokkuvõttest, saame teada ühe normaal töötundi või tööpäeva maksuse.

Üks normaal tööpäev ühtub 10 normaal töötunnile, mille järgi kergesti normaaltöötunnid normaal tööpäevaks ümber võib arvata.

Kui oleme leidnud ühe tööpäeva maksuse, võime asuda töökulude jaotusele talu osade vahel. Jaotuse aluseks on tehtud töö hulk, mille leiame normaal töötundide aastakokkuvõttest (vt. lhk. 74), mille sealt teenijate tööpalka jaotusetabelile (vt. „II. Teenijate tööpalka jaotus“) väljakirjutame teenijate liikide järgi vastava talu osa „tööpäevade“ lahtri. Teatava taluosa peale langevat mõne teenijate liigi tööpäevade arvu korrutades samase teenijate liigi ühe tööpäeva hinnaga, leiame kui palju selle liigi teenijate palgast kõne all olevale talu osale langeb. Üksikute teenijate liikide järgi taluosade peale langevaid palgasummasid kokkuarvates, leiame kui palju kogu palgast ühe või teise taluosa peale langeb. Teenijate palk, mis toitlusmajanduse, kõrvaltöönduse ja eratarvituse peale langeb, kujutab endast üht osa talumajapidamise andmisest ja on teenijate tööpalka jaotuses veel eraldi kokkuvõetud, kuna seda kokkuvõtet tulu väljaarvamiseks vaja läheb.

Ettevõtja perekonna palganõudlus.

Ettevõtja perekonna palganõudluse all mõtleme arvatavat palka, mis peremees ja teised kindla palgata perekonna liikmed oma talumajapidamisele ja toitlusmajandusele tehtud töö eest peaksid saama. Ettevõtja perekonna palganõudluse määramine on raamatupidaja enda ülesanne, mispärast siin isikliku arvamisega tuleb arvestada.

Et isiklikku mõju palganõudluse määramisel võimalikult ära hoida tuleks järgmiste põhimõtete järgi talitada.

1. Kehalise töö eest peab perekonna liige sama suurt palka saama kui vastava kvaliteediga palgaline tööline oleks saanud, kes seda sama tööd oleks teinud. Kehalise tööpalka väljaarvamise aluseks võiks võtta oma talus talutoidul teenijatele maksetud tööpalka. Kui aga viimaseid juhuslikult või üleüldse tööl ei ole olnud, siis tuleb palganõudluse aluseks võtta ümbruskonnas maksetavaid keskmisi aasta-teenijate palku, mille järgi iga perekonna liikme palganõudlus määratakse. Kehalise tööpalkanõudlus jaotatakse kogu perekonna liigete kohta üldsummas talumajapidamise ja toitlusmajanduse vahel vastavalt nendes tehtud perekonna liigete tööpäevade arvule, mille leiame normaal töötundide aastakokkuvõttest.

2. Talujuhatamise eest tuleb peremehele ja ka perenaisele, kui osa juhtimise tööst viimase hooleks on, lisatasu arvata. Lisatasu võib käia ka teiste perekonna liigete töö kohta, kes juhtivalt talus tegevavad.

Seda juhatamise tasu kehalise töö tasu kõrval on majapidamise juhtija õigustatud saama vaimlise organiseerimise töö, tööde juhatamise ja majapidamise heakäekäigu eest hoolitsemise eest. Selles mõttes sarnaneb

talujuhatamise tasu suuremate majapidamiste valitsejate, töödejuhatajate jne. palgale, missuguseid palku seepärast ka talu juhatamisetasu väljaarvamise aluseks tuleb võtta. Protsentuaalselt arvates ei võiks juhatamise tasu väiksemates majapidamistes mitte palju kõrgemale tõusta suuremate majapidamiste juhatamistasu protsendist, arvatult aktivkapitali või kogusaagi järele. Selle järgi oleks juhatamise tasu majapidamise suurusest ära rippuv. Juhatamise tasu arvamisel tuleb arvesse võtta ka peremehe kui juhataja kvaliteeti või tublidust ja oskust, kuna ka tublimad valitsejad saavad suuremat palka.

Juhatamise tasu suurust arvatakse mitmel maal isesugusel viisil. Nii ei arvata Schveitsis juhatamise lisatasu kunagi üle 1% aktivkapitalist. Daanis tõuseb juhatamise tasu kuni 3% talundkapitalist. Meie oludes võiks juhatamistasu arvata 1—2% aktivkapitalist või 10—20 marka iga 1000 marga aktivkapitali pealt talundi suuruse ja peremehe tubliduse järele. Suuremates taludes on juhatamise tasu protsent väiksem kui vähemates taludes. Et ettevõtja palganõudlus mõju avaldab talumajapidamise tulemuste, nagu puhtsaagi, peale, siis oneneb viimane suurus suurel määral sellest, kui kõrgelt meie ettevõtja perekonna ja talujuhatamise tööd oleme hinnanud, mispärast viimase määramisel või arvamisel peab väga ettevaatlik olema ja katsuma tõelikku olukorda tabada.

Lõpuarvelehel arvame palganõudluse kehalise töö eest varem tähendatud alusel võetud tööpäeva hinna ja tööpäevade arvu järgi välja, kuna juhatamise tasu väljaarvamise aluseks on juhatamistasu iga 1000 marga aktiiva kohta ja aktivkapitali suurus vastavas talu osas. Selle järgi langeb ka osa juhatamise tasust toitlusmajandusele, mis küll õieti väikese % kogu toitlusmajanduse kulutusest moodustab. Kehalise töö ja juhatamise tasu kokku arvates saame kogu palganõudluse vastava talu osa vastu.

3. Peale kehalise töö kui ka juhatamise tasu kuulub perekonna palganõudluse hulka toitmiskulud nende päevade eest, mil perekonna liige talumajapidamises ja toitlusmajanduses töötas. Viimast summat ei võeta aga mitte siin kohal perekonna palganõudluse hulka, vaid perekonna liigete toitmiskulud, mis talumajapidamise arvele langevad, võetakse puhtvaranduse rendi arvamisel lahus arvesse.

7. Toitmispäevade hulga väljaarvamine ja nende jaotus taluosade vahel.

Nimetatud arvestuse ülesanne on toitmiskulude jaotuseks toitmispäevade hulka leida — seega toitlusmajanduse otstarbel tarvilik. Sellel tabelil (v. „Talu lõpuarve“) on võimalik väljaarvata nii perekonna liigete kui ka teenijate toitmispäevade hulka, ja viimaste jaotust taluosade vahel ja seega iga taluosa peale langevat toitmispäevade koguarvu leida.

Teenijate toitmispäevade väljaarvamiseks kantakse kõik pikemaajalised talutoidul teenijad nimede järgi inimtöölehtedelt siia sisse. Iga kuu kohta märgitakse, mitu päeva ta vastaval kuul talus toidul on olnud. Kes alaliselt läbi aasta talus on olnud ja ainult juhuslikult mõne

päeva vahel puudunud, selle toitmispäevade arv kirjutakse otsekohe „kokku“ lahtrisse aasta päevade arvuga. Päiviliste toitmispäevade — arvatakse iga kuu mees-, nais- ja alaealised pävilised inimestöölehtede järgi kokku mitu päeva nad kuu jooksul talus töötanud ja toidul olnud. Päiviliste toitmispäevade kuu kokkuvõtte kantakse lõpuarve tabelile päiviliste liigi järgi sisse. Aasta kokkuvõtte kantakse „kokku“ lahtri. Üldise kokkuvõtte tegemiseks arvatakse kõikide inimeste toitmispäevad normaal toitmispäevadeks. Ümberarvamise aluseks tarvitame juba tähendatud (vt. lhk. 64) koefitsiente. Normaal toitmispäevadeks ümberarvatult tehakse teenijate toitmispäevade üldkokkuvõtte. Teenijate toitmispäevad jaotakse talu osade vahel vastavalt nendes osades tehtud teenijate tööpäevadele. Talutoidul teenijate tööst langeb toodud näites 86% talumajapidamise, 7% toitusmajanduse, 2% kõrvaltööst ja 5% eratarvituse arvele. Vastavalt sellele proisentuaalsele vahekorrale jaotame ka teenijate normaal toitmispäevad (811 päeva) ja kanname leitud arvud „Toitmispäevade jaotusesse“ vastavatesse lahtritesse.

Perekonnaliigete toitmispäevade välja arvamiseks kirjutakse samuti inimeste nimed järjes üles, ära tähendades mitu päeva aastas toidul olnud ja normaaltoitmispäevadeks ümberarvatult teeme perekonnaliigete toitmispäevade kokkuvõtte. Perekonnaliigete toitmispäevad arvatakse kõik eratarvituse arvele.

Peale selle kanname veel erakorralised toitmispäevad majanduse- raamatust sellele tabelile vastavale joonele sisse ja võtame kõik toitmispäevad üldkokkuvõtteks kokku.

8. Toitus- ehk ühise kodumajanduse kulutus.

Siin arvame toitusmajanduse tegeliku kulutuse välja. Toitusmajanduse kulud koosnevad: kassa väljaminekust toitusmajanduse peale, teiste talu osade naturaali andmisest ühes toitusmajandusele langeva teenijate palga osaga, ette tulnud varanduse vähenemisest, toitusmajanduse tarvitada oleva kapitali üürist ja ettevõtja perekonna palganõudlusest toitusmajandusele. Toitusmajanduse tarvitada oleva kapitali üüri või protsendinõudluse välja arvamiseks võetakse aktiivkapital aasta algul ja arvatakse sellest 7% toitusmajanduse kulutuseks, kui protsendinõudlus tarvitada oleva kapitali pealt.

Ettevõtja perekonna palganõudlus toitusmajandusele tehtud tööst eest on arvatud kahes osas: esiteks palk toitmiskuludeta ja teiseks toitmiskulud nende päevade eest, mil eratarvitus on toitusmajanduses töötanud, mis tehtud tööpäevade järgi arvatakse, võttes üks tööpäev üheks normaaltoitmispäevaks. Et ühe toitmispäeva kulu veel teada ei ole, siis võetakse siin esialgne ehk provisoorne toitmispäeva hind ja arvatakse sel alusel tegelik toitmispäeva hind välja. Kui leitud toitmispäeva hind esialgul võetud toitmispäeva hinnast palju lahku läheb, tuleb leitud toitmispäevakulutuse alusel uus tegelik toitmispäeva hind välja arvata. Sellepärast tulevad esialgul toitmiskulud erapaberil väljaarvata ja alles siis, kui tegelik toitmispäeva hind palganõudluse väljaarvamisest võetud

toitmispäeva hinnaga ligikaudu ühesuurune on, lõpuarvesse kanda. Eelpool toodud kulutuste kokkuvõttest ehk brutokulust arvatakse veel maha toitlusmajanduse sissetulek kassa järgi, naturaalandmised teistele taluosadele ja toitlusmajanduse varanduse suurenemine. Vahe annab tegeliku toitlusmajanduse kulutuse.

9. Toitlus- ehk ühise kodumajanduse kulutuse jaotus.

Toitlusmajanduse kulutus tuleb talumajapidamise, kõrvaltöõnduse ja eratarvituse vahel ära jaotada. Jaotuse aluseks on toitmispäevade arv, mis iga ühe talu osa peale langeb. Toitlusmajanduse enda peale langev teenijate toitmispäevade arv võetakse aga kogu toitmispäevade arvust ennem maha, kuna kõik toitlusmajanduse kulutused teiste talu osade vahel tulevad jagada ja vastasel korral toitlusmajanduse teenijate peale langevat toitluskulude summat pärast uuesti teiste taluosade vahel tuleks jaotama hakata. Kogu toitmispäevade arvust toitlusmajanduse arvele langevat teenijate toitmispäevade arvu maha arvates saame n. n. puhastatud normaaltoitmispäevad, millele toitlusmajanduse kulutust jagades ühe normaaltoitmispäeva hinna leiame. Iga talu osa peale langevat toitmispäevade arvu toitmispäeva hinnaga korrutades leiame, kui palju toitlusmajanduse kulutusest iga talu osa arvele langeb.

10. Ettevõtja perekonna tarvitus.

Nüüd avaneb võimalus seda kindlaks teha kui palju ettevõtja perekond aasta jooksul ära tarvitanud on. Perekonna tarvitus koosneb: puhtraha väljaminekust kassa järgi, eratarvituse toitluskuludest, teistest taluosadelt naturaaliates saamisest ühes eratarvituse peale langeva teenijate tööpalka osaga ja eratarvituse puhtvaranduse vähenemisest.

Sellest tulevad mahaarvata: eratarvituse sissetulek kassa järgi, eratarvituse andmised natuuras teistele talu osadele ja eratarvituse puhtvaranduse suurenemine. Vahe annab ettevõtja perekonna tarvituse, mis näitab ettevõtja kulutust enese ja perekonna peale aasta jooksul.

11. Kogutulu. Kui ettevõtja tarvitusele arvame juure kogu puhtvaranduse suurenemise leiame kogutulu. Kui puhtvarandus vähenend on, siis arvame viimase ettevõtja tarvitusest maha, et kogutulu leida. Kogutulu näitab meile seda kui palju oleks ettevõtja ära tarvitada võinud, ilma et tema puhtvarandus oleks vähenenud.

12. Toitlus- ehk ühise kodumajanduse tulu.

Kogutulus on sees ka toitlusmajanduse tulu, kuna meie arvasime toitlusmajanduse peale langeva perekonnaliigete s. o. perenaise-palganõudluse ja toitlusmajanduse kapitali protsendinõudluse toitlusmajanduse kulutuse arvutusel viimase hulka. Selle tõttu on nüüd ettevõtja perekonna tarvitus toitluskulude kaudu ja ühtlasi ka kogutulu suurem tõelikust tulust. Ei arva ka kindlapalgalsed, nagu ametnikud jne., kunagi perenaise toidutegemise tööd tulu hulka, ega ei nõua seda

ka mitte tulumaksuseadused, mispärast meie selle summa uuest kogutulust maha arvame. Toitlusmajanduse tulu koosneb sellega: ettevõtja perekonna palganõudlusest toitmiskuludega ja toitlusmajanduse aktivkapitali protsendi nõudlusest.

13. Puhastatud kogutulu leiame kui kogutulust arvame maha toitlusmajanduse tulu.

14. Kõrvaltöönduse tulu. Puhastatud kogutulu ei kujuta endast veel alati talumajapidamisest saadud tulu, vaid see sisaldab veel tulu kõrvalametist või tööndusest. See kõrvaline tulu tuleb enne veel eraldada ja alles siis leiame talumajapidamise tulu. Kõrvaltöönduse tulu leiame kui arvame kokku: kõrvaltöönduse varanduse suurenemise, kõrvaltöönduse raha sissetuleku ja naturaalandmised teistele talu osadele. Sellest leitud suurusest tulevad maha arvata kõrvaltöönduse kulutused: puhtvaranduse vähenemine, raha väljaminek, natuuras saamised teistelt taluosadelt ühes kõrvaltööndusele langeva talumajapidamise teenijate palgaga ja kõrvaltöönduse toitmiskulud. Vahe annab kõrvaltöönduse tulu, milles on sees perekonna liigete palganõudlus ühes toitmiskuludega kõrvaltööndusele ja kõrvaltöönduse puhtvaranduse rent.

15. Talumajapidamise ehk maatulunduslik tulu. Puhastatud kogutulust kõrvaltöönduse tulu maha arvates leiame talumajapidamise tulu.

16. Kontrollarve talumajapidamise tulu väljaarvamiseks.

Maatulundusliku tulu (talumajapidamise tulu) võime ka teisel teel arvutades leida. Selleks läheme talumajapidamise puhtvaranduse muutusest kassaseisuta välja, siia juure arvame aasta jooksul puhtraha läbikäigu ülejäägi (raha sissetuleku ja väljamineku vahe) ja talumajapidamise natuuras andmiste ja saamiste ülejäägi.

Praktiliselt teostatakse tulu välja arvamist sel teel, et esiteks arvatakse kokku: 1) puhtvaranduse suurenemine (kassata) 2) talumajapidamise raha sissetulek, 3) talumajapidamise natuuras andmised ühes talumajapidamise teenijate töö palga osaga, mis nad tasuta ettevõtja isikule või teistele talu osadele, nagu toitlusmajandusele on teinud. Sellest arvatakse maha: 1) talumajapidamise puhtvaranduse vähenemine, kui viimane aset on leidnud, 2) raha väljaminek ja 3) talumajapidamise natuuras (maksuta) saamised (nagu ettevõtja isiklikust varandusest ja kõrvaltööndustelt) ühes talumajapidamise teenijate toitmiskuludega. Vahe annab maatulundusliku ehk talumajapidamise tulu.

Käesoleval viisil leitud tulu ei moodusta endast aga mitte veel talumajapidamise maksualust tulu, mille pealt tulumaksu võetakse. Maksualuse tulu leidmiseks on lubatud seaduses ettenähtud mahaarvamisi teha, nagu elukinnitus jne.

17. Ettevõtja tööpalk ehk teenistus.

Talumajapidamise tulu on langenud ettevõtja töö ja kapitali tasuks, seega seisab tulu kahest osast koos: 1) kapitali tulu ja 2) töötulu. Et töötulu ehk ettevõtja tööpalka leida, selleks tuleb esiteks kapitali tulu kindlaks määrata, selle järele kui suure protsendi talusse mahutatud kapitalid peaksid kandma, mis ettevõtjat kapitali tasuvuse mõttes rahuldaks. Meie oludes võiks ettevõtja rahulduda talumajapidamise puhtvaranduse 7 protsendilise tasuvusega, olgugi et harilik panga protsent palju kõrgem on, kuid panka pandud raha on palju suurema riisikoga seotises, mida möödunud ajad väga selgesti tõendanud, kui maa, mis endast veel praegugi kõige kindlamat kapitali alust kujutab. Talumajapidamise tulust puhtvaranduse protsendinõudlust maha arvates, arvatult 7% -ga puhtvaranduse seisust aasta algul, leiame ettevõtja tööpalka. Ettevõtja tööpalk näitab kui suur tegelikult ettevõtja perekonna töö tasu on. See on väga suure tähtsusega tulemus eriti väiksemates talundites, kus ettevõtja tegevuse tagajärge iseloomustab kõige kujukamalt saavutatud tööpalk. Suuremates talundites tõuseb esikohale juba kapitali tulu.

Siin juures oleks tähelepanu juhtida veel sellele, et tuleb vahet teha ettevõtja tööpalkanõudluse ja ettevõtja palga vahel. Esimene neist on pandud või arvatud suurus, selle järele kui palju oleks pidanud tehtud töö eest palka saama, viimane aga on resultaatsuurus ja näitab kui palju tegelikult on saadud.

18. Talumajapidamise puhtvaranduse tasuvus ehk rent.

Kui ettevõtja tööpalka väljaarvamisel määrasime enne puhtvaranduserendinõudluse kindlaks ja siis arvasime tulust ettevõtja tööpalka välja, siis määrame puhtvaranduserendi arvamisega enne ettevõtja perekonna palganõudluse ühes toitmiskuludega kindlaks ja viimast tulust maha arvates saame kapitali, s. o. puhtvaranduse tasuvuseks langeva tulu osa. Puhtvaranduserendi arvame veel puhtvaranduse kohta protsentides välja.

19. **Ettevõtjakasu või -kahju** näitab puhtvaranduserendi ja puhtvaranduse protsendinõudluse vahet. Kui puhtvaranduserendist arvame puhtvaranduse protsendinõudluse maha jääb, kui arv positiivne tuleb, s. o. kui puhtvaranduserent suurem on protsendinõudlusest, ettevõtjakasu, kui protsendinõudlus tegelikust rendist suurem on, ettevõtjakahju.

20. **Puhtsaak.** Peale puhtvaranduse tasuks langevate protsentide on ettevõtja ühe osa aktiivkapitali pealt veel võlaprotsente tasunud. Kogu aktiivkapitali tasuvuse saame kui puhtvaranduse tasuvuseks jäänud tulu osale arvame juure võlaprotsentideks arve aastal maksta oleva summa, mille arvasime eelpool võlaprotsentide all välja. Puhtsaak on seega summa, mis näitab talumajapidamise aktiivkapitali tasuvust. Puhtsaak on vaatamata sellele, kui

palju talumajapidamise peal võlga või võla protsente tasuda ikka ühesuurune.

Puhtsaagi arvame veel aktivkapitali protsentides, mis näitab mitu protsenti aktivkapitalid on kannud. Puhtsaak on tähtis tulemus maja- pidamise resultaadi iseloomustamiseks eriti suuremates talundites, kus tegevus on sihitud suuremale kapitali tasuvusele.

21. **Puhtsaagiväärtus.** Puhtsaagiväärtuse väljaarvamise aluseks on aastane talumajapidamise puhtsaak. Talumajapidamise puhtsaagi- väärtus võrdub sellele rahasummale, mida kohaliku keskmise kapitali- protsendiga panka pannes talumajapidamise puhtsaagi suuruse aastase protsendi summa saaksime.

Puhtsaagiväärtuse väljaarvamisel arvame kohalikuks keskmiseks kapitali protsendiks talumajapidamise aktivkapitali kohta 7% aastas. Ennem sõda oleks meie oludekohaseks talukäitise kapitali prot- sendiks olnud 4¹/₂—5%.

Puhtsaagiväärtus on väga tähtis mõõdupuu talukäitise hindamise otstarbel viimase hinna väljaarvamisel ja hinna kujunemisel. Talukäitise eest ei võiks kunagi üle talukäitise puhtsaagiväärtuse, mis keskmise kapitali protsendi alusel on väljaarvatud, maksta, kuna vastasel korral taluvaldaja oma talusse mahutatud kapitali pealt enam seda protsenti ei saa, mis ta raha mujale samase kindlusega kapitali alla mahutades oleks saanud.

Puhtsaagiväärtuse arvamiseks tarvitame järgmist valemit:

$$\text{Puhtsaagiväärtus} = \frac{\text{Puhtsaak} \times 100}{\text{Kapitali protsent}}$$

Puhtsaagiväärtuse leiame ka, kui 7% kapitaliseerides, korruta- me puhtsaagi 14,3-ga (õigemini 14,285-ga).

Kogu talukäitise puhtsaagiväärtuses on ka loom-, masin-riist- ja jooksva käituskapitali väärtus hulgas. Kui viimaste kapitalide inven- tari väärtuse arvame puhtsaagiväärtusest maha, jääb talundkapitali ehk lihtsalt talundi puhtsaagiväärtus. Tegelikul talude hinda- misel tarvitatakse peaausjalikult talundi puhtsaagiväärtust hindamise mõõdupuuks. Ühe aasta puhtsaagiväärtus ei saa aga mitte mõõduandev olla, kuna puhtsaak igal aastal isesugune on. Puhtsaagi väärtuse järgi hindamisel tuleb tarvitada mitme aasta keskmist puhtsaagiväärtust, kui usaldatavaid tagajärgi tahame saavutada.

Vähemates taludes ei saa puhtsaagile, ega talundi puhtsaagi- väärtusele nii suurt tähtsust anda kui suurtalundites, kuna väiketalu- pidaja ei omanda talu mitte selleks, et suurt kapitali renti saada, vaid tema talu on tema töökohaks, kus ta enda ja perekonna liigete tööjõu otstarbekohaselt saab tegevusesse rakendada, et tehtud töö eest tulu saada. Kuid ka neil tuleb puhtsaagiväärtusega teataval määdul arves- tada; vastasel korral jääb ettevõtja tööpalk, tegelik töötasu, väga väi- keseks.

Loomulikult on talundi puhtsaagiväärtuse suuruse peale ka ettevõtja isik kaasa mõjumas, kuna puhtsaak oleneb suurel määral, nagu teisedki talu tulemused, ettevõtja tublidusest, oskusest ja organiseerimisvõimest. Sellepärast ei saa hindamise korral ainult selle talu andmeid aluseks võtta, vaid tuleb ka teiste samase iseloomuga talude andmeid võrdluseks tuua.

VI. Talu raamatupidamise statistika.

Nagu juba eelpool mitmel korral tähele oleme pannud, ei saa ühe aasta raamatupidamise andmeid veel küllalt usaldatavaks pidada talukäitise üle otsuse tegemiseks ega selle seisukorra hindamiseks.

Väga mitmesugused asjaolud võivad kaasa mõjuda, et ühe teatava aasta andmed kas liig halvad või hääd tulevad, mis hariliku tegeliku olukorrale kaugeltki ei vasta. Kes oma talukäitise kohta tahab selget otsust saada, peab aastast-astasse raamatuid pidama, kuna alles mitmeaastased keskmised andmed lubavad lõpu otsust teha. Kui aga keegi mitu aastat järjest raamatuid peab, siis on ülevaatlikkuse, võrdluse ja keskmiste arvude välja toomise mõttes tarvilik üksikute aastate raamatupidamise tegeliku tähtsusega ehk peandmeid tabelisse koondada, kus üksikute aastate andmed üksteise kõrvale lahtrisse paigutatakse, mis kergesti ülevaadet ja andmete kasutamist mitmesugusteks praktilisteks ülesanneteks võimaldab. Nii viisi korraldatud ja koostatud andmete kogu nimetame raamatupidamise statistikaks. Statistikaks koondatavaid andmeid võib enne veel ümberarvata teatavate aluste järgi, nii igaastase puhtsaagi ja tulu ühe hektari või tiinu kohta, ettevõtja tööpäeva ühe normaal tööpäeva kohta jne. Statistikasse võib koondada veel liht ühekordse raamatupidamise abitabelitelt leitud suurused, nagu vilja- ja piimasaagid jne.

Andmete statistiliseks koondamiseks võiks tarvitada järgmist vormi:

Nr.	Sisu	Mõõdu ja väärtuse üksus	19...	19...	19...	19...	19...	19...	19...	19...	19...	19...	Keskmine

See vormulaar on 10 aastaks. Sisu lahtri kantakse vastava andme nimetus, mille kohta statistilist ülevaadet tahetakse saavutada. Mõõdu ja väärtuse üksuse lahtri kantakse selle üksuse nimetus, mille järgi andmeid aasta lahtrisse kantakse. Aastate või arvu lahtrisse kantakse andmete endi suurus kas väärtuse või mõõdu järgi. Kümne aasta mõõdu duses võetakse koostatud andmeist keskmine, mis kantakse viimasesse lahtri.

Liht ühekordse raamatupidamise andmeist võiks statistikaks võtta järgmisi andmeid:

1. Maatarbealad ja põllumaa kasutamine viljade järgi (üldsuuruses ja protsentides.)
2. Kapitalide, võlgade ja puhtvaranduse suurus.
3. Raha sissetulekute ja väljaminekute suurus ja jaotus.
4. Inimtöö üldhulk ja jaotus.
5. Hobusetöö üldhulk ja jaotus.
6. Puhtsaak.
7. Puhtsaagiväärtus.
8. Tuluolud.
9. Ettevõtja perekonna tööpalk.
10. Puhtvaranduse tasuvus.
11. Toitlusmajanduse kulutuse suurus.
12. Ettevõtja tarvitus.
13. Vilja- ja looma saagid jne.

Statistikat võib tegeliku tarviduste järgi kas laiendada või piirata. Kuid iga aasta tuleb ühede ja samade andmete kohta statistikat korraldada. Statistika korralduseks võib iga üks ise raamatu avada või selleks valmis trükitud vormulaarid või raamatud osta. *)

Raamatupidamise statistikal on peale eramajandusliku tähtsuse, mis viimasel iga ettevõtja seisukohalt on, veel suur üldine ja teaduslik tähtsus (vt. lhk. 5), mis otstarbel suure hulga üksikute talude raamatupidamiste statistikad teaduslike põhimõtete alusel läbi töötatakse ja saadud tulemused üldise talumajapidamiste seisukorra paranduseks ära kasutatakse.

Raamatupidamise statistika on raamatupidamise kroon, millela raamatupidamine ise palju oma väärtusest kaotab, sest muidu jäävad suure väärtusega tegelikud andmed tolmu alla varjule, kuna neid teadliku talujuhtimise otstarbel igal sammul tarvitada tuleb.

*) Märkus: Põllumajandusliku raamatupidamistalituse väljaandel on ilmunud: „Statistiline andmestik“, kuhu 5 aastat järjes ettetrükituid andmeid saab sisse kanda.

VII. Lisa.

Talu lõpuarve 1925/26 a.

(Näide).

		Suurenend Mk.	Vähenevad Mk.
1. Varandusemuutus.			
Talumajapidamise puhtvarandus:			
aasta	{ lõpul	Mk. 1 388 000	
	{ algul		
aasta	{ lõpul	Mk. 1 358 000	
	{ algul		
Talumajapidamise puhtvarandus:	{ suurenenud	30 000	
	{ vähenend		
Toitlus- ehk ühise kodumajanduse puhtvarandus:			
aasta	{ lõpul	Mk. 46 650	
	{ algul		
aasta	{ lõpul	Mk. 45 000	
	{ algul		
Ühise kodumajanduse puhtvarandus:	{ suurenenud	1 650	
	{ vähenend		
Kõrvaltöenduse puhtvarandus:			
aasta	{ lõpul	Mk. 209 000	
	{ algul		
aasta	{ lõpul	Mk. 208 000	
	{ algul		
Kõrvaltöenduse puhtvarandus:	{ suurenenud		1 000
	{ vähenend		
Eratarvituse puhtvarandus:			
aasta	{ lõpul	Mk. 132 350	
	{ algul		
aasta	{ lõpul	Mk. 118 000	
	{ algul		
Eratarvituse puhtvarandus:	{ suurenenud	14 350	
	{ vähenend		
Kokku		46 000	1 000
Vahe annab: kogu			45 000
	{ suurenenud		
	{ vähenend		
Bilanss		46 000	46 000

	Sissetulek Mk.	Väljaminek Mk.
2. Väljavõtte kassaraamatust.		
1. Kassaseis aasta algul	5 000	
2. Talumajapidamine	422 300	328 750
3. Toitlus- ehk ühine kodumajandus	3 800	35 850
4. Kõrvaltööndus	29 200	48 200
5. Eratarvitus	800	35 800
6. Kassaseis aasta lõpul		12 500
Kokku	461 100	461 100
3. Talumajapidamise puhtvaranduse muutus kassata.		
Talumajapidamise puhtvarandus kassata:		
aasta { lõpul Mk. 1 375 500		
algul		
aasta { lõpul Mk. 1 353 000		
algul		
Talumajapidamise puht- { suurenenud	22 500	
varandus kassata: { vähenend		
4. Võlaprotsendid.		
Makstud võlaprots. aasta jooksul	12 100	
Ettemakstud " algul	1 500	
Maksmata võlaprots. aasta lõpul	2 500	
Kokku		16 100
Sealt maha:		
Maksmata võlaprots. aasta algul	1 600	
Ettemakstud " " lõpul	1 500	3 100
Jääb:		
Selle aasta võla protsendid		13 000
5. Väljavõtte majanduse raamatust.		
Talumajapidamine	65 000	199 716
Ühine kodumajandus	151 043	28 400
Kõrvaltööndus	13 900	40 943
Eratarvitus	50 016	10 900
Bilanss	279 959	279 959

6. Tööpalka väljaarvamine ja jaotus taluosade vahel.

	Mk.		Mk.
I. a) Talutoidul teenijate puhastatud arveaasta tööpalk toitmiskuludeta.		b) Omatoidul teenijate puhastatud tööpalk.	
Tööpalgaks rahas maksta	55 319	Tööpalgaks rahas maksta	11 197
Tööpalgaks naturaaliates makstud:		Tööpalgaks naturaaliates makstud:	
a) tööpalgalehtede järele Mk. 17 200		a) tööpalgalehtede järele Mk.	
a) muud andmised Mk.	17 200	b) muud andmised Mk.	
Tööliste tarvitada oleva inventari		Tööliste tarvitada oleva inventari	
protsendinõudlus 5 570 mk. 7%: ga . . .	390	protsendinõudlus mk.%: ga . .	—
Korteri üür	6 200	Korteri üür	—
<hr style="border-top: 1px dashed black;"/>		<hr style="border-top: 1px dashed black;"/>	
K o k k u: Talutoidul teenij. palk toitmiskuludeta	79 105	K o k k u: Omatoidul teenijate palk . . .	11 197
See jagatud 787 tööpäevale = <u>Mk. 100,4</u>		See jagatud 43,4 tööpäevale = <u>Mk. 258,0</u>	

II. Teenijate tööpalga jaotus toitmiskuludeta.	Tööpalk kokku Mk.	Kokku normaal-tööpäivi	Ühe tööpäeva hind Mk.	T.		Tt.		K.		E.		Tt.+K.+E.	
				Tööpäeva	Mk.	Tööpäeva	Mk.	Tööpäeva	Mk.	Tööpäeva	Mk.	Tööpäeva	Mk.
Talutoidul teenijad	79.105	787.9	100.4	679.8	68.252	53.9	5.411	14.1	1.416	40.1	4.026	108.1	10.853
Omatoidul teenijad	11.197	43.4	258.0	43.4	11.197	—	—	—	—	—	—	—	—
Tükitöölised	15.000	—	—	—	15.000	—	—	—	—	—	—	—	—
Kokku	105.302	830.3	—	723.2	94.449	53.9	5.411	14.1	1.416	4.19	4.026	108.1	10.853

III. Ettevõtja perekonna palganõudlus toitmiskuludeta.	a) Ühe normaal-tööpäeva hind		a) Kokku normaal-tööpäivi T. + Tt.		Kokku palganõudlus T. + Tt.	Palganõudluse jaotus					
	b) Juhatamis-tasu 1000 mk. aktiva kohta mk.		b) Aktivkapitali kokku T. + Tt.			Ühine kodumajandus		Talumajapidamine			
					a) Tööpäevad	Mk.	a) Tööpäevad	Mk.			
Kehalise töö eest	a)	105	a)	665.2	69.846	a)	155,2	16.296	a)	510	53.550
Juhatamise eest	b)	10	b)	1.595.000	15.950	b)	45.000	450	b)	1.550.000	15.500
Kokku					85.796			16.746			69.050

7. Toitmispäevade hulga väljaarvamine ja nende jaotus taluosade vahel.

Teenijate toitmispäevad											Perekonnaliigete toitmispäevad							
Nimi	Mai	Juuni	Juuli	Jaanu- ar	Veebr.	Märts	Aprill	Kokku	Arvatud	Normaal- päeva	Nimi	Päeva	Arvatud	Normaal- päeva	E.			
Liisu Leemann	31	30	31	31	28	31	30	365	0,8	292	Peremees Jaan	365	1	365				
Jüri Jalas	16	30	31	—	—	—	—	230	0,8	184	Perenaine Mari	365	0,8	292				
Meespäivilised	12	12	8	—	4	—	9	60	1,0	60	Toitmispäevade jaotus							
Naispäivilised	—	12	15	—	3	15	6	59	0,8	47					1095			
Alaealised päivilised	—	4	8	—	1	—	—	20	0,7	14								
										Kokku	811		T.	Tt.	K.			
Teenijate normaal toitmispäevad jaotatud taluosade vahel vastavalt nendes osades tehtud talutoidul teenijate tööle: Talumajapid. 86%; Ühine kodumajand. 7%; Kõrvaltööndus 2%; Eratarvitus 5%											697	57	16	41				
Erakorralised normaal toitmispäevad											70	—	15	108				
Kokku normaal toitmispäevi											2099	767	57	31	1244			

	Mk.
8. Toitlus- ehk ühise kodumajanduse kulutus.	
1. Ühise kodumajanduse väljaminek kassa järele	35 850
2. Ühine kodumajandus saanud teistelt taluosadelt	151 043
3. Teenijate tööpalk ühisele kodumajandusele toitmiskuludeta	5 411
4. a) Ettevõtja perekonna palganõudlus ühisele kodumajandusele toitmiskuludeta	Mk. 16 746
b) Ettevõtja perekonna toitmiskulud ühisele kodumajandusele: 155 päeva *) × 90 mk. **) =	Mk. 13 950
5. Ühise kodumajanduse aktiivkapitali 0%-nõudlus 45 000 mk. 7 ^o /o-ga	3 150
6. Ühise kodumajanduse puhavaranduse vähenemine	—
7.	
Kokku: Toitlus- ehk ühise kodumajanduse kogukulutus	226 150
Sealt maha:	
Toitlus- ehk ühise kodumajanduse sissetulekud ja nõudmised.	
1. Ühise kodumajanduse sissetulek kassa järele	3 800
2. Ühine kodumajandus annud teistele taluosadele	28 400
3. Ühise kodumajanduse puhtvaranduse suurenemine	1 650
4.	
Kokku: Toitlus- ehk ühise kodumajanduse sissetulekud	33 850
Jääb:	
Toitlus- ehk ühise kodumajanduse kulutus	192 300

9. Toitlus- ehk ühise kodumajanduse kulutuse jaotus.

Normaaltoitmispäivi kokku	Mk. 2 099	p.
Sealt maha:		
Teenijate toitmispäevad ühisele kodumajandusele	„ 57	„
Jääb:		
Puhastatud normaaltoitmispäevad	Mk. 2 042	„
Toitmiskulud ühe normaalpäeva kohta.		
192 300 (toitlusmajand. kulutus mk.)		
2 042 (puhast. norm.-toitmispäevad =	Mk. 94,22	p.

Toitlus- ehk ühise kodumajanduse kulutus jaguneb:

	Pv.	Mk.	Mk.
Talukäitisele	767 × 94,22 =		72 267
Kõrvaltöõndusele	31 × 94,22 =		2 921
Eratarvitusele	1 244 × 94,22 =		117 112
			192 300

*) Ettevõtja perekonna toitmispäevad ühisele kodumajandusele on võetud tehtud töö järele vastavas talu osas, arvates üks normaal tööpäev üheks normaaltoitmispäevaks.

**) Ligikaudne toitmispäeva hind.

	Mk.
10. Ettevõtja perekonna tarvitus.	
1. Eratarvituse toitmiskulud	117 112
2. Eratarvituse väljaminek kassa järele	35 800
3. Eratarvituse saanud teistelt taluosadelt	50 016
4. Teenijate tööpalk eratarvitusele toitmiskuludeta	4 026
5. Eratarvituse puhtvaranduse vähenemine	—
Kokku	206 954
Sealt maha:	
1. Eratarvituse sissetulek kassa järele	800
2. Eratarvitus annud teistele taluosadele	10 900
3. Eratarvituse puhtvaranduse suurenemine	14 350
Kokku	26 050
Jääb:	
Ettevõtja perekonna tarvitus	180 904
11. Kogutulu.	
1. Ettevõtja perekonna tarvitus	180 904
2. Kogu puhtvaranduse suurenemine	45 000
Kokku	225 904
Sealt maha:	
Kogu puhtvaranduse vähenemine	—
Jääb:	
Kogutulu	225 904
12. Toitlus- ehk ühise kodumajanduse tulu.	
1. Ettevõtja perekonna palganõudlus ühisele kodumajandusele toitmiskuludega	30 696
2. Ühise kodumajanduse aktivkapitali % ^o -nõudlus 45 000 mk. 7% ^o -ga	3 150
Kokku: Toitlus- ehk ühise kodumajanduse tulu	33 846
13. Puhastatud kogutulu.	
1. Kogutulu	225 204
Sealt maha:	
2. Ühise kodumajanduse tulu	33 846
Jääb:	
Puhastatud kogutulu	192 058

	Mk.
14. Kõrvaltöõnduse tulu.	
1. Kõrvaltöõnduse puhtvaranduse suurenemine	—
2. Kõrvaltöõnduse sissetulek kassa järele	29 200
3. Kõrvaltöõndus saanud teistelt taluosadelt	40 943
Kokku	70 143
Sealt maha:	
1. Kõrvaltöõnduse puhtvaranduse vähenemine	1 000
2. Kõrvaltöõnduse väljaminek kassa järele	48 200
3. Kõrvaltöõndus saanud teistelt taluosadelt	13 900
4. Teenijate tööpalk kõrvaltöõndusele toitmiskuludeta	1 416
5. Kõrvaltöõnduse toitmiskulud	2 921
Kokku	67 437
Jääb:	
Kõrvaltöõnduse tulu	2 706
15. Talumajapidamise ehk maatulunduslik tulu.	
Puhastatud kogutulu	192 058
Sealt maha:	
Kõrvaltöõnduse tulu	2 706
Jääb:	
Talumajapidamise tulu	189 352
16. Kontrollarve talumajapidamise tulu välja- arvamiseks.	
1. Talumajapidamise puhtvaranduse suurenemine (kas- sata)	22 500
2. Talumajapidamise sissetulek kassa järele	422 300
3. Talumajapidamine annud teistele talu osadele:	
a) Majanduse raamatu järele Mk. 199 716 —	
b) Teenijate tööpalka " 10 853 —	210 569
Kokku	655 369
Sealt maha:	
1. Talumajapidamise puhtvaranduse vähenemine (kas- sata)	—
2. Talumajapidamise väljaminek kassa järele	328 750
3. Talumajapidamine saanud teistelt talu osadelt:	
a) Majanduse raamatu järele Mk. 65 000 —	
b) Teenijate toitmiskulud talumajapida- misele " 72 267 —	137 267
Kokku	466 017
Jääb:	
Talumajapidamise tulu	189 352

	Mk.
17. Ettevõtja tööpalk.	
Talumajapidamise tulu	189 352
Sealt maha:	
Talumajapidamise puhtvaranduse protsendinõudlus 1 358 000 mk. 7%-ga	95 060
Jääb:	
Ettevõtja tööpalk	94 292
18. Talumajapidamise puhtvaranduse tasuvus.	
Talumajapidamise tulu	189 352
Sealt maha:	
a) Ettevõtja perekonna palganõudlus talumajapidamis, tootluskuludeta	Mk. 69 050
b) Ettevõtja perekonna toitmiskulud talumajapidamisele 510 päeva × × 94,22 mk. *) =	" 48 052
Jääb:	
Talumajapidamise puhtvaranduse tasuvus	72 250
Talumajapidamise puhtvarandus	Mk. 1 358 000
Talumajapidamise puhtvaranduse ta- suvus 5.32 %	
19. Ettevõtjakasu või -kahju.	
Talumajapidamise puhtvaranduse tasuvus	72 250
Sealt maha:	
Talumajapidamise puhtvaranduse protsendinõudlus	95 060
Jääb:	
Ettevõtjakahju	22 810
20. Puhtsaak.	
1. Talumajapidamise puhtvaranduse tasuvus	72 250
2. Selle aasta võla %/o	13 000
Kokku: Puhtsaak	85 250
Talumajapidamise aktivkapital	Mk. 1 550 000
Talumajapidamise aktivkapitali tasuvus 5.5 %	
21. Puhtsaagiväärtus.	
Talu puhtsaagiväärtuse, ühes talumajapidamise inven- tari ja nõudmistega, saame, kui puhtsaagi kapi- taliseerime 7%-ga ehk teiste sõnadega kordame 14,3 korda	1 219 075
Sealt maha:	
Rentnikukapitali väärtus inventari järele	549 000
Jääb:	
Talundi puhtsaagiväärtus	670 075

*) Ühe normaal toitmispäeva hind (kindel).

S I S U:

Saatesõna.		Lhk.
I. Sissejuhatus.		
1. Taluraamatupidamise tähtsus		5
2. Talu osad		6
3. Ühe- ja kahekordne taluraamatupidamine		7
4. Liht ühekordne taluraamatupidamine		8
5. Taluraamatupidamise aasta algus		9
II. Talu kapitalide hindamine ja inventuuri tegemine.		
1. Tootmisabinõud ehk -vahendid ja kapitalid		10
2. Kapitalide jaotus		10
3. Kapitalide hindamisest üleüldse		11
4. Inventari raamat		12
5. Talukäitise inventar		18
A. Aktivkapitalid.		
1. Maakapital		
2. Maaparanduskapital		
3. Ehituskapital		
4. Taimkapital		
5. Loomkapital		
6. Masin-riistkapital		
7. Jooksev käitus- ehk talituskapital		
B. Passiv- ehk võlakapital.		
D. Talukäitise inventari kokkuvõte.		
6. Toitlus- ehk ühise kodumajanduse inventar		39
7. Kõrvaltöönduse inventar		40
8. Eratarvituse inventar		40
9. Üldine kokkuvõte		41
III. Kassaraamat.		
1. Üldiselt		42
2. Sissetulekute ja väljaminakute jaotus nelja talu osa vahel		42
3. Kassaraamatu pidamine		45
4. Talukäitise raha sissetulekute ja väljaminakute jaotus		50
5. Perenaise kassa		52
6. Kassaraamatu aasta kokkuvõte		53
7. Talu jooksvad nõudmised ja võlad		54
8. Isikute arved		55
IV. Majanduse raamat.		
1. Naturaaliate ringkäik talu osade vahel		57
2. Tööde ülesmärkimine ja jaotus		70
3. Täiendus- ja abitabelid		75
V. Lõpuarve.		
1. Üldiselt		
2. Lõpuarve tegemine		
VI. Taluraamatupidamise statistika.		
VII. Lisa.		
Talu lõpuarve (näide)		97

Kirjandus:

- Dr. E. LAUR, *Grundlagen und Methoden der Bewertung, Buchhaltung und Kalkulation. 2. Aufl. Berlin 1922.*
- „ *Landwirtschaftliche Buchhaltung. 9 Aufl. Aarau 1925.*
- „ *Landwirtschaftliche Betriebslehre. 6 Aufl. Aarau 1920.*
- J. E. SUNILA, *Maatalous kirjjanpito opas. 2. painos. Porvoossa 1922.*
- Dr. R. EHRENBERG, *Landwirtschaftliche Buchführungsfragen. Berlin 1910.*
- F. v. d. GOLTZ, *Landwirtschaftliche Buchführung. 12 Aufl. Berlin 1920.*
- Г. А. СТУДЕНСКИЙ, *Организация крестьянского счетоводства. М. „Новая Деревня“ 1923 г.*
-

A *
4591
36899

Põllumajandusliku Raamatupidamistalituse väljaandel ilmunud:

I. Liht ühekordse taluraamatupidamise raamatud:

- a. TÄISKOMPLEKT (neli raamatut ühes loomade hin-
damistabeliga) Mk. 200.—
- b. ÜSIKUD ARVERAAMATUD:
 - Inventari raamat „ 100.—
 - Kassa raamat „ 120.—
 - Majanduse raamat „ 100.—
 - Perenaise raamat „ 20.—
- d. LAHTISED LEHED ja TABELID:
 - Arveraamatute lahtiseid lehti ä „ 3—6.
 - Talu lõpuarve leht „ 10.—
 - Laiendatud talu lõpuarve leht „ 25.—
 - Loomade hindamistabel „ 10.—

II. Taluraamatupidamise õpetus I. osa.
Liht ühekordne raamatupidamine,
agr. A. Eslas „ 125.—

III. Kana- ehk kodulinnukasvatuse
raamatupidamine, agr. A. Eslas „ 50.—

SAADAVAL:

raamatukauplustes ja Põllumajanduslikus Raamatupidamistalitus
Tallinn, Lai nr. 41.

Hind 125 mk.